

9290

9291

9292

9293

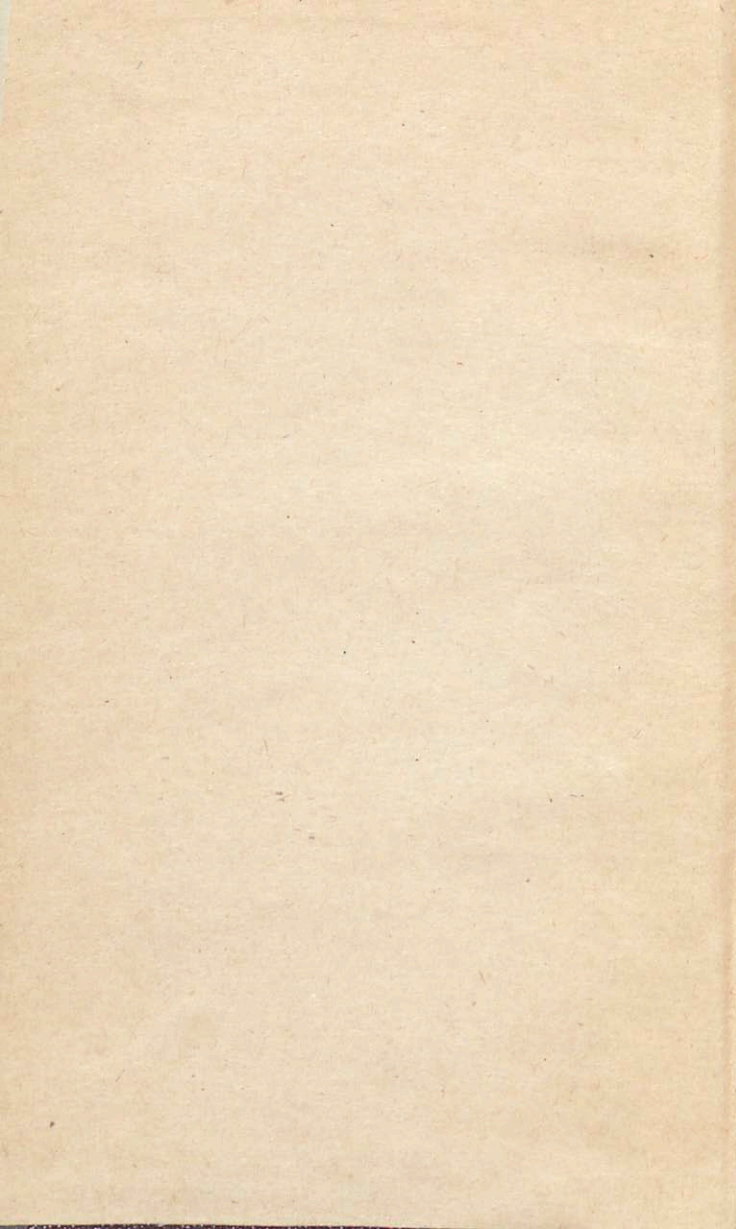
9294

9295

9296

636.7

U-77

Յ Ո Ւ Յ Ե Կ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԶԲՕՍԱԼԻ ՏԵՏՐԱԿԱՑ

- Ա. Ճառ. վասն Հայրենասիրութեան :
- Բ. Քր. Կոլոմբոս, կամ Ամերիկայի գտնուիլը . Ա :
- Գ. Պիոս Թ.ին մէկ տտենախօսութիւնը եւ Աւստրիայի եւ պիսկոպոսաց հովուականը :
- Դ. Քր. Կոլոմբոս . Բ :
- Ե. Համառօտ օգերեւուութարանութիւն :
- Զ. Քր. Կոլոմբոս . Գ :
- Է. Բարոյական վէպեր, կամ աղոյց սիրտը կրթելու յորմար պատմութիւններ . Ա :
- Ը. Յովհաննա տ'Արդ, կամ Օրէանի օրիորդին պատմութիւնը :
- Թ. Առողջութեան կանոններ :
- Ժ. Բարոյական թատրոններ . Ա :
- ԺԱ. Տրդատայ առանձնանալը, վերջին օրերն ու մեռնիլը :
- ԺԲ. Արեւելեան Գիշատակագիրներ . Ա :
- ԺԳ. Բարոյական վէպեր . Բ :
- ԺԴ. Փեռն. Գորգէզ, կամ Մեքսիկոյի առնուիլը . Ա :
- ԺԵ. Դատարարական մանկանց, կամ բարոյական խորհրդածուլութիւնը աղոյց համար :
- ԺԶ. Փեռն. Գորգէզ . Բ :
- ԺԷ. Բարոյական վէպեր . Գ :
- ԺԸ. Փեռն. Գորգէզ . Գ :
- ԺԹ. Ներսէս Մեծ եւ Հայաստանի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը :
- Ի. Պատմութիւն մատենագրութեան Հայոց . Ա :
- ԻԱ. Տարւոյն Դ. եղանակները, կամ նկարագիր պանշելեաց բնութեան . Ա :
- ԻԲ. Բարոյական թատրոններ . Բ :
- ԻԳ. Արտաշեսեան Արտաւազդայ բարքն ու վախճանը :
- ԻԴ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Բ :
- ԻԵ. Բարոյական վէպեր . Դ :
- ԻԶ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Գ :
- ԻԷ. Միրզայեան Մանուկ Պէյին վարուց պատմութիւնը :
- ԻԸ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Դ :
- ԻԹ. Արկածք Վարդայ Մամիկոնենոյ . Ա :
- Լ. Զուարճալիք Բնապատմութեան . Ա :
- ԼԱ. Արկածք Վարդայ Մամիկոնենոյ . Բ :
- ԼԲ. Գիւտերուն Պատմութիւնը :
- ԼԳ. Ուաշինկթըն :
- ԼԴ. Բարոյական վէպեր . Ե :

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՋԲՕՍԱԼԻ

ՏԵՏՐԱԿՆԵՐ

ԼԵ.

ՆԱՆԳԱԴԱՐԱՆԻ

ԵՐԹՈՒՐ

ԿՈՐՏՈՆ ԲԻՄԻՆ

ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԸ

Թ. Կ. Ե. Վ. 2.

ՎԻԷՆՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1857. ԴՅԶ.

2

ՆԱՆԴՈՒԳԵԴՅԻ

8-3

47.

ԱՐԹՈՒՐ ԿՈՐՏՈՆ ԲԻՄԻՆ

ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. Ե. Վ. Ղ.

1002
5462

ՎԻԷՆՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1857. ՌՅԶ.

17225

1000
2500

ՆԱՆԴ ՈՒԴԷԴՅԻ

ԱՐԹՈՒՐ ԿՈՐՏՈՆ ԲԻՄԻՆ

ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԸ

ԺԱՄԱՆԱԿԸ հասած էր որ ամէն տարուան սո-
վորութեան համեմատ քանի մը շաբաթ Նոր
Պետֆրդ՝ իմ ազգականներու քով անցընէի. բայց
իմ բաղձանքս էր փոխանակ նաւարկելու պա-
տրաստ նաւով մը նոյն տեղն երթալու, կիտոր-
սութեան նաւով մը ճամբորդութիւն ընել, որն
որ կրօնական կ'անուանէր, եւ իմ Ազգոստ բա-
րեկամիս հօրը՝ Բեռնարդ նաւապետին հրամա-
նին տակ էր: Ազգոստ խոստացաւ ինձի նաւուն
մէջ պահուրտելու յարմար տեղ մը գտնել, ուր
ես քանի մ'օր պահուած պիտ'որ մնայի, մինչեւ
որ կրօնական ցամաքէն հեռանար եւ ալ նորէն
ետ դառնալու եւ զիս ձգելու վախ չըլլար: Անկէ
ետքը դուրս պիտ'որ ելլէի եւ միւս նաւորդնե-
րուն հետ ամէն հանգստեան հաղորդ պիտ'որ ըլ-
լայի: Նաւապետը զուարթ մարդ մըն էր եւ աս
կատակին տհաճութիւն չէր ցուցընէր: Ծնողացս՝
որոնք զիս Պետֆրդ կը կարծէին, իմ վրաս տե-
ղեկութիւն մը տալու համար նաւ պահաս չէր:

Խորհուրդս ի գործ դրուեցաւ: Նոյն օրն որ
զիս Պետֆրդ տանելու նաւն առագաստները պար-
զած՝ նաւահանգստէն դուրս կ'ելլէր, ես նաւա-
վարի զգեստով Ազգոստին ընկերութեամբը կի-

տորսի նաւը մտայ, որուն մէջ նոյն ժամանակը
 փայն երկու նաւավարք կային, որոնք նաւուն ցը-
 ուկին մօտ գործքի մը զբաղած էին: Առանց ա-
 նոնցմէ տեսնուելու կարող եղանք մեծ սենեակ
 մը մտնել՝ որն որ կիտորսի մը համար արտաքոյ
 կարգի գեղեցիկ զարդարուած էր: Անկէ չորս
 պաշտօնակալի խցերը մտանք՝ որոնք վառարաննե-
 րով, ամէն տեսակ կարասիքով եւ ծանրագին գոր-
 գերով զարդարուած՝ փառաւոր տեսք մ'ունէին:
 Աւգոստ ինձի երկայն ժամանակ աս փառաւո-
 րութեանց վրայ զարմանալու թող չտուաւ, այլ
 փութաց իմ թագստեան տեղս գտնել: Զիս իր
 խուցը տարաւ, որուն դուռն ետեւէն զգուշու-
 թեամբ կըպեց. աս խուցը շատ գեղեցիկ էր, պա-
 տին վրայ լայն անկողին մը հաստատուած էր, սե-
 ղան մ'աթոռ եւ գրքատուն մը ճամբորդութեանց
 եւ բնապատմական գրքերով լեցուն՝ զանիկայ կը
 զարդարէին: Ուրիշ շատ կարասեաց մէջ պղտիկ
 դարան մ'ալ տեսայ զորն որ Աւգոստ տեսակ
 տեսակ աղնիւ ուտելիքներով եւ ըմպելիքներով
 զարդարած էր:

Բարեկամս գետինը փռուած գորգը վերցուց
 եւ ինձի խցին մէկ անկիւնը 16 մատնաչափ քա-
 ռակուսի կտրուած տեղ մը ցուցուց, ուսկից ներս
 մտնելով՝ նաւուն մթերանոցը կրնար երթըցուիլ.
 ճրագ մը վառեց, լապտերի մը մէջ տնկեց եւ ծա-
 կէն վար իջնալով ինձի ալ ըսաւ որ իր ետեւէն
 երթամ: Աւար իջնալէն ետեւ տախտակը նորէն
 գոցեց, եւ որովհետեւ գորգն անոր վրայ գա-
 մուած էր, ոչ ոք կրնար մեր անցած տեղն իմանալ:

Շատ դժուարութեամբ լապտերէն արձակուած
 նուազ լուսով կրնայի ան ամէն տեսակ բեռերով
 լեցուած տեղւոյն մէջ յառաջ երթալ: Կամաց
 կամաց աչուքներս մթութեան վարժեցան, եւ բա-
 րեկամիս զգեստէն բռնելով սկսայ դիւրաւ քա-
 լել, եւ մինչեւ երկաթէ շրջանակներով հաստա-

տուած մեծ արկեղ մը քով հասանք։ Աս արկըն՝ որ խեցեղէն ամաններու արկղ մը կը նմանէր, չորս ոտք բարձրութիւն եւ 6 ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունէր, բայց սաստիկ նեղ էր։ Եղի կարասներ, անկողիններ, կողովներ, հաւու վանդակներ, արկըներ եւ ուրիշ տեսակ տեսակ առարկաներ նոյն տեղը կատարեալ խառնակութիւն մը կը շինէին։ Խառնակութիւնը գիտմամբ եղած էր։ Ազոստ ամէն բան այսպէս իրարու վրայ նետելով՝ դիզած էր, որպէս զի իմ թաքստեանս տեղը բոլորովին անյայտ ընէ, եւ աս գործողութեան ատեն միայն մէկ հոգի իրեն օգնական ունէր՝ որն որ նաւէն դուրս մնաց։

Ինկերս ինձի իմացուց որ արկեղ մէկ կողմն ուղղուածին պէս կրնար բացուիլ ու գոցուիլ։ Իր նեսի կողմն անկողին մ'եւ ուրիշ հարկաւոր բաները կային, որչափ որ այնչափ պղտիկ տեղ մը կրնար բովանդակել։ Նաեւ այնչափ տեղ թող տրուած էր որ կրնայի հանգիստ պառկիլ ու շտակ նստիլ։ Գիւրք, գրիչ, թանաք ու թուղթ պակաս չէր։ Ազոստ արկեղ քովն երեք հաստ վերմակ, մեծ ամանով մը ջուր, պղտիկ կարաս մը լեցուն պաքցամատ, երեք կամ չորս մեծամեծ երշիկներ, մեծ խողի ապուխտ մը, ոչխարի խորված ազդր մ'եւ 6 շիշ գինի եւ ուրիշ ըմպելիք դրած էր։ Զիս իմ բնակարանս դնելէն ետեւ, սեւ չուան մը ցուցուց՝ որն որ արկեղ կափարչին հաստատուած էր, եւ ըսաւ. «Եթէ բանի մը հարկաւորութիւն կ'ունենաս, կրնաս աս չուանը բռնելով մինչեւ խցիս ծակին դուռը հասնիլ»։ Անկէ ետքն իզմէ բաժնուեցաւ, լապտերն, առատ ճրագ եւ տուփ մը լուցափայտ քովս թող տալով, եւ խոստացաւ որ որչափ որ առանց իմացուելու կարելի ըլլայ, ինձի այցելութեան կու գայ։

Երեք օր երեք գիշեր նոյն արկեղ մէջ մնացի, եւ միայն երկու անգամ դուրս ելայ, անդամներս

քիչ մը տարածելու եւ երկու հաւու վանդակ-
ներու մէջ ոտքի վրայ կենալու համար: Աւգոս-
տին ոչ երեսը տեսայ ոչ ալ ձայնը լսեցի, բայց
ասոր վրայ ամենեւին հոգ չըրի. գիտէի որ նաւն
ամէն բոպէ կրնար ճամբայ ելլել, եւ աս պարա-
գայիս մէջ բարեկամս չէր կրնար առիթ գտնել
իմ քովս գալու: Աւերջապէս խցին ծակին բա-
ցուիլը լսեցի. Աւգոստ խորունկ ձայնով մ'իմ
ինչպէս ըլլալս հարցուց եւ թէ բանի մը հարկա-
ւորութիւն ունիմ: «Բան մը չեմ ուզեր, պատաս-
խան տուի, եւ այնչափ աղէկ եմ որչափ որ գրտ-
նուած վիճակս կը ներէ: Նաւն երբ ճամբայ պիտ'
որ ելլէ», — «Ասկէ կէս ժամ ետքն. ուղեցի
քեզի ասոր լուրը տալ եւ միանգամայն ծանուցա-
նել որ երկայն ատեն քովդ կարող պիտ'որ չըլ-
լամ գալ: Նաւուն վրայ ամէն բան աղէկ է:
Չուանը բռնելով մինչեւ ծակին դուռն եկուր.
զանիկայ գոցելէն յառաջ ժամացոյցս վրան կը
կախեմ, որն որ կրնայ քեզի աղէկ ծառայութիւն
ընել, վասն զի արեւին լոյսը քեզի չկրնալով հաս-
նիլ, չես կրնար ժամանակին վրայ դատաստան
ընել: Գիտե՞ս որչափ ժամանակ է որ աս տեղս
բակուած ես. ամբողջ երեք օր է: Ա'ուղէի ժա-
մացոյցը մինչեւ քեզի բերել, բայց կը վախնամ
որ նոյն միջոցին կը կանչուիմ: Առ այժմ մնաս
բարով,, : Ասկէ ետքն իր երթալուն եւ դրան գո-
ցուելուն ձայնը լսեցի:

Աւգոստին երթալէն ժամ մ'ետքը սկսայ
յայտնի զգալ որ նաւը ճամբայ ելած է: Աւերջա-
պէս երկայն ճամբորդութիւն մ'ընելու բաղձան-
քիս իրօք հասնելուս մտածմունքն ինծի զօրու-
թիւն տուաւ իմ նեղացուցիչ բնակարանիս մէջ
լաւադոյն ապագայի մը յուսով համբերութեամբ
կենալու: Ամէն բանէ յառաջ ուղեցի բարեկամիս
թող տուած ժամացոյցը քովս առնուլ, եւ չուանը
բռնելով՝ ան լաբիւրինթոսին մէջէն կարող եղայ

մինչեւ ծակին դուռն հասնիլ եւ ուղածս գտնել:
Իմ սրտներդութիւնս քանի մը գիրք կարդալով
անցընելէն ետեւ, վրաս սաստիկ քուն մ'եկաւ,
որուն տեղի տուի, ճրագս մարեցի եւ քիչ մ'ետքն
արդէն խոր քուն մտած էի: Արթըննալէս ետեւ
զգացի որ վրաս թմրութիւն մը կայ, եւ երկայն
ժամանակ հարկաւոր եղաւ մինչեւ որ միտքս ժող-
վեմ եւ իմ վիճակիս վրայ որոշ գաղափար մ'ու-
նենամ: Երբ որ ճրագ վառեցի եւ ժամացոյցը
նայեցայ, մեծ ցաւով տեսայ որ կեցած էր, որով
չկրցայ իմանալ թէ քունս որչափ ատեն տեւեր
է: Տեղւոյն նեղութենէն անդամներս գրեթէ չոր-
ցած էին եւ երկայն ատեն շիւթէն եւ ոտքի վրայ
կենալէն ետեւ հազիւ արեան շրջանը նորէն սկսաւ:

Ոգացած սաստիկ անօթիութիւնս ինծի յի-
շեցուց որ քուն մտնելէս քիչ մը յառաջ ոչ-
խարի խորվածէն կերած եւ զանիկայ շատ ախոր-
ժելի գտած էի. ձեռքս անոր երկնցուցի, բայց
որչափ զարմացայ երբ որ տեսայ որ բոլորովին հո-
տած էր: Աս պարագան իմ հոգս շատ աւելցուց,
վասն զի ասկէ իմացայ որ քունիս շատ երկայն
տեւած է: Նաւուն յատակին թանձր օդն իմ
թմրութեանս եւ մինն աւրուելուն պատճառ ե-
ղած էր, եւ եթէ երկայն ատեն հոն մնայի, ինձի
շատ վտանգաւոր կրնար ըլլալ: Գլուխս արտաքոյ
կարգի կը ցաւէր. կը զգայի որ դժուարաւ շունչ
կ'առնում. անհամար տխուր երեւակայութիւններ
թշնամուց բանակի մը պէս վրաս կը յարձակէին:
Ի վերայ այսր ամենայնի ան նեղ բնակարանէն ել-
լելը դեռ անկարելի համարելով, ստիպուեցայ
համբերութեամբ սպասել:

Նորէն լարած ժամացոյցս ինծի իմացուց որ
դարձեալ 24 ժամ անցած է. բայց դեռ ինձի
օգնութեան եկող մը չերեւցաւ. չէի կրնար Ա-
գոստին դէմ իբրեւ անհոգ տրտունջ ընել:
Ամենէն աւելի զիս հոգի մէջ ձգողը ջրիս պակ-

սիլն էր, որմէ միայն քիչ մը բան մնացած էր, իսկ իմ ծարաւս երթալով կը սաստկանար եւ միշտ աւելի ջրոյ հարկաւորութիւն կ'ունենայի, որովհետեւ ուտելու ուրիշ բան չունէի բայց եթէ աղած ու համեմած երշիկ: Ալ գըքերն իմ հոգերս չէին կրնար փարատել. քնանալ չէի ուզեր, թէպէտ եւ սաստիկ քուն մ'ունէի, կը վախնայի որ տեղւոյն թանձր օդը զիս մէյ մ'ալ չարթնցընէր:

Աւախն անդադար շարժիլն եւ երերալը յայտնի կը ցուցընէր որ բաց ծովի վրայ ենք, եւ խորունկէն եկած թնդիւնը կ'իմացընէր որ հովը բաւական սաստիկ է, եւ ալիքները նաւին կը զարնեն: Աս պարագաներուս մէջ Աւգոստին այնչափ ատեն չերեւալուն ամենեւին մեկնութիւն մը չէի կրնար տալ. ասոր համար որոշեցի որ 24 ժամ ալ սպասեմ, բայց անկէ ետքն ամէն վճռանգ յանձն առնելով մինչեւ ծակին դուռն երթամ, հոն զով օդ շնչեմ, եւ եթէ կարելի ըլլայ Աւգոստին հետ խօսիմ որ գոնէ իմ ջրի սափորս լեցընէ: Աս խորհուրդներու մէջ եղած ատենս նոյն անյաղթելի քունն որն որ անգամ մը զիս նուաճած էր, նորէն եկաւ եւ ստիպեց զիս որ աս անգամ ալ տեղի տամ: Զարհուրելի երազներ քունս ամբոխեցին. երբեմն կը կարծէի որ կատաղի դեւերու մէջ կը գտնուիմ, երբեմն զարհուրելի օձեր իրենց ցուրտ մարմնովը վրաս կը փաթթուէին. զարմանալի ծառեր մարդկեղէն բնութիւն ունեցածի պէս իրենց անտերեւ ուտելը կը շարժէին եւ մօտաւոր ճախիններուն հետ անձայն կը խօսէին: Աս երեւոյթներէն ետեւ յանկարծ ինքըզինքս մերկ անապատի մը մէջ գտայ, ուր ոտքիս առջեւն ահագին առիւծ մը նստած էր, որն որ իր գիշատիչ աչուաները բացած, հրացայտ աչուքներն իմ վրաս տնկած՝ կը սպառնար զիս բոպէի մը մէջ լափելու: Գաղանն յանկարծ

քստմաների մոնչիւն մ'արձակեց եւ կատաղութեամբ մը վրաս ցատքեց։ Զարհուրանքէս եւ անձկութենէս յանկարծ արթնցայ եւ իմացայ որ տեսածս կատարեալ երազ չէր։ Խրական գաղանի մը թաթուլները կուրծքիս վրայ կը հանգչէին, իր հրային շունչն երեսս կը զարնէր. իր ճերմակ ակունները մթութեան մէջ կը փայլէին։

Տայտնի կը զգայի որ իմ նիւթական եւ ոգեւոր զօրութիւնս սպառած, եւ մահացու թալուկ մը վրաս տիրած եւ իմ տեսնելու կարողութիւնս անաստիճանի նուազած էր որ նոյն իսկ գաղանին փայլուն աչուրները սկսան ինձի մթագոյն երեւալ։ Վերջապէս անձկացած կուրծքէս տկար աղաղակ մ'արձակեցի. աս ձայնը կ'երեւայ թէ գաղանին կատաղութիւնը գրգռեց, վասն զի շուտ մը բոլոր մարմնովը վրաս նետուեցաւ։ Իմ զգացած զարհուրանքս կրնայ մտածուիլ. արդէն սկսած էի խորհիլ որ իր ահագին ակունները կուրծքս պիտ'որ անցընէ, երբ որ անիկայ յանկարծ ուրախութեան ձայն մ'արձակեց եւ սկսաւ ձեռքս ու երեսս լղել։

Ինձի այսչափ ահ ու դող պատճառող գաղանը Վագրն՝ իմ Նորֆոլնտլանցի հաւատարիմ շունս էր, զորն որ դեռ պզտիկ եղած ատենը տղու մը ձեռքէն աղատած էի, երբ որ անիկայ խեղճ անասնոյն վիզը քար մը կը կապէր որ ծով նետէ։ Շունը նոյն ժամանակէն սկսեալ ամէն առթի մէջ ինձի մեծ հաւատարմութիւն կը ցուցընէր։ Ուրախութենէս ինքրզինքս կորսնցուցի երբ որ աս հեզ անասունը տեսայ, թէպէտ եւ ամենեւին չկրցայ ըմբռնել թէ ինչ կերպով անիկայ քովս եկած էր։

Վամացոյցը դարձեալ ձեռքս առի եւ ականջիս բռնեցի եւ իմացայ որ նորէն կեցած էր, որն որ ինձի մեծ զարմանք մը չպատճառեց, վասն զի անդամներուս վրայ զգացած ծանրութենէն եւ իմ գտնուած վիճակէս դիւրաւ կրնայի մակաբերել

որ աս անդամ ալ շատ երկայն քնացած եմ: Տենդն անդամներս բոլորովին գրաւած էր, եւ ինձի կ'երեւար որ ծարաւէն պիտ'որ մեռնիմ: Շօշափելով սափորս փնտուցի, ճրագս սպառած էր եւ լուցափայտը չէի կրնար գտնել. վերջապէս սափորը ձեռքիս դպաւ, բայց զարհուրելով տեսայ որ բոլորովին պարպուած էր: Անտարակոյս վագրը ջրին մնացորդը խմած էր, ինչպէս որ մնացած ոչխարի խորվածին կտորն ալ լափած սպառած էր: Աւրուած միսը կորսնցընելս հոգս չէր, բայց ջուր չունենալս զիս բոլորովին վճատութեան մէջ ձգեց: Արտաքոյ կարգի տկարացած էի. պզտիկ շարժում մ'ընելուս պէս բոլոր մարմինս տենդէ բռնուածի պէս կը դողար. վիճակս աւելի եւս գեշցաւ, երբ որ նաւն սկսաւ սաստիկ երերալ ու շարժիլ: Եղի կարասներն աս շարժումէն սկսան տեղերնէն խախտիլ, կը վախնայի որ յանկարծ վար կ'իյնան եւ արկղէս դուրս ելլելու մի միայն ծակն ալ բոլորովին կը գոցեն: Ծովի հիւանդութենէն ալ սաստիկ կը տանջուէի, ուստի վերջապէս որոշեցի որ բարեկամիս խցին ծակն երթամ եւ օգնութիւն մը գտնեմ, յայտնի տեսնելով որ քիչ մ'ետքն աս բանս ընելու կարողութիւն պիտ'որ չունենամ: Բայց որովհետեւ ճրագս չկրցայ գտնել, մոլորի մէջ հոն երթալու փորձ ըրի, վագրին հրամայեցի որ հանդարտ կենայ եւ ճամբորդութիւնս սկսայ:

Արդէն առաջին քայլին իմ վերջին աստիճանի տկարութիւնս յայտնի իմացայ. սաստիկ դժուարութեամբ կրնայի յառաջ երթալ, եւ շատ անգամ ոտուքներս ինձի իրենց ծառայութիւնը կը զլանային: Ան ատեն կէս մարած գետինը կը փռուէի եւ քանի մը բոպէ անզգայ կը մնայի: Բայց շուտ մը նորէն ոտք կ'ելլէի: Մտածելով որ զիս խցին առաջնորդող չուանը թող տալը կամ կորսնցընելը, կրնայ ան նեղ լաբիւրինթոսին մէջ

ինձի մահուան պատճառ ըլլալ, արտաքոյ կարգի ճիգ մ'ըրի որ յառաջ քալեմ: Յանկարծ գլուխս երկաթապատ արկեղ մը սուր անկիւնը զարնուեցաւ: Քանի մը բոպէ թմրած մնացի, ետքը մեծ ցաւով տեսայ որ արկըը նաւին շարժումէն ըստ ամենայնի իմ ճամբուս վրայ գլտորած էր, եւ իմ յառաջ երթալս բոլորովին կ'արգելուր: Բոլոր մնացած զօրութեամբս անոր կրթնեցայ, բայց եւ ոչ մատ մ'անդին կրցայ շարժել, վասն զի ուրիշ արկըներու մէջ մտած եւ սեղմուած էր: Ինձի ուրիշ բան չմնաց բայց եթէ չուանը թողուլ եւ ուրիշ ճամբայ մը փնտռել, կամ արկեղ վրայ ելլել եւ այնպէս անոր միւս կողմն անցնիլ: Առաջինն ի գործ դնելը շատ վտանգաւոր էր եւ միայն զանիկայ մտածելը վրաս սարսափ կը բերէր. իմ ունեցած մարմնոյ եւ ոգւոյ տկարութեամբս, այնպէս փորձ մ'անտարակոյս ան նեղ եւ խառնակ տեղւոյն մէջ ինձի աղէտալի մահուան պատճառ կ'ըլլար: Ուստի բոլոր զօրութիւնս ժողվեցի, որպէս զի արկեղ վրան ելլելով միւս կողմն անցնիմ: Բայց երբ որ աս որոշումն ի գործ դնելու սկսայ, տեսայ որ ասիկայ կարծածէս շատ աւելի դժուարին էր: Նեղ ճամբուս երկու կողմը ծանր բեռերու կոյտ մը վրայէ վրայ դիզուած եւ բարձր պատեր ձեւացուցած էր. պզտիկ շարժում մը կրնար աս բեռերը վար կործանել, եւ կամ անոնց տակ կը ճմլուէի, կամ ճամբաս անոնցմով կատարեալ դոցուելով ալ ետ դառնալն եւ իմ արկեղս քովը հասնիլն անկարելի կ'ըլլար: Իսկ ճամբուս վրայ ինկած արկըը սաստիկ բարձր էր. ամենեւին ոտքս դնելու տեղ մը չէի կրնար գտնել, ուստի երկայն ժամանակ պարապ տեղ աշխատեցայ անոր վրայ ելլելու: Աս փորձը չյաջողեցաւ, բայց անտանելի աշխատութեամբ կարող եղայ իմ դանակիս օգնութեամբն ուրիշ արկեղ մը մէջէն ծակ մը բանալ եւ անկէ անցնելով մինչեւ խցին

դուռն հասնիլ: Ար կարծէի որ զանիկայ դիւրու-
թեամբ պիտ'որ բանամ, բայց բանը կարծածէս
շատ տարբեր էր: Բոլոր զօրութեամբս սկսայ դու-
ռը դէպ ի վեր հրել, բայց օգուտ մը չըրաւ,
դարձեալ փորձ մ'ըրի, բայց պարապ տեղ. յու-
սահատական կատաղութեամբ սկսայ անոր զարնել,
եւ վերջապէս երբ որ զօրութիւնս բոլորովին
սպառեցաւ, ստիպուեցայ ըսել թէ իմ թաքուստս
իմածուած՝ եւ նոյն ծակին դուռն զգուշութեամբ
եւ ամուր գոցուած է:

Այս տիրած սարսափն ու վհատութիւնը բա-
ցատրելու բառ չեմ գտներ. պարապ տեղ աս գե-
րեզմանին մէջ այսչափ երկայն թող տրուելուս
պատճառը գտնելու կ'աշխատէի: Ամենատիուր
խորհուրդներ երեւակայութեանս առջեւը նկա-
րուեցան, եւ կը զգայի որ քաղցը, ծարաւն ու
խեղդիչ օդը քիչ ժամանակէն կենացս վերջ պիտ'
որ տային: Մատովս դրան ճեղքերը փնտռեցի եւ
փորձեցի որ արդեօք լուսոյ նշոյլ մը կրնամ տես-
նել, բայց անոր եւ ոչ փոքր նշմարանքը կը տես-
նուէր: Ան ատեն դանակս ճեղքէն ներս խոթե-
ցի եւ անոր հանած ձայնէն իմացայ որ խցին մէջ
ծանր շղթաներ դրուած են: Այլ ուրիշ բան չէի
կրնար ընել, բայց եթէ նորէն իմ տեղս դառ-
նալ, եւ կամ զիս տիուր բախտիս ձեռքը թու-
ղուլ, կամ ազատութեան ուրիշ հնարք մը մտա-
ծել: Անտանելի դժուարութիւններէ ետքը տեղս
հասայ, եւ երբ որ շնչասպառ, զօրութենէ ին-
կած՝ անկողնիս վրայ տարածուեցայ, Աագրն եկաւ
քովս պառկեցաւ, իբրեւ թէ կ'ուզէր իր քծին-
քովը զիս մխիթարել ու քաջալերել: Բայց աս
անասնոյն ըրած արտաքոյ կարգի ձեւերն իմ մտա-
դրութիւնս իր վրայ դարձրնելու ստիպեցին. եր-
բեմն երեսս ու ձեռուրներս կը լզէր. ետքը յան-
կարծ կը կենար եւ խորունկ ձայն մը կ'արձա-
կէր. ձեռքս իրեն երկնցընելով իմացայ որ կռնա-

կի վրայ պառկած եւ թաթերը վեր վերցուցած էր: Արածեցի թէ մէկ կողմը վերաւորուած է, բայց որչափ որ շօշափելով քննեցի, չկրցայ վերքին տեղը գտնել. գուցէ անօթի է, ըսի, եւ կտոր մը միս տուի, զորն որ սիրով կերաւ, բայց ետքը նորէն նոյն ձեւերն ընելու սկսաւ: Ան աւտեն ձեռքովս իր մարմնոյն ամէն կողն աղէկ մը շօշափեցի, հաստատուն միտքս դնելով որ անասունը վերք մ'ունի. եւ յանկարծ ձեռքս չուանի մը դպաւ որն որ անասնոյն մարմնոյն սլլուած, եւ ծայրը թղթի կտոր մը հաստատուած էր:

Անմիջապէս մտածեցի որ թուղթը խրկողն Աւգոստն է, եւ թէ ինքը մտքէս չանցած պատճառաւ մ'արգելուած է զիս իմ բանտէս ազատելու, եւ ասոր համար աս միջոցը գտած է իրաց փիճակն ինձի ծանուցանելու: Անհամբերութեամբ մը ճրագս ու լուցափայտս փնտռեցի. կը յիշէի որ վերջին անգամ քուն մտնելէս յառաջ զանոնք տեղ մը պահած էի, բայց տեղը միտքս չէր գար, եւ ան մթութեան մէջ զանոնք գտնելու համար ըրած ամէն ջանքս ու ճիգս պարապ եղաւ: Աս միջոցիս յանկարծ աչքիս աղօտ լոյս մը դպաւ, որն որ ինձմէ քանի մը քայլ հեռու կ'երեւար, բայց շուտ մը նորէն կորսնցուցի. զանիկայ նորէն տեսնելու համար հարկ եղաւ շատ անգամ ասդին անդին դառնալ: Երբ որ վերջապէս գտայ մեծ զգուշութեամբ, որպէս զի նորէն չկորսնցընեմ, աչուրներս վրան տնկած, անոր մօտեցայ եւ իմացայ որ լուցափայտիս լուսակրին մնացորդներէն յառաջ կու գար, որոնք անյատակ ու գետինը պառկած կարասի մը մէջ ասդին անդին ցրուած էին: Մի եւ նոյն ժամանակ մեղրամոմներուս կտորուանքը ձեռքս դպան. անտարակոյս շունը զանոնք ծամած ու փշրած էր: Խեղճ անասունն իր քաղցն անցընելու ուրիշ բան չգտնելով մոմերը լափած էր, եւ ես չէի գիտեր որ ինչ կեր-

սով բարեկամիս խրկած թուղթը կարդամ: Եղած տեղս այնպէս մոռնի էր որ հազիւ ճերմակ թուղթը կը նշմարէի, եւ պարապ տեղ աս մթնան մէջ լոյս մը գտնելու կ'աշխատէի:

Ա՛յ երջապէս աս միջոցը գտայ. թուղթը գրքի մը վրայ տարածեցի, եւ անոր վրայ քանի մը լուցափայտի լուսակիր քսեցի. ասկէ ետքն սկսայ թուղթը ձեռքովս շփել: Շուտ մը պայծառ լոյս մը ծագեցաւ, բայց դժբախտութեամբ աչքիս միայն ճերմակ թուղթ մ'երեւցաւ, որուն վրայ ամենեւին բան մը գրուած չէր: Գարձեալ առաջին անմիջականութեան մէջ ընկղմեցայ:

Արդէն յիշած եմ որ իմ բանտիս մէջ երբեմն երբեմն ոգւոյ տկարութիւն եւ անհակառակելի քուն մը կը զգայի, որն որ անտարակոյս առած ապականեալ շնչիս եւ սաստիկ ծարաւիս հետեւութիւնն էր, վասն զի 14—15 ժամ էր որ կաթիլ մը ջուր բերանս դրած չէի. ասկէ զատ կերածս միայն աղած եւ համեմած միս էր, վասն զի վիզս եւ բերանս ուռած ըլլալով՝ չէի կրնար կարծր պաքսիմատն ուտել: Զօրութիւնս արտաքոյ կարգի պակսած էր, եւ սաստիկ տկարութիւն եւ անհանգստութիւն կը զգայի. ասով կրնայ մեկնուիլ թէ ինչու քանի մը ժամ միտքս ժողվելէն ետքն հազիւ կրցայ մտածել որ թղթին միւս կողմն ալ պէտք էի նայիլ. կատաղութենէս կ'ուզէի ինքզինքս զարնել թէ ինչու աս խորհուրդը ժամ մը յառաջ միտքս չեկաւ, վասն զի կոյր ու տղայական յուսահատութեամբ մը զանկայ պատառ պատառ ըրած եւ մէկգի նետած էի: Շանս սուր զգայութիւնը զիս աս վարանքէն ազատեց: Երկայն փնտռելէն ետեւ պատուած թղթին մէկ կտորը գտած էի. ասիկայ շան առջեւը բռնեցի, եւ մեծ ուրախութեամբ տեսայ որ անասունը միտքս իմացաւ. շուտ մ'ամեն կողմ որոնեց եւ նախ պզտիկ կտոր մ'եւ քիչ մ'ետքն ուրիշ

մեծ կտոր մը գտաւ ինծի բերաւ: Երեք կտորն ալ իրարու քով աղէկ յարմարեցան. բարեբախտութեամբ դեռ քանի մը կտոր լուսակիր ունէի, ուստի նորէն առաջին գործողութիւնը կրկնեցի, նախ մատով շօշափելով՝ թղթին գրուած երեսն իմանալէն ետեւ: Իմ անհամբերութեանս եւ տկար ու յանկարծական լուսոյն զօրութեամբն հազիւ կրցայ աս կարմիր թանաքով գրուած խօսքերը կարդալ «Արիւն, — աղէկ պահուրտէ, կեանքդ անկէ կախուած է»։ Զարհուրանքէս ինքզինքս կորսնցուցի:

«Արիւն», ահագին ու զարհուրելի բառ մը, որն որ իմ խաւարին բանտիս մէջ աչքիս առջեւը սարսափելի երեւոյթ մը բացաւ, վրաս ահուգող մը բերաւ, եւ զօրութեանս մնացորդն ալ սպառելու կը սպառնար: Անտարակոյս բարեկամս ծանր պատճառներ ունէր որ ինծի կը յանձնէր թաքըստեանս մէջ մնալ. բայց որչափ որ ինքզինքս նեղը խոթեցի եւ միտքս տանջեցի, չկրցայ իր ընթացքին՝ միտք համոզելու մեկնութիւն մը տալ: Նորէն խցին դուռն երթալու եւ զանիկայ բանալու փորձ ընել, կամ կանչելով ու պոռալով իմ ուր ըլլալս նաւափարներուն ծանուցանել ալ եւ ոչ մտածելու բան էր. ուստի նորէն անկողնիս վրայ նետուեցայ եւ հոն գրեթէ 24 ժամ սառածի պէս մնացի:

Քիչ մ'ետքը նորէն արթնցայ եւ սկսայ վիճակիս խեղճութեան վրայ մտածել. յայտնի կը տեսնէի որ հազիւ 24 ժամ ալ ծարաւին կարող պիտ'որ ըլլամ գիմանալ: Աւգոստին քովս թող տուած ոգեւոր ըմպելիքները գրեթէ սպառած էի, բայց ասոնք փոխանակ ծարաւս անցընելու տաքութիւնս աւելի եւս սաստկացուցին: Կերակուրս ալ հատնելու մօտ էր. հազիւ կտոր մ'ապուխտ ունէի. միւս մնի պաշարս եւ պաքսիմատները շունս լափած էր: Գլխիս ցաւն ամէն բոպէ

կը սաստկանար եւ մեծ դժուարութեամբ գլտ-
նուած տեղւոյս թանձր եւ խեղդիչ օդը կը շն-
չէի: Բայց ասոնցմէ շատ աւելի զիս անհանգիստ
կ'ընէր շանս վարմունքը: Արդէն լուսակիրը թըղ-
թին վրայ քսելով առժամանակեայ լոյս մը հա-
նած ատենս իր մըմըտալու ձայնը լսած էի, բայց
նոյն այլայլութեան մէջ մեծ մտադրութիւն մ'ը-
րած չէի. քիչ մ'ետքն երբ որ կէս թմրած ան-
կողնիս վրայ տարածուեցայ, արտաքոյ կարգի սու-
լելու եւ խորդալու ձայն մը սկսայ լսել, եւ միտ
դնելով իմացայ որ աս անսովոր ձայնը շնէն
կու գար, որն որ սաստիկ այլայլած էր եւ իր ա-
չուքները նոյն մթութեան մէջ սաստիկ կը փայ-
լէր. մէկ կողմանէ ալ ակռաները կը կրճէր: Աս
նշաններէն համոզուեցայ որ ջրի եւ մաքուր օդի
պակսութիւնը զինքը կատեցուցած է, եւ չէի
գիտեր որ աս վտանգաւոր եւ անկողնէս դուրս
ելլելու ծակին առջեւը պառկած անասնոյն ինչ
ընեմ: Չէի կրնար ինքը զինքս որոշել որ զինքն
սպաննեմ, թէպէտ եւ իմ անձիս ազատութեան
ու պահպանութեան համար աս բանս հարկ էր
ընել: Իր հրացայտ աչուքները միշտ վրաս ուղ-
ղուած էին եւ սպառնալից կերպարանք մ'ունէին
ամէն բոլոր յարձակում մը կրելու վախ պէտք
էի ունենալ: Վերջապէս զգացի որ ալ երկայն
ատեն իմ արկեղս մէջ չեմ կրնար ապահովու-
թեամբ մնալ, ուստի մեծ դանակ մը, մնացած
ըմպելիքին շիշն եւ ապխտի կտորը ձեռքս առի
եւ սկսայ արկէն դուրս ելլել. բայց անասունը
միտքս հասկըցաւ եւ սաստիկ հաջելով յանկարծ
վրաս յարձակեցաւ: Իր մարմնոյն ծանրութիւնը
զիս գետինը ձգեց. բայց բարեբախտութեամբ
երեսի վրայ ինկայ եւ իյնալու ժամանակս կարող
եղայ վերմակս վրաս քաշել. որն որ քիչ մը ժա-
մանակ զիս շան ահագին խածուածներէն պաշտ-
պանեց: Սակայն իր սաստիկ ակռաները վերմակին

անցընելը ու զանիկայ պատառ պատառ ընելը կը
զգայի. ալ կռնակս պահպանութիւն չէր մնացած
եւ կատղած անասունն ամէն րոպէ կրնար իր ժա-
նիքը մարմնոյս անցընել: Մահուան վախէն եւ
յուսահատութենէն վրաս նոր զօրութիւն մ'ե-
կաւ, եւ այնպիսի սաստկութեամբ մը վեր ցատ-
քեցի որ շունը վրայէս մէկդի նետուեցաւ. ան-
միջապէս ոտք ելայ վերմակն անոր վրայ նետեցի
եւ արկղէն դուրս ածապարելով՝ անոր ծածկը
զօրաւոր դոցեցի, այնպէս որ ալ անոր յարձակ-
մանէն ապահով էի: Բայց աս գործողութեան
մէջ ձեռքս գտնուած ապխտին կտորն արկեղ մէջ
ինկաւ եւ քովս միայն կէս շիշ զօրաւոր ըմպելիք
մը մնաց որն որ բոլոր պաշարս էր: Ասիկայ մին-
չեւ վերջին կաթիլը խմեցի ու կատաղութենէս շի-
շը գետինը զարնելով կտոր կտոր ըրի:

Նոյն րոպէն տկար ու կէս խղդուած ձայն մը
լսեցի, որն որ նաւաւարաց բնակարանին կողմանէ
կու գար եւ իմ անունս կը կանչէր: Ասիկայ ին-
ծի այնպէս անակնկալ բան մ'եկաւ եւ զիս այն-
չափ ալայլեց որ լեզուս բոլորովին բռնուեցաւ եւ
բառ մը չկրցայ արտաբերել: Ամէն ճիգն ի գործ
դնելով կարող չեղայ տկար ձայն մ'ալ հանել:
Վախնալով որ բարեկամս զիս մեռած կը կարծէ
եւ նորէն ետ կը դառնայ, արկեղս քովը կեցայ.
բոլոր մարմինս կը գողար, բերանս բացուած՝ բառ
մը հնչելու կը ճգնէր, բայց պարապ տեղ, վասն
զի եւ ոչ փոքր ճիկ մը կրնայի հանել: Նոյն տեղը
գտնուած զանազան բեռերուն մէջէն ձայն մը
լսեցի, բայց ձայնն երթալով կը հեռանար, եւ
գրեթէ բոլորովին կորսուելու մօտ էր: Չեմ կրը-
նար իմ նոյն րոպէիս մէջ զգացած դառնութիւնս
իմացընելու բառ գտնել: Անիկայ նորէն հեռա-
ցաւ, — անիկայ, իմ բարեկամս, իմ ընկերս, որմէ
իրաւամբ կրնայի ու պէտք էի օգնութիւն յու-
սալ, — նորէն հեռացաւ ու զիս թող տուաւ:

Ուրեմն կ'ուզէ որ ան խեղճ ողորմելի վիճակին մէջ մեռնիմ: Մինակ մէկ բառ մը, մինակ վանկ մը կրնար զիս փրկել, եւ աս բառն, աս վանկը կարող չէի արտաբերել: Նոյն ժամանակը կրածս մահուան տանջանքէ մ'աւելի էր: Գլուխս սկսաւ դառնալ եւ կէս մարած գետինն ինկայ:

Ինկած ատենս, ձեռքս գտնուած մեծ դանակն ինծի մօտ եղող կարծր նիւթերու զարնուելով՝ հնչիւն մը հանեց. երբեք քաղցր գեղգեղանք մ'ականջիս այնպէս ակորժելի հնչած չէր, ինչպէս աս դանակին հանած ձայնը, եւ մեծ ակրնկալութեամբ՝ ասոր Աւգոստին վրայ ըրած ազդեցութիւնը տեսնելու կը սպասէի: Աւգոստին վրայ կ'ըսեմ, վասն զի հաստատութեամբ գիտէի որ անկէ զատ մէկն իմ անունս չէր կրնար կանչել: Քանի մը ըոպէ խոր լռութիւն մը տիրեց. վերջապէս անգամ մ'ալ Արթուր բառը լսեցի. աս բառը քանի մ'անգամ ցած ձայնով մը եւ անգամ մ'ալ յայտնի զարմացմամբ մը կրկնուեցաւ: Նորէն արթնցած յոյսը լեզուս արձակեց, ու բարձրաձայն պոռացի, «Աւգոստ, ո՛ր Աւգոստ», «Աստուծոյ սիրոյն համար, լուռ լուռ», պատասխանեց մեծ այլայլութեամբ, աս խառնակութեան մէջէն ճամբայ մը բանալուս պէս, շուտ մը քովդ կու գամ:

Նրկայն ատեն անոր շարժման ձայները լսեցի. ամէն ըոպէն ինձի դար մը կու գար. վերջապէս իր ձեռքը կռնակիս վրայ զգացի, նոյն վայրկենին շիշ մը ջուր բերանս դրաւ: Աս զովացուցիչ ըմպելիքին ինձի պատճառած բերկրութիւնը միայն անոնք կրնան ըմբռնել, որոնք որ իմ կրած ծարաւս կրած են. միայն անոնք կրնան զգացած զուարճութիւնս իմանալ: Ծարաւս քիչ մ'անցնելէն ետեւ Աւգոստ գրպանէն չորս հատ խաշած գետնախնձոր հանեց, զորոնք սաստիկ ակորժակով լափեցի. նաեւ լապտերով մը

ընդ ալ բերած էր, աս կենդանարար ճառագայթ-
թին տեսիլն ինձի կերակրին եւ ջրին չափ սիւ-
փանք պատճառեց: Ասկէ ետքը մեծ անհամբե-
րութեամբ սկսայ նաւուն վրայ պատահածներն ու
բարեկամիս այնչափ ժամանակ քովս չմօտենա-
լուն պատճառն հարցընել:

Նաւն, ինչպէս որ ճիշդ մակաբերած էի, Աւ-
գոստին ժամացոյցն ինձի թող տալէն ժամ մ'ետքը
ճամբայ ելած էր. մինչեւ նոյն ժամանակն արդէն
երեք օր էր որ ես իմ խաւարին բնակարանս մտած
էի, աս երեք օրերը նաւին մէջ այնչափ շատ
գործք կար որ բարեկամս չէր կրնար առանց իմ
թաքուստս իմացուելու քովս գալ: Երբ որ վեր-
ջապէս առիթ մը գտած էր, ինձմէ իմ ողջ առողջ
ըլլալս տեղեկացաւ, ուստի հետեւեալ երեք օրե-
րը վրաս հոգ չէր բրած. ի վերայ այսր ամենայնի
միշտ նոր առիթ մը փնտռած էր դարձեալ քովս
գալու, եւ հազիւ չորրորդ օրը կարող եղած էր
յաջողցընել: Աս միջոցիս շատ անգամ սկսած էր
Բեռնարդ նաւապետին հեռուանց ամէն բան ի-
մացընել, որպէս զի զիս իմ թաքստոցէս հանէ,
բայց դեռ Նանդուգէզին շատ մօտ էինք, եւ բա-
րեկամս նաւապետին խօսքերէն յայտնի իմացած
էր որ եթէ իմ նաւին մէջը գտնուիլս յայտնուե-
լու ըլլայ, անիկայ նաւը ցամաք պիտ'որ մօտեցընէ
եւ զիս դուրս պիտ'որ հանէ: Աս պարագան մտա-
ծելով եւ միանգամայն գիտնալով որ նոյն ժա-
մանակը բանի մը հարկաւորութիւն չունիմ, եւ
եթէ բան մը պակսելու ըլլայ՝ կրնամ իր խուցը
գալ եւ իրեն ծանուցանել, քովս գալն աւելի
յարմար ժամանակի մը կը թողու: Հազիւ իր վեր-
ջին տեսութեան չորրորդ օրը կարող կ'ըլլայ աս
բանս կատարել. բայց հետը ոչ ջուր եւ ոչ կե-
րակուր կը բերէ. որովհետեւ կ'ուզէր զիս իր
խուցը կանչել եւ հոն ամէն հարկաւոր բաները
տալ: Բայց իր եկած ատենն ես խորունկ քուն

մտած էի եւ բարձրաձայն կը խորհայի. աս քունն ըստ իմ հաշուիս երեք անգամ 24 ժամ տեւած պիտ'որ ըլլայ, որուն պատճառը տեղւոյն թանձր օդէն զատ, հոն գտնուող ձկան ճարպին հոտն էր: Աւգոստ նախ ցած ձայնով քանի մ'անգամ զիս կը կանչէ, եւ երբ որ պատասխան չառնուր խցին դուռը գոցելով աւելի զօրաւոր ձայն կու տայ, բայց դարձեալ պատասխան տուող չըլլար: Ասոր վրայ տարակուսի մէջ կ'իյնայ. ան խառնա-կութեան մէջէն անցնելով մինչեւ քովս հասնելու շատ ժամանակ հարկաւոր էր, եւ նոյն միջոցին կրնար նաւապետը զինքը կանչել, վասն զի ամէն րոպէ գրել տալու հարկաւորութիւն ունէր, որն որ Աւգոստին պաշտօնն էր: Խորհալուս ձայնէն համոզուելով որ քնոյ մէջ եմ, կ'որոշէ նորէն ետ դառնալ եւ ուրիշ աւելի յարմար ժամանակ մը քովս գալու փորձ փորձել: Աս մտածման մէջ եղած ատեն ականջն անսովոր ձայն մը կու գայ, շուտ մը ծակին դռնէն վեր կ'ելլէ, զանիկայ զգուշութեամբ կը գոցէ, եւ հազիւ թէ խցին դուռը կը բանայ, դիմացէն իր վրայ ատրո-ճանակ մը կը պարպուի եւ ձեռքի հարուած մը զինքը գետինը կը ձգէ, ու զօրաւոր բազուկ մը զինքն այնպէս կը բռնէ որ տեղէն չիկրնար շարժիլ. բայց կարող կ'ըլլայ ամէն իր մօտն եղածները տեսնել:

Իր հայրը ձեռուրներն ու ոտուրները կապուած եւ գլխիվայր սանդուխի մը վրայ հաստատուած էր. ճակատին վրայ մեծ վերք մ'ունէր, ուսկից արիւնն հեղեղի պէս կը վազէր. ամենեւին ձայն չէր հաներ ու մահուան մօտ կ'երեւար: Իր քովը կեցած էր նաւուն նաւաղապետն եւ դիւական հանգարտութեամբ մ'անոր գրպանը կը փնտռէր եւ գտած բաները կը յափշտակէր: Նաւաստիներէն եօթը հոգի՝ որոնց մէջ խոհակերութեան պաշտօն վարող սեւամորթ մ'ալ կար, պաշտօնակալաց

խցերուն մէջ զէնք կը փնտռէին, եւ շուտով ա-
նոնցմէ մեծ բազմութիւն մը ձեռք ձգեցին: Ասկէ
ետքն աւազակները նաւուն ծածկն ելան, եւ զԱւ-
գոստ ալ, որուն ձեռուրներն ետեւէն կապած
էին, իրենց հետ հոն տարին. հոն ճամբորդաց
բնակարանին սանդուխին գլուխը կեցան, ամենուն
ձեռքը մէյմէկ տապար, եւ վար պողացին: “Ե-
վարը գտնուողներ, ամենքնիդ ալ շուտով մէկիկ
մէկիկ վեր պէտք էք գալ, լսեցիք”: Երկայն ատեն
եւ ոչ մէկն համարձակեցաւ վեր գալ. վերջապէս
անգղիացի մ'երեւցաւ, որն որ իբրեւ աշակերտ
նաւ մտած էր, խեղճը դառնապէս կու լար ու
նաւազապետին կ'աղաչէր որ իր կենացը խնայէ:
Ասոր պատասխանն իր գլխին տապարի հարուած
մ'եղաւ: Առանց ճիկ մը հանելու թշուառ պա-
տանին գետինը տապալեցաւ. խոհակերը զինքը
պզտիկ տղու մը պէս բռնեց վեր վերցուց եւ ծո-
փուն ալիքներուն մէջ նետեց: Աւրը գտնուող
ճամբորդները հարուածին եւ պատանւոյն իյնա-
լուն ձայնը յայտնի լսեցին, եւ ալ եւ ոչ մէկը
կ'ուզէր ծածկին վրայ ելլել: Երբ որ ամէն խոս-
տում ու սպառնալիք օգուտ մը չըրաւ, ապստամբ
նաւաստիներէն մէկն առաջարկեց որ զանոնք միտով
իրենց տեղէն ելլելու ստիպեն: Ան ատեն վարը
գտնուողներն սկսան միաբան վեր վազել, եւ այն-
պէս կ'երեւար որ նաւը նորէն հաւատարիմ մար-
դիկներու ձեռք պիտ'որ անցնի:

Սակայն ապստամբներն աճապարեցին ու սան-
դուխին դուռը գոցեցին, եւ հազիւ 6 հոգի կա-
րող եղան նաւուն ծածկն ելլել. ասոնք իրենց
քիչ-որութեան եւ զէնք չունենալնուն պատճա-
ռաւ, չէին կրնար ապստամբաց դէմ դնել. նաեւ
նաւազապետն իրենց մեծամեծ խոստումներ ըրաւ
եւ քաղցրութեամբ խօսելով ապահովցուց որ ա-
մենեւին իրենց վնաս մը չընէր, անտարակոյս ներ-
սինները խաբելու եւ իրենց թաքստոցէն դուրս

Հանելու համար, որն որ իրօք ալ յաջողեցաւ :
 Ասան զի ներսը մնացողները ձայն տուին թէ ա-
 մենեւին դէմ դնելու փորձ չեն ըներ, այլ կ'ու-
 ղեն անձնատուր ըլլալ ու հնազանդիլ : Մէկիկ
 մէկիկ սկսան վեր ելլել, բայց ապստամբք, ինչպէս
 առաջին 6 ելլողներուն ըրած էին, անոնց ձեռուը-
 ները կը կապէին ու գետինը կը նետէին. այսպէ-
 սով 27 հոգի՝ որոնք ապստամբութեան մասնա-
 կից չէին եղած՝ նուաճուեցան : Ասկէ ետքը զար-
 հուրելի տեսարան մը սկսաւ : Ապառաժ նաւորդ-
 ները նաւին ծայրը տարուեցան, հոն սեւ խոհա-
 կերը տապարով մէկիկ մէկիկ անոնց գլուխնե-
 րը ճեղքեց եւ կիսամեռ ծով նետեց : Աս կերպով
 22 հոգի սպաննուեցան : Աւգոստ ալ ինքը զին-
 քը կորսուած կը համարէր, եւ ամէն բոպէ կը
 սպասէր որ կարգն իրեն պիտ'որ գայ. բայց չա-
 րագործները կամ յոգնելով եւ կամ ըրած ջար-
 դերնին բաւական համարելով՝ բարեկամէս զատ
 չորս հոգւոյ ալ խնայեցին : Նոյն ժամանակը նա-
 ւազապետը կարաս մը շաքարօղի վեր բերել տուաւ
 եւ ապստամբ նաւաստիք սկսան կերուխում մ'ը-
 նել որն որ մինչեւ արեւուն մտնելը տեւեց : Ա-
 ղէկ մը գլուխնին տաքնալէն ետեւ մտադրու-
 թիւննին նորէն իրենց մօտ պառկող կալանաւոր-
 ներուն վրայ դարձուցին, որոնք իրենց ամէն խօս-
 քերը յայտնի կը լսէին : Ա'երեւայ թէ չարագործ-
 ներէն մէկքան ին ըմպելիքը չափէն աւելի խմելով՝
 քիչ մը մեղմացած էին. ասոնք կ'ըսէին թէ մնա-
 ցած կալանաւորներն ազատ թող տալու է եթէ
 յանձն առնուն ապստամբութեան մասնակից ըլ-
 լալ : Բայց սեւ խոհակերն՝ որն որ ստոյգ դեւ մըն
 էր եւ նաւուն մէջ նաւազապետին չափ ազդե-
 ցութիւն ունէր, այսպիսի առաջարկութիւն մը եւ
 ոչ ուղեց լսել, այլ տապառ մ'առած ոտք ելաւ
 որ իր դահճի պաշտօնը յառաջ տանի : Բարե-
 բախտութեամբ այնչափ արբած էր որ հազիւ ոտ-

քի վրայ կրնար կենալ, եւ այսպէս Տիրք Բեդերս անուամբ նաւաստին զինքը կարող եղաւ դիւրաւ արգելուլ: Աս Տիրք Բեդերս նաւավարը Հնդիկ կնոջ մ'որդի էր, Ուբսարոգաս ըսուած ցեղէն՝ որն որ Միսուրի գետին բղխած տեղերը կը բնակի: Իր հայրը մուշտակի վաճառական էր եւ Հնդկաց ամէն վաճառատեղիները պտրտած էր: Իսկ ինքը Բեդերս այնպիսի վայրենի տեսք մ'ունէր որ իրեն նման մարդ մ'ամենեւին տեսած չէի: Հասակն եւ ոչ հինգ ոտնաչափ կար, բայց արտաքոյ կարգի հուժկու եւ զօրաւոր էր. գլխաւորաբար ձեռուրներն այնչափ մեծ էին որ մարդու ձեռք ըլլալին ամենեւին չէր իմացուեր. բազուկներն եւ ազդրները զարմանալի ձեւով մը ծռած էին: Նաեւ իր գլուխը արտաքոյ կարգի տգեղ ձեւ մ'ունէր, սաստիկ հաստ եւ գրեթէ բոլորովին լերկ էր, ասոր համար ալ միշտ կեղծամ մը կը կրէր, որն որ հասարակօրէն անասնոյ մը, շատ անգամ շան եւ արջու մորթի կտորէ մը շինուած էր. ասով իր դէմքին վայրենութիւնն աւելի եւս կը սաստկանար: Բերանն այնչափ մեծ էր որ գրեթէ երկու ականջներուն կը դպչէր. բայց ասոր հակառակ շրթուները սաստիկ բարակ ու նեղ էին, եւ չէին կրնար իր բռնաձեւ ականները ծածկել: Իր ուժին ու զօրութեան, եւ իր կատաղութեան վրայ Նանդուգեդի նաւաստիք զարմանալի պատմութիւններ կը պատմէին: Բայց «*Արմէն*», մէջ շատ անգամ իրեն հետ կատակ կ'ընէին: Աս մարդուն այսչափ մանրամասն ստորագրութիւնն ընելս անոր համար է որ ինքը թէպէտ եւ արտաքուստ այնպէս վայրենի երեւոյթ ունէր, իմ բարեկամիս ազատութեան պատճառ եղաւ, եւ աս պատմութեան ընթացքին մէջ շատ անգամ առիթ պիտ'որ ունենամ իր ըրածներն յիշելու:

Նրկայն կուռէ ու վէճերէ ետքը վերջապէս ապստամբք միաբանեցան որ մնացած կալանաւոր-

ները մակուկի մը մէջ իջեցընեն եւ բաղդին թող տան. միայն Աւգոստ աս կարգադրութենէ դուրս պիտ'որ մնար, վասն զի Բեդերս իր ընկերներուն ծանոց որ կ'ուզէ զանիկայ իբրեւ իր քարտուղարը գործածել: Աս որոշման վրայ նաւաղապետը վարի խցերն իջաւ որպէս զի տեսնէ թէ արդեօք Բեռնարդ նաւապետը դեռ ողջ է թէ չէ: Շուտ մ'երկուքը մէկտեղ վեր եկան. նաւապետը մեռելի գոյն մ'ունէր, բայց քիչ մը զօրութիւն ստացած էր: Տկար ձայնով մ'ապստամբաց հետ սկսաւ խօսիլ եւ աղաչեց որ զինքը պզտիկ մակուկի մը մէջ հովին եւ ալեաց բռնութեան չմատնեն, այլ իրենց ապստամբութիւնը մէկգի թողուն. ես անցածը կը մոռնամ, կ'ըսէր, զձեզ մօտաւոր տեղ մը ցամաք կը հանեմ եւ զձեզ ամենեւին դատաստանի չեմ մատներ: Կրնար աս խօսքերը հովին ալ զրուցել: Ոճրագործներէն երկուքն իր թեւերէն բռնեցին ու պզտիկ նաւակին մէջ նետեցին՝ որն որ արդէն ծով ձգուած էր: Նաւուն վրայ գտնուող չորս կապեալներուն ալ կապերը քակեցին եւ հրամայեցին որ անյապաղ նաւակն իջնան, զորն որ անոնք առանց ընդդիմութեան եւ առանց բառ մը խօսելու ի գործ գրին: Աւգոստ դեռ իր խեղճ վիճակին մէջ մնաց. թէպէտ եւ սաստիկ կ'աղաչէր որ վերջին անգամ մ'ալ հօրը փաթթուելու թող տան, բայց մօիկ ընող չկար: Մակոյկը դրուած գժբախտներուն քանի մը նաւու պաքսիմատ եւ սափոր մը ջուր նետեցին, սակայն ոչ կայմ, ոչ թիակ եւ ոչ ալ առագաստ մը տուին, եւ այնպէս զերենք իրենց բախտին թող տուին: Աս միջոցիս գիշերը վրայ հասաւ. ամպապատ երկնից վրայ ոչ լուսին եւ ոչ պզտիկ աստղ մը կը տեսնուէր. թէպէտ եւ հովը սաստիկ չէր, սակայն ծովուն ալիքները մեծ շարժման մէջ էին. նաւակը քանի մը րոպէ ետքն ալ չէր տեսնուեր: Թէպէտ եւ աս տառապելոց ա-

զատութեան շատ քիչ յոյս կրնար ըլլալ, սակայն Աւգոստ ան յուսով ինք զինքը կը մտի-
թարէր որ գուցէ հոմի եւ ալիքները զմակոյկը
դէպ ի ցամաք կը տանին, եւ կամ նաւ մը ժա-
մանակին զիրենք կը տեսնէ ու կ'ազատէ :

Եսկէ ետքն ամէն առագաստները պարզեցին
եւ նաւն սկսաւ դէպ ի արեւմտեան հարաւ յա-
ռաջ երթալ. ապստամբաց միտքը ծովահէնու-
թիւն ընել էր, եւ որչափ որ Աւգոստ իրենց
խօսքերէն իմացաւ, կ'ուզէին Բորդոյ Ռիքոյէն գա-
ցող նաւու մը վրայ յարձակիլ ու կողոպտել :
Ալ Աւգոստին վրայ մտադրութիւն ընող չկար.
իր կապերը քակուեցան եւ սկսաւ նաւուն մէջ
ազատ պտըտիլ : Մանաւանդ թէ Տիրք Բեգերս
իրեն մասնաւոր սէր մը կը ցուցնէր, եւ իրեն
հետ առանձին ընտանութեամբ մը՝ որչափ որ իր
վայրենութիւնը թող կու տար, կը վարուէր : Նաեւ
քանի մ'առթի մէջ զինքը խոհակերին կատաղու-
թեան դէմ պաշտպանած էր : Ի վերայ այսր ա-
մենայնի իր վիճակը միշտ վտանգաւոր ու դժուա-
րին էր. ապստամբք գրեթէ շարունակ արբած
էին, եւ իրենց բարի դիտաւորութեան վրայ ամե-
նեւին չէր կրնար վստահուիլ : Բայց աս վիճակի
մէջ ըլլալով ալ բարեկամս զիս երբեք մտքէն
հանած չէր, այլ միշտ առիթ մը կը փնտռէր քովս
գալու. քանի մ'անգամ ալ ուզած էր իմ պա-
հուած ըլլալս յայտնել որ զիս գոնէ ծարաւէն
մեռնելէն ազատէ : Աերջապէս ապստամբութեան
երրորդ օրն երբ որ սաստիկ հոմի մը պատճառաւ
նաւավարք առագաստները վար առնելու զբաղած
էին, Աւգոստ կարող կ'ըլլայ առանց իմացուե-
լու իր խուցն երթալ, բայց մեծ ցաւով կը տես-
նէ որ խռովարարք զանիկայ ամէն տեսակ բռնե-
րով լեցուցած էին. նաեւ նաւուն վրայ գտնուած
մեծ շղթան հոն բերած եւ ըստ ամենայնի ան
տեղւոյն վրայ դրած էին, ուր որ ինձի գալու

ծակին դուռը կը դանուէր. բարեկամիս զօրու-
թիւնն աս արգելքը վերցընելու չէր բաւեր, ուս-
տի յուսահատած նորէն ետ կը դառնայ ու նա-
ւուն ծածկը կ'ելէ: Հոն խափշիկ խոհակերը զինքը
կը դիմաւորէ, գօտիէն կը բռնէ, ու կը հարցընէ
թէ խցին մէջ ի՞նչ ըրաւ, եւ կ'ուզէր զինքը ծով
նետել. բայց Տիրք Բեդերս վրայ կը հասնի աս
անգամ ալ իր կեանքը կ'ազատէ: Սակայն խոռ-
վարարք իր ձեռուրներն ու ոտուրները կը կապեն
եւ կը տանին նաւավարաց բնակարանը պատին վրայ
հաստատուած անկողնոյ մը մէջ կը դնեն, հրա-
մայելով որ անկէ չշարժի մինչեւ որ նաւը նաւ-
ըլլալէն չդադրի: Տիրք Բեդերսին աս բանս ար-
գելելու համար ըրած ամէն ջանքն անօգուտ կ'ըլլայ:

Այս որ խոհակերն ահագին սպառնալիքներով
Աւգոստին քովէն կը հեռանայ, բարեկամն չէր
գիտեր ի՞նչ ընէ, եւ դարձեալ միտքը կը դնէ որ
իմ ծածկուած ըլլալս յայտնէ, վասն զի ստոյգ
կը համարէր որ ես ծարաւին հազիւ մէկ երկու
օր ալ կրնամ դիմանալ: Բայց յանկարծ միտքն
ուրիշ խորհուրդ մը կու գայ, այսինքն յոյս կ'ու-
նենայ որ գուցէ կարելի է իմ քովս գալու ու-
րիշ ճամբայ մը գտնել, որովհետեւ իր գըտ-
նուած տեղը նաւին մթերանոցին քովն էր: Ամէն
բանէ յառաջ կը փորձէ ձեռուրները շղթայէն ա-
զատել, որն որ առանց մեծ դժուարութեան կը
յաջողի, վասն զի հաստ բազուկներու համար
շինուած էր, իսկ իրենները բարակ ու նիհար էին.
աջ ձեռքը շուտով կ'ազատէ, անով կարող կ'ըլլայ
միւս ձեռքն եւ ոտքին կապն ալ քակել. փոր-
ձելով կը տեսէ որ խցին պատէն տախտակ մը հա-
նելն եւ ան ծակէն ինձի գալը շատ դժուար պիտ'
որ չըլլայ: Գեռ աս գործքին զբաղած ժամանակը
մարդու մ'ոտնաձայն կը լսէ եւ հազիւ կարող կ'ըլլայ
աճապարել ու շղթանորէն ձեռուրներուն անցընել:
Եկողը Տիրք Բեդերսն էր որուն ետեւէն Վագրն

ալ կու գար. Աւգոստ աս անասունն իմ նաւ
մտնելէս ետքը ներս առած էր, որպէս զի ինձի
յանկարծական ուրախութիւն մը պատճառէ. ա-
պրտամբութեան ելլելէն վեր խեղճ շունը տեղ
մը փակուած կը կենար, մինչեւ որ Բեդերս զինքն
ազատեց ու բարեկամիս քովը բերաւ: Այրենի
նաւավարն աս իրիկուն արտաքոյ կարգի բարե-
կամական վարմունք մը կը ցուցնէր: Աւգոստին
համար աղած մնի կտոր մը, գետնախնձոր եւ սա-
փոր մը ջուր բերած էր, եւ խոստացաւ որ եր-
կորոգ օրն աւելի աղէկ կերակուր կը բերէ: Հա-
ղիւ թէ նաւավարն անկէ հեռացաւ, Աւգոստ
քովն ունեցած կտորոցովը զորն որ բարեբախտու-
թեամբ ապստամբք իրմէ առած չէին, սկսաւ տախ-
տակն հանելու աշխատիլ. բոլոր գիշերը կրնար
հանգիստ իր գործքն յառաջ տանիլ, վասն զի
նաւավարք իրենց առաջին բնակարանն ամենեւին
ոտք չէին կոխեր, այլ պաշտօնակալաց խուցն ի-
րենք զիրենք կերուխումի եւ ուրախութեան տուած
էին, եւ հաղիւ վերջին հարկաւորութեան ատեն
առագաստներն ու ղէկը կը հոգային:

Ատու ըլլալուն պէս տախտակը կը քակուի
եւ բարեկամիս անկողինն ըստ ամենայնի քովը
ծակ մը կը բացուի, այնպէս որ անկողինը զինք
կրնար ծածկել եւ դրսէն ամենեւին չէր երեւար:
Աւգոստ ծակէն ներս կը մտնէ, որուն ետեւէն
շունն ալ կու գայ եւ քիչ մ'ատեն ասդին ան-
դին հոտուրտայէն ետեւ՝ երկայն հաջելու ձայն
մը կ'արձակէ: Նոյն ժամանակը բարեկամիս միտքը
կ'ընայ որ կրնայ շունն իբրեւ թղթատար գոր-
ծածել. շուտ մը մատին ծայրը քիչ մը կը ծակէ.
փայտի կտոր մը գրչի պէս կը կտրէ եւ նաւա-
վարի մը դարանին մէջ գտած թղթի կտորին վրայ
մատէն ելած արիւնով հետեւեալ խօսքը կը գրէ.
“Աս թուղթս իմ արիւնովս կը գրեմ աղէկ պա-
հուէ, կեանքդ անկէ կախուած է”, Թուղթը շան

վրայ կապելէն ետքը թող կու տայ որ զիս փնտռէ, եւ ինքն իր տեղը կը դառնայ, ծակը նորէն կը գոցէ, եւ ամենեւին իր անկէ հեռացած ըլլալը չիմացուիր: Քիչ մ'ետքը թէ Բեդերս եւ թէ միւս նաւավարք իր քովը կամ թէ ճիշդ խօսելու համար իր գտնուած տեղը կու գան, վասն զի ամենեւին իր վրայ մտադրութիւն ընող չկար: Ամէնն ալ վերջին աստիճանի արբած էին եւ համարձակ կը խօսէին թէ իրենցմէ մէկ մասը նաւազապետին առաջնորդութեամբ Հնդկաստանի կողմերը պիտ'որ երթայ եւ հոն ծովահէնութիւն պիտ'որ ընէ, իսկ միւս մասն՝ որն որ մինչեւ նոյն ժամանակ նաւուն մէջ տիրող էր, Տիրգ Բեդերսին խորհրդովը հարաւային ծովը նաւարկելով՝ կիտորսութիւն պիտ'որ ընէր, եւ կամ ուրիշ գործքի մը ձեռք պիտ'որ զարնէր:

Վիշերն Աւգոստ դարձեալ առանձին մնացած էր. ուստի դարձեալ իր շղթաները կը հանէ, եւ նորէն ինձի դալու փորձ մը կ'ընէ: Խցին մէջ գտնուած պարապ շիշ մը ջրով կը լեցընէ քանի մը գետնախնձոր դրպանը կը դնէ. լապտերի մը մէջ ճրագի կտոր մը մնացած էր, զանիկայ կը վառէ եւ ծակէն անցնելով իր անկողնովն այնպէս կը գոցէ որ դրսէն չերեւայ, եւ կը սկսի դէպ իմ կողմն դալ: Իր առջեւն ելած բեռերուն եւ արկըղներուն խառնակութեան մէջէն հազիւ մեծ դրժարութեամբ կարող կ'ըլլայ յառաջ երթալ. արդէն քանի մը ըոպէ ետքը տեղւոյն ապականեալ օդը զինքը նեղելու սկսած էր, որով իմ դեռ ողջ ըլլալուս վրայ բոլորովին յոյսը կտրած էր: Քանի մ'անգամ զիս անունովս կը կանչէ բայց պատասխան չառնելով իր կարծիքին վրայ աւելի եւս կը հաստատուի: Եւ որովհետեւ ծովը սաստիկ ալէկոծեալ ըլլալով՝ նաւուն մթերանոցին մէջ մեծ դղրդիւն մը կը հանէր, կարելի չէր որ իմ շունչ առնելուս կամ խորդալուս ձայնը լսէր:

Արկեղս քովը հասնելու ամէն փորձ ընելէն ետեւ վերջապէս այնպէս տեղ մը կը հասնի որ ամէն կողմ գոցուած էր եւ ճամբայ մը գտնելը կարելի չէր. հոս բոլորովին վհատած յուսահատութեամբ ինք զինքը գետինը կը նետէ եւ կը սկսի տղու պէս լալ: Նոյն ժամանակս շիշի մը կոտորուելուն ձայնը կը լսէ. աս ըստ ինքեան աննշանակ բանն իմ կեանքս աղատեց, որովհետեւ բարեկամս զիս արդէն մեռած կարծելով՝ կը խորհէր նորէն ետ դառնալ:

Թէպէտ եւ Աւգոստ կատարեալ ստոյգ չէր որ նոյն ձայնն հանողն ես եմ, սակայն կը քաջալերուի իր գործքն յառաջ տանելու. նորէն իմ անունս կը կանչէ, բայց ես պատասխան տալու կարողութիւն չունէի. լեզուս բոլորովին բռնուած էր: Գարձեալ կը համոզուի որ ես կենդանի չեմ, ու կ'ուզէ ետ դառնալ, նոյն ժամանակը դանակին իյնալուն ձայնը կ'առնու, որուն վրայ յոյսը նորէն կ'արծարծի եւ անգամ մ'ալ բարձրաձայն զիս կը կանչէ: Աս անգամ լեզուս բացուած էր, ուստի կարող եղայ պատասխան տալ. իմ գեռ ապրելուս վրայ սաստիկ ուրախացած, գարձեալ սաստիկ ճիգ մ'ըրաւ ու կարասներուն եւ արկղներուն վրայէն անցնելով վերջապէս քովս հասաւ ու բոլորովին զօրութիւնն սպառած առջեւս գետինն ինկաւ:

Աս դէպքերն Աւգոստ միայն համառօտիւ ինձի պատմած էր, որուն մանրամասն պարագաներն ետքէն իմացայ: Ար վախնար որ իր հեռաւորութիւնը կ'իմացուի, իսկ ես ալ չէի կրնար երկայնատեն ան ահագին բանտին մէջ մնալ: Ուստի որոշեցինք որ դէպ ի նաւաւարաց խցին ծակը ճամբայ ելլենք եւ ես անոր մօտ կենամ մինչեւ որ դուրս ելլելու յարմար ատենը հասնի: Շունն ալ չուզեցինք հոն թողուլ. աս բանս մեզի մեծ անգթութիւն երեւցաւ: Բայց խնդիրը դիւրաւ որո-

շելու բան չէր: Անասունը բոլորովին հանդարտ կ'երեւար. ականջս արկեղ վրայ դրի եւ ամենեւին անոր շունչ առնելու ձայնը չէի լսեր. հաստատուն համարելով որ արդէն մեռած է, արկղը բացի: Բոլոր երկայնութեամբը տարածուած պառկած ու կատարեալ թմրած էր. բայց դեռ կ'ապրէր: Թէպէտ եւ կորսնցընելու ժամանակ չունէինք, սակայն չէի կրնար ինք զինքս որոշել որ շունն՝ որն որ երկու անգամ իմ կեանքս աղատած էր, առանց աղատելու փորձ մ'ընելու իր բախտին թող տամ: Արջապէս սաստիկ դժուարութեամբ զինքն հետերնիս առինք. Աւգոստ ստիպուեցաւ աս մեծ եւ ծանրամարմին շունը գիրկն առած՝ ճամբաներնուս վրայ գտնուող արկղներուն եւ կարասներուն վրայ ելել եւ այնպէս միւս կողմն անցնիլ, որուն սաստիկ զօրութիւն մը հարկաւոր էր. իմ նոյն ժամանակն ունեցած տկարութիւնս թող չէր տար որ ես ալ աս բանիս քիչ մ'օգնեմ:

Աս կերպով վերջապէս ծակին քովն հասանք. նախ Աւգոստ անկէ դուրս ելաւ, շունն ալ իր ետեւէն դնաց: Մինչեւ աս ժամանակս բաներնիս շատ յաջող յառաջ կ'երթար, որուն համար ջերմ աղօթքով Աստուծոյ շնորհակալ եղանք: Մէջերնիս խօսելով պատշաճ համարեցանք որ ես ծակին մօտ կենամ, ուսկից բարեկամս կրնար դիւրաւ իր կերակրոյն մէկ մասն ինձի տալ, եւ կրնայի նոյն տեղն աւելի մաքուր օդ մը շնչել: Հաղիւ թէ Աւգոստ իր անկողնին մէջ մտած եւ ձեռուրները շղթային անցուցած էր, արեգակը ծագեցաւ եւ իր ճառագայթներովը նաեւ անոր բնակարանը լուսաւորեց: Մեծ վտանգէ մ'աղատած էինք, վասն զի հաղիւ թէ բարեկամս ամէն բան իր առաջին կարգին մէջ խոթեց, նաւաղապետը Տիրդ Բեդերսին եւ խոհակերին հետ վար իջաւ, եւ սկսան մէջերնին գալու նաւուն վրայ

խօսիլ, զորն որ պիտ'որ կողոպտէին: Խոհակերն Աւգոստին անկողնոյն գլխի կողմը նստաւ. ես իմ պահուրտած տեղէս ամէն բան կրնայի լսել, վասն զի ծակին տախտակը նորէն իր տեղն հաստատուած չէր, այլ միայն անոր առջեւը շապիկ մը կախուած էր. խափշիկը կրնար ամէն բոլորէ աս բանս դիտել եւ ան ատեն երկուքնիս ալ անշուշտ կորսուած էինք: Բոլոր աս ժամանակս վագրն անկողնին ոտքին կողմը նստած էր եւ կ'երեւար թէ կամաց կամաց կ'առողջանայ:

Նաւաղապետն ու խոհակերը քիչ մ'ետքը դացին եւ միայն Տիրգ Բեդերս բարեկամիս քովը մնաց, եւ խափշիկին նստած տեղը նստելով՝ սկըսաւ մեծ ընտանութեամբ խօսիլ: Ան ատեն իմացանք որ իր գինովութիւնն՝ որն որ միւս երկուքին իր քովը գտնուած ժամանակը վերջին աստիճանի հասած կ'երեւար, ըստ մեծի մասին շինծու եւ ձեւացուցած էր: Աւգոստին ամէն հարցումներուն դիւրաւ կը պատասխանէր, եւ զինքը կ'ապահովացրնէր որ հայրն ստուգիւ աղատած է, վասն զի կ'ըսէր անոնց ծով ձգուելէն քիչ մ'ետքը հինգ նաւ երեւցաւ որոնցմէ մէկն անտարակոյս մակոյկը տեսած եւ օգնութեան հասած է: Իր խօսակցութեան կերպը շատ քաջալերիչ ու մխիթարական էր, որն որ ինձի մեծ զարմանք եւ միանգամայն մեծ ուրախութիւն ալ պատճառեց: Սկսայ յուսալ որ Տիրգ Բեդերս մեզի աղէկ գործիք մը կրնայ ըլլալ, որուն ձեռքովը կրնանք նաւը մեր իշխանութեան տակ առնուլ: Աս խորհուրդս առաջին անգամ առիթ գտածիս պէս բարեկամիս հաղորդեցի, եւ իրեն ալ կարելի երեւցաւ, սակայն ըսաւ թէ մեծ խոհեմութեամբ գործքի ձեռք զարնելու ենք, վասն զի Բեդերսին աս փոփոխութիւնը շատ անգամ բոլորական բան է, եւ իրեն վրայ երբեմն խենթութեան նշաններ ալ կ'երեւան:

Բեգերս ամբողջ ժամ մը բարեկամիս քով մնալէն ետեւ վեր գնաց ու մեծ կտոր մ'աղած մսի խորված եւ խմորեղէն մը բերաւ: Օրուան մնացած մասն եւ բոլոր գիշերն առանձին մնացինք. Աւգոստ զիս իր անկողինն մէջ պառկեցուց եւ մինչեւ առտու հանգիստ քնացայ, որ ժամանակն որ բարեկամս զիս արթնցուց, եւ շուտով ծակէն ներս խրկեց, վասն զի նաւուն վրայ ոտնաձայն կը լսէր: Աագրը կատարեալ առողջացած էր եւ ամենեւին կատաղութեան նշան չէր ցուցնէր, այլ իր առջեւը դրուած կերակուրն ու ջուրը սիրով կ'ուտէր ու կը լափէր: Ասիկայ տեսնելով շատ ուրախացայ որ զինքն արկեղ մէջ թող չտուի:

Տասուիրեք օր էր որ Նանդուգեդէն ելած էինք ու բաց ծովու մէջ կը նաւարկէինք: Յուլիսին երկրորդ օրը նաւաղապետը բարեկամիս բնակարանն եկաւ անոր անկողինն մօտեցաւ եւ բարեկամական կերպով մ'անոր կռնակը զարնելով հարցուց թէ Ն[թ]է իր կապերը քակելու եւ զինքն ազատ թող տալու ըլլայ, աղէկ կը վարուի՞ ու կը խոստանայ՞ պաշտօնակալաց սենեակը չգալ՝ զորն որ ապստամբք իրենց սեպհականած էին: Յայտնի է որ Աւգոստ իրմէ պահանջուածները յանձն պիտ'որ առնուր, որուն վրայ նաւաղապետն շիշի մը մէջէն անոր պուտ մը շաքարօղի խմցուց եւ բոլոր կապերն արձակեց: Ետքն երկուքը մէկտեղ նաւուն ծածկն ելան ու բարեկամս երեք ժամ հոն մնաց: Երբ որ ետ դարձաւ, ինձի իմացուց որ անկէ ետքը բոլորովին ազատ է եւ նաւուն մէջ ուղած տեղը կրնայ պտրտիլ. նաեւ ինձի աղէկ կերակուր եւ սափոր մը ջուր բերաւ: Նաւը գեամիշտ նոյն տեղերը կը պտրտէր եւ նաւաւարք կանանչ հրուանդանէն գալու նաւուն կը սպասէին. կը կարծէին որ հեռուէն երեւցող առագաստը նոյն նաւինն է:

Յուլիսի 3ին Աւգոստ ինձի երեք վերմակ բերաւ, որոնցմէ հանգիստ անկողին մը շինեցի. բարեկամս նոյն օրն ամբողջ չերեւցաւ. վաղըն իր անկողինն վրայ պառկած էր եւ իր ցաւերն անցած կ'երեւային: Նաւը սաստիկ հովի հարուած մ'ընդունեցաւ, բայց մեծ վնաս չկրեց: Տիրգ Բեդերս իր Աւգոստին ցուցուցած բարեկամութիւնն օրէ օր կ'աւելցնէր, իր երկայն խօսակցութեանցը մէջ խաղաղական ուկիանոսին եւ անոր կղզիներուն ստորագրութիւնն ըրաւ եւ բարեկամիս հարցուց թէ ան գեղեցիկ կղզիներուն այցելութիւն մ'ընելը ծովահէնութենէն աղէկ չէ: Աւգոստ մեծ յօժարութեամբ աս հարցման հաստատական պատասխան տուաւ: Բարեկամս Յուլիսի 4ին օրուան մեծ մասը նաւուն ծածկին վրայ անցուց որպէս զի ապստամբաց խօսքերը մտիկ ընէ եւ անոնց խորհուրդն իմանայ: Ասոնց մէջ շատ անգամ վէճ կ'ըլլար, որն որ մէկ անգամ կատարեալ կռուոյ փոխուեցաւ եւ անոր մէջ խռովարարք ձիւմ Պոններ անունով նաւաստին ծով նետեցին: Յուլիսի 5ին սաստիկ մրրիկ մ'ելաւ եւ հարկ եղաւ նաւուն ամէն առագաստները վար առնուլ: Աս գործողութեան ժամանակը գիւնով նաւավար մը ծով ինկաւ ու խղզուեցաւ. իր ընկերները զինքն ազատելու ամենեւին փորձ չըրին, ասկէ ետքը նաւին մէջ միայն տասուիրեք հոգի մնացին, զիս եւ Աւգոստն ալ մէկտեղ համրելով: Մրրիկն երկրորդ օրը մինչեւ իրիկուն շարունակեց եւ նաւն սկսաւ ջուր առնուլ, որով հարկ եղաւ անդադար ջրհաններով պարպել. նաւը նաւը քանի մը տեղէն վնասեցաւ եւ ամսոյն 7ին ծովն աւելի եւս սաստկանալով՝ ջուրն հեղեղի պէս ներս սկսաւ գալ: Նաւավարները նաւին դրսի կողմը ձիւթապատ առագաստ մ'անցուցին եւ անով ջուրը քիչ մ'արգելեցին: Նոյն օրը Բեդերս Աւգոստին հետ երկայն խօսակցութիւն մ'ըրաւ.

եւ անոր իմացուց որ նաւաւարներէն երկու հոգի ալ նաւաղապետին կողմն անցան, այսինքն յանձն առին ծովահնութիւն ընել:

Յուլիսի 9ին նաւաղապետը գնաւ դէպ ի Անգիլեան կղզիներն ուղղել տուաւ ուր որ իր ծովահնութեան խորհուրդն ի գործ դնել կ'ուզէր. նոյն օրը ծովն հանդարտ ըլլալով՝ կարելի եղաւ նաւուն վնասուած տեղերը նորոգել: Տիրգ Բեդերս աս օրս սկսաւ աւելի եւս յայտնութեամբ Աւգոստին հետ խօսիլ եւ անոր իմացուց որ ինքն ամենեւին նաւաղապետին պիտ'որ չհնազանդի, այլ ամէն ճիգն ի գործ պիտ'որ դնէ որ նաւուն հրամանատարութիւնն իր ձեռքն անցընէ, եւ Աւգոստին հարցուց որ աս բանիս գործադրութեան ատեն իրմէ ալ կրնայ օգնութիւն յուսալ, որուն բարեկամն յայտնապէս ըսաւ թէ ձեռքէն եկած ամէն օգնութիւնը կ'ընէ: Ասոր վրայ Բեդերս գնաց նաւաւարաց միտքն իմանալու:

Աս խօսակցութեան հետեւեալ օրը Տիրգ Բեդերսին կողմնակցութենէն նաւաւար մը յանկարծ սաստիկ տանջուելով՝ մեռաւ. Բեդերս կարծեց որ նաւաղապետը զինքը թունաւորած է, եւ կը խորհի իրեն ալ նոյնն ընել. նաւաստիներէն ամէնը նաւաղապետին կողմն անցնելու վրայ էին եւ Բեդերս միտքը դրաւ որ նաւն իր ձեռքն անցընելու խորհուրդն ի գործ դնէ. Աւգոստ նորէն իր օգնութիւնը խոստացաւ եւ յարմար առիթ համարելով իմ նաւուն մէջ գտնուիլս անոր իմացուց: Բեդերս աս անակնկալ լրին վրայ շատ զարմացաւ, բայց միանգամայն մեծ ուրախութիւն ցուցուց. շուտ մ'երկուքն ալ խուցն իջան, բարեկամն զիս անունովս կանչեց եւ շուտ մը վայրենի նաւաւարին հետ բարեկամացանք: Մէջերնիս միաբանեցանք որ առաջին յարմար առիթն նաւը ձեռքերնիս ձգենք եւ ամենէն մօտաւոր նաւահանգիստը տանելով՝ տեղւոյն կառավարութեան յանձնենք:

Բեգերս խաղաղական ուղիանոս երթալու խոր-
հրդէն ետ կեցաւ, վասն զի ասոր նաւաւարաց
բազմութիւն մը հարկաւոր էր զորն որ չունէինք :
Կը յուսար որ իմ եւ Ազգոստին վկայութեամբը
դատաւորք իրեն կը ներեն : Մեր խորհուրդն այս-
չափ յառաջ տարած էինք երբ որ յանկարծ
«Ամէն ձեռք նաւուն վրայ», աղաղակը զանիկայ
միջահատեց :

Սաստիկ հով մը նաւը գրեթէ բոլորովին մէկ
կողմը պառկեցուցած էր. առագաստները պէտք
էր վար առնուլ, զորն որ կարելի չէր շուտով
ընել, վասն զի նաւաւարք դարձեալ գինովցած
էին. բայց վերջապէս մեծ աշխատութենէ եւ նաւը
շատ ջուր առնելէն ետքը վար առնուեցան : Հովն
երկու անգամ ալ բռնութեամբ նաւուն զարկաւ
եւ ասոր ետեւէն ահագին մրրիկ մը սկսաւ. սա-
կայն նաւուն վրայ ալ գործ չկար, ուստի Բեգերս
եւ Ազգոստ նորէն քովս եկան որ խորհուրդնիս
յառաջ տանինք : Յայտնի տեսանք որ նոյն ժա-
մանակէն աւելի մեր ուղածն ի գործ դնելու յար-
մար ժամանակ չէինք կրնար գտնել, որովհետեւ
այնպիսի մրրիկի եւ ալէկոծութեան մ'ատեն ոչ ոք
պատերազմ ու կռիւ ընելու վրայ կը մտածէ : Եթէ
մեր գործքն յաջող երթար կրնայինք մեր հակա-
ռակորդներէն քանի մը հոգի ազատել ու նաւը
կառավարելու գործածել : Գլխաւոր դժուարու-
թիւնը զօրութեանց անհաւասարութիւնն էր. մենք
միայն երեք հոգի էինք, մեր հակառակորդներն
ինը հոգի. ասկէ զատ բոլոր զէնքերն անոնց քովն
էին. մենք միայն երկու ծոցի ատրճանակ ունէինք՝
զորոնք Բեգերս միշտ քովը կը կրէր, եւ մէկ մեծ
նաւաւարի դանակ մ'որն որ իր գօտիէն կախուած
էր : Միանգամայն համոզուած էինք որ նաւազա-
պետը Բեգերսին վրայ միշտ կասկած ունէր եւ
առթի մը կը սպասէր որ անոր կենացը վերջ տայ.
ասոր համար ամէն տապարներն ու կացինները

վերցընել ու պահել տուած էր: Աս պատճառ-
ներուն համար կարելի չէր շուտով գործքի ձեռք
զարնել, եւ հարկ էր որ գործողութիւննիս մեծ
խոհեմութեամբ սկսինք:

Բեդերս առաջարկեց որ ինքը նաւուն ծածկն
ելէ, հոն պահպանութիւն ընող նաւավարին հետ
խօսելու սկսի եւ ղինքն յանկարծ բռնէ ծով նե-
տէ. անկէ ետքն ես եւ Աւգոստ ալ վեր ելլենք
եւ երեքնիս մէկտեղ պաշտօնակալաց խցին դու-
ռը գոցենք եւ այնպէս ապստամբներն անոր մէջ
փակենք: Ես աս առաջարկութեան դէմ դրի,
որովհետեւ համոզուած էի որ նաւաղապետն ամէն
զգուշութիւնն ըրած է եւ աս կերպով անակնկալ
ղինքը նուաճելը կարելի չէ. արդէն նաւուն ծած-
կին վրայ պահպան կեցընելն աս բանիս յայտնի
նշան մըն էր, որովհետեւ կիտորսի նաւերուն ճամ-
բան գտնուած ատենն անոնց վրայ ամենեւին պա-
հպան չիգտնուիր: Աւգոստ խորհուրդ տուաւ որ
Բեդերսին օգնութեամբն իր խցին մէջ դրուած
բեռերը պարպեն եւ գետինը բացուած ծակէն
անցնելով յանկարծ ապստամբաց վրայ յարձա-
կին. աս խորհուրդն ալ իբրեւ անգործադրելի
թող տրուեցաւ:

Բարեբախտութեամբ իմ միտքս խորհուրդ մ'ին-
կաւ որ գուցէ նաւավարաց աւելորդապաշտա-
կան անձկութիւնը գրգռելու եւ նաւաղապետին
չար խիղճը դրդելու գործք մը մեր բանին յաջո-
ղելուն աղէկ կրնայ ծառայել: Արդէն պատմեցի
որ նոյն առտուն նաւավարներէն մէկը սաստիկ
տանջուելով՝ հոգին փչած էր, նաւաղապետին
ձեռքէն գաւաթ մ'օղի առնելէն ու խմելէն ետ-
քը: Բեդերս հաստատեց որ նաւաղապետը զա-
նիկայ թիւնաւորած է, ես իմ գործողութիւնս
աս կարծիքին վրայ հիմնեցի:

Մեռնողին դին իր մահուանէն քիչ մ'ետքը
զարհուրելի կերպարանք մ'առած էր. փորն ու

ձեռուրներն արտաքոյ կարգի ուռած էին, իսկ երեսը խորշումած ու կաւճի պէս ճերմակցած էր եւ միայն երկու երեք տեղ կարմիր բծեր ունէր. ասոնցմէ զատ գէմքին վրայ կարմիր գիծ մը ձեւացած եւ աչքին մէկը կարմիր թաւշէ կապի մը պէս գոցած էր: Աս այլանդակ վիճակի մէջ զինքը ծով պիտ'որ նետէին, բայց նաւազապետն՝ որուն խիղճը գուցէ իր բրած եղեռնագործութեան համար անհանգիստ կ'ըլլար, նաւաւարաց հրամայեց որ մեռելոյն մարմինն իր անկողնին մէջ դնեն եւ անոր վրայ թաղման հանդէսը կատարեն, ինչպէս որ նաւաւարաց մէջ սովորութիւն է: Աս հրամանը տալէն ետեւ նորէն իր խուցը քաշուած էր, չուզելով իր զոհին երեսը տեսնել: Երբ որ հրամանը կատարելու պատրաստութիւններ կը տեսնուէին, մրիկն այնչափ սաստկացաւ որ հարկ եղաւ մեռելն եւ ամէն ուրիշ զբաղումները մէկդի թողուլ:

Աս պարագան մեր խորհուրդը գործադրելու շատ աղէկ օգնեց. Բեդերս նաւուն ծածկն ելաւ եւ պահանորդ նաւաւարին մօտեցաւ որն որ Ալլան կ'անուանուէր, ու խռովարարաց մէջ իր անգրթութեամբն ու վայրենութեամբն անուանի էր: Աս ողորմելոյն վիճակը շուտ մ'որոշուեցաւ. Բեդերս իր սովորական անտարբերութեամբն անոր քովն եկաւ եւ յանկարծ գօտիէն բռնելով՝ ծովուն ալեացը մէջ նետեց, խեղճն եւ ոչ ճիկ մը հանելու ժամանակ ունեցաւ: Ասկէ ետքն զմեզ վեր կանչեց: Մեր առաջին գործքն եղաւ զէնք փնտռել. աս գործողութեան ատեն մեծ զգուշութիւն պէտք էր ընել. ամէն մէկ քայլին պէտք էինք կանկ առնուլ, վասն զի նաւն արտաքոյ կարգի շարժման մէջ էր. սակայն երկայն ատեն ալ նաւուն վրայ չէինք կրնար մնալ. նաւազապետն ամէն րոպէ կրնար վեր ելլել ջրհանները քաշելու հրաման տալու համար, վասն զի նաւն ան-

դադար ջուր կ'առնուր: Շատ փնտռելէն ետեւ տեսանք որ ջրհաններուն ձողերը մեզի դէնքի տեղ աղէկ կրնային ծառայել. ես եւ Աւգոստ անոնցմէ մէյմէկ հատ առինք ու պահեցինք. ետքը մեռելին զգեստն հանեցինք ու զինքը ծով նետեցինք: Աւգոստ Ալանին տեղը կեցաւ բայց կոնակն ապրտամբաց բնակարանին դուռը դարձուց որպէս զի դուրս ելլողը բանին էութիւնը շուտով չիմանայ: Ես եւ Բեդերս խուցն իջանք. հոն սկսայ մեռելին նմանելու համար կերպարանափոխ ըլլալ. դիակին վրայէն հանած զգեստնիս ասոր աղէկ ծառայեց վասն զի մասնաւոր ձեւ մ'ունէր, եւ նիւթն ալ միւսներուն հազածէն տարբեր էր: Զանիկայ հագնելէս ետքը սկսայ ամէն կողմն լաթեր խոթել որպէս զի ուռած ձեւանամ ինչպէս որ էր մեռեալը. ձեռուրներս ալ երկու մեծ ձեռքնոց անցուցի եւ անոնց մէջն ալ լաթի կտորներով լեցնելով՝ կատարեալ ուռած ձեւացուցի: Ասկէ ետքը Բեդերս երեսս կաւիճ քսելով՝ կատարեալ ճերմակցուց ու մատին ծարր քիչ մը ծակելով երեսս սրսկեց, նաեւ նոյն արեամբ կարմիր գիծն ալ շինեց որն որ մեռելոյն երեսին վրայ ձեւացած էր: Երբ որ կանթեղի մ'աղօտ լուսովը խցին մէջի կոտրած հայելոյն մէջ դէմքս տեսայ, նոյն իսկ ես զարհուրեցայ ու բոլոր մարմնովս սկսայ դողալ, եւ հաղիւ կրցայ մեծ ճիգ ընելով ինձի յաղթել ու գործքս յառաջ տանիլ: Ուշանալու եւ տատամնելու ժամանակը չէր, ուստի շուտ մը նորէն նաւուն ծածկն ելանք:

Օգուշութեամբ սողալով մինչեւ ապստամբաց խցին դուռը հասանք, որն որ բոլորովին գոցուած չէր. դրան առջեւը փայտի կտոր մը դրուած էր, անտարակոյս անոր յանկարծ գոցուիլն արգելելու համար: Շատ դժուարութեամբ խցին մէջ եղածները կրնայինք տեսնել. ապստամբաց վրայ յարձակելու խորհուրդն ի գործ չդնենիս մեզի

մեծ բախտ մըն էր, վասն զի յայտնի տեսանք որ ամէնն ալ հարկաւոր զգուշութիւններն ըրած էին: Մէջերնէն միայն մէկը կը քնանար, ասիկայ խցին սանդուխին վարի ոտքին առջեւը պառկած էր քովը հրացան մը դրած. միւսներն իրենց անկողինները գետինը տարածած եւ անոնց վրայ նստած էին, ու եռանդով մը կը խօսակցէին: Թէպէտ եւ արբած կ'երեւային՝ որուն յայտնի նշանն իրենց քովը կեցող սափորներն ու շիշերն էին, սակայն դեռ խելքերնին վրանին էր. ամենուն դանակը մէջքէն կ'ախուած էր, երկուքը կամ երեքն ատրու- ճանակ ալ ունէին. հրացանները շատ մօտ կեցած էին այնպէս որ մինակ ձեռքերնին երկնցընել բաւական էր անոնց հասնելու:

Արշալի որ մըրկին եւ ալեաց խորտակման ձայնին մէջէն իրենց խօսքերը կարող եղանք լսել, խնդիրը յատկազօծ մը շինելու վրայ էր թէ ուր տեղն առաջին անգամ ծովահէնութիւնը պէտք է սկսիլ, եւ միանգամայն թէ ինչպէս կերպով մը Բեդերսն եւ Ագոստը մէջտեղէն վերցընելու է. վասն զի կ'ուզէին ժամ մը յառաջ ասոնց ձեռքէն ապահովնալ: Նաւաղապետը բացայայտ ըսաւ թէ եթէ կ'ուզենք նաւուն մէջ ապահով ըլլալ, պէտք ենք երկուքն ալ ծով նետել: Ասկէ ետքն հրամայեց որ զանոնք վար բերեն, որպէս զի աչքին առջեւն ըլլան եւ կարող չըլլան դաւաճանութիւն մը մտածել:

Աւել խոհակերն ոտք ելաւ որ աս հրամանը կատարէ, սակայն բարեբախտութեամբ նաւուն շարժումէն՝ որն որ նոյն միջոցին սաստկացած էր, գետինը գլորեցաւ, որով մենք ժամանակ ունեցանք ետ քաշուելու եւ մեր ընելիքը մտածելու: Խափշիկը միայն գլուխը խցին դռնէն դուրս հանեց. կարծելով որ Ալան դեռ իր պահպանութեան տեղն է, անոր նաւաղապետին կամքը ծանոյց: Բեդերս ձայնը փոխելով՝ անոր պատասխան

տուաւ, որուն վրայ խոհակերն առանց կասկած մ'ունենալու նորէն ներս քաշուեցաւ:

Նոյն ժամանակն Ազոստ ու Բեդերս ալ ապրտամբաց խուցն իջան, զորոնք նաւաղապետը կեղծեալ բարեկամութեամբ ընդունուեցաւ: Աւգոստին պուտ մը շաքարօղի խմցրնելէն ետքն իրեն ըսաւ թէ վրադ շատ գոհ եմ եւ ասկէ ետքն զքեզ ալ իմ կողմնակիցներէս մէկը կը համարիմ, ուստի կրնաս միշտ մեր բնակարանը մնալ: Ես աս ամէն խօսքերը մտադրութեամբ լսեցի եւ բոլոր զօրութիւնս ժողվեցի որ կարող ըլլամ Բեդերս նշան տուածին պէս, ինչպէս մէջերնիս որոշած էինք, վար իջնալ: Ասիկայ ապստամբութեան վրայ խօսք բացած էր եւ եղած արիւնհահալ դէպքերը յառաջ բերելով՝ մեծ ճարտարութեամբ աւելորդապաշտական վախեր զարթուցանելու կ'աշխատէր, որն որ նաւաւարաց մէջ շատ հասարակ է: Թէպէտ եւ իր ամէն խօսքերը չէի լսեր, սակայն ապստամբաց երեսէն յայտնի կ'իմանայի անոնց ըրած ազդեցութիւնը: Նաւաղապետը շատ այլայլած էր, եւ երբ որ խօսքը նոյն առտու մեռնող նաւաւարին զարհուրելի կերպարանքին վրայ եկաւ, անիկայ գրեթէ մարածի պէս կ'երեւար: Բեդերս անոր հարցուց թէ հարկ չէ որ ան զարհուրելի մեռելը շուտով նաւէն դուրս նետուի. նաւաղապետն աչուրներն իր բոլորտիքը նստող նաւաւարներուն դարձուց, իբրեւ թէ կ'ուզէր իմանալ թէ արդեօք աս գործքը յանձն առնող մը կը գտնուի: Ոչոք տեղէն շարժեցաւ, ամէնն ալ առհասարակ արտաքոյ կարգի այլայլած կ'երեւային: Նոյն ժամանակը Բեդերս որոշուած նշանը տուաւ եւ ես կամացուկ մը սանդխէն վար իջնալով՝ յանկարծ խուցը մտայ եւ ապստամբաց բազմութեան մէջ տնկուեցայ կեցայ:

Սեր դաւին ազդեցութիւնը մեր ականակալութեանէն շատ աւելի եղաւ: Նաւաղապետը սարսափէն

նստած տեղէն վեր ցատքեց եւ անմիջապէս մե-
ռած գետինը պառկեցաւ, ու նաւուն շարժումէն
կոճղի մը պէս մէկ կողմը դլորեցաւ: Մնացած
եօթն ապստամբներէն միայն երեքը համարձակե-
ցան մեզի դէմ դնել. միւս չորսը յուսահատած
կերպարանքով քարացածի պէս գետինը գամուած
էին. իրենց սառած անդամներուն կենդանութիւնը
բոլորովին սպառած կ'երեւար: Խափշիկ խոհակե-
րին եւ երկու նաւավարաց ըրած դիմադրութիւնը
շատ տկար էր եւ շուտով ոչոնչի դարձաւ: Ա-
նոնցմէ մէկուն գլխուն ես ջրհանին փայտովը հա-
րուած մը տուի ու գետինը պառկեցուցի. միւս
երկուքին բանը Բեդերս լմընցուց. իսկ Աւգոստ
լեցուն հրացան մը ձեռք ձգելով՝ գետինը նստող
չորս ապստամբներէն մէկը զարկաւ սպաննեց: Հի-
մայ միայն երեք հոգի մնացին, որոնք կամաց կա-
մաց իրենց թմրութենէն արթնցած էին, եւ կ'ե-
րեւայ թէ նենգն իմացան վասն զի սաստիկ կա-
տաղութեամբ եւ արիութեամբ սկսան մեզի հետ
կռուիլ, եւ հազիւ Բեդերսին ջղաց արտաքոյ կար-
գի զօրութենէն կրցան յաղթահարիլ:

Անոնցմէ մէկը զԱւգոստ գետինը զարկած, աջ
թիւը շատ տեղէն վերաւորուած էր, եւ անոր կեան-
քը վերջին աստիճանի վտանգի մէջ ձգած էր:
Ստուգիւ բարեկամս կորսուած էր, որովհետեւ
եւ եւ Բեդերս միւս երկու ապստամբաց հետ կը
կռուէինք, եթէ այնպիսի բարեկամ մը մեզի օգ-
նութեան չհասներ, որուն օգնականութիւնն ամե-
նեւին մտքերնէս անցած չէր: Աս բարեկամն էր
Վագրն իմ հաւատարիմ շունս: Աւգոստին հա-
մար վերջին աստիճանի վտանգաւոր բոպէին մէջ
շունը մոմուալով խցին մէջ նետուեցաւ, բարե-
կամիս հետ կռուող նաւավարին վրայ յարձակե-
ցաւ եւ զանիկայ իր ահագին ակռաներովը բռնած
գետինը պառկեցուց: Թէպէտ եւ Աւգոստ իր ա-
ռած վէրքերուն պատճառաւ մեզի մեծ օգնութիւն

մը չէր կրնար ընել, եւ ես իմ այլանդակ զգեստիս պատճառաւ մեծ գործք մը չէի կրնար գործել, սակայն միայն Բեդերսին զօրութիւնը բաւական եղաւ մնացած երկու ապստամբաց բանը լմընցընելու, որն որ աւելի դիւրաւ կը կատարուէր եթէ տեղւոյն ներդութիւնն արգելք չըլար: Ասիկայ գետինը կեցած ծանր նստարաններէն մէկն առաւ եւ ապստամբաց մէկուն գլխին սկաւառակն երկու ճեղքեց, երբ որ անիկայ իմ վրաս հրացան մը պարպելու վրայ էր. ասկէ ետքն անմիջապէս մնացած մէկ ապստամբին վրայ ինկաւ՝ որն որ դեռ գէմ կը դնէր, եւ զանիկայ ալ խղզեց: Քանի մը բոպէի մէջ գործքերնիս յաջողութեամբ գլուխ հանեցինք եւ նաւուն տէր եղանք:

Մեր հակառակորդներէն միայն Ռիքարտ Բարքեր անունով մէկն, այսինքն անիկայ՝ զորն որ ես կռուոյն սկսած ատենը ջրհանին փայտովը զարնելով՝ գետինը պառկեցուցած էի, դեռ ողջ եւ միայն թմրած էր: Ասիկայ կամաց կամաց արթնացաւ եւ ծնկան վրայ ինկած՝ մեղի աղաչեց որ իր կենացը խնայենք. մենք անոր ձեռուրներն ետեւէն կապելը բաւական համարեցանք: Շան գետինը պառկեցուցած մարդը մեռած էր. անասունն անոր շնչափողն եւ վզին երակները փրցուցած էր:

Այս գիշերն արգէն անցած էր. միրիկը դեռ կը շարունակուէր, եւ նաւուն ծանր շարժելէն յայտնի կ'իմանայինք որ անիկայ նորէն շատ ջուր առած է: Ալիքները նաեւ նաւուն ծածկին վրայ կը զարնէին եւ խցին մէջ ալ կը մանէին: Ղեկին կողմը աախտակները քակուած էին. նաւուն խոհանոցը ջուրը տարած էր ինչպէս նաեւ պղտիկ մակոյղը: Մեծ կայմին շաչելը կը ծանուցանէր որ քիչ մ'ետքը հովին բռնութեան տեղի պիտ'որ ապ: Նաւուն առած ջուրը եօթն ոտնաչափի հասած էր: Մեռելներն իրենց տեղը թող տալով՝ ջրհաններու վաղեցիկք. Բարքերին ձեռուրները

քակուեցան եւ ինքն ալ սկսաւ աշխատիլ: Աւգոստ ալ կրցածին չափ կ'աշխատէր, բայց իր վերքերուն պատճառաւ շատ գործք մը չէր կրնար գործել. ի վերայ այսր ամենայնի սաստիկ ճիգ ընելով կարող եղանք ջրին աւելնալն արգելուլ: Մեծ անձկութեամբ առտուան ծագելուն կը սպասէինք որ կայմը կտրենք ու ծով նետենք:

Սեռելները նաւէն դուրս նետելէն ետքն աս գործքին ձեռք զարկինք ու Բեդերս զօրաւոր տապարի հարուածներով վերջապէս գլուխ հանեց: Թէպէտ եւ աս վտանգէն ալ աղատեցանք, սակայն գտնուած վիճակնիս միշտ շատ վտանգաւոր էր, վասն զի բոլոր ճիգերնիս մէկտեղ բերելով՝ ալ կարող չեղանք նաւուն խորտակած տեղն՝ ուսկից որ ջուրը ներս կու գար, գոցել. միանգամայն մթերանոցին մէջի բեռերը մէկ կողմը գլորած էին, որով նաւն ալ դէպ ի նոյն կողմը կը պառկէր: Ջրհան քաշելն ալ անօգուտ էր. նաեւ կարելի ալ չէր որ շարունակէինք վասն զի ձեռքերնուս մները պատուտած էին եւ արիւնը գունդագունդ կը վաղէր: Արովհետեւ նաւը կամաց կամաց աւելի եւս ջրին մէջ կ'ընկղմէր, հարկ եղաւ երկրորդ կայմն ալ կտրել, որն որ իյնալու ատենն երրորդ պզտիկ կայմն ալ կոտրեց ծով ձգեց: Ասով նաւը միայն տաշտ մը դարձաւ. ալիքները մնացած մակոյկն ալ առին տարին, որով բոլորովին յուսահատական վիճակի մը մէջ ինկանք:

Աէսօրը՝ քանի մը բոպէ այնպէս կ'երեւար որ մրրիկը պիտ'որ դադրի, բայց աս յոյսն երկայն չտեւեց. քիչ մ'ետքն աւելի սաստկութեամբ սկըսաւ եւ ժամը 4ին ան աստիճանն հասաւ որ ալ նաւուն վրայ կենալը կարելի չէր: Ինձի այնպէս կ'երեւար որ մինչեւ երկրորդ օրը նաւը բոլորովին պիտ'որ քայքայի ու կտոր կտոր ըլլայ: Աէս գիշերը նաւուն ջուրն աւելի եւս բարձրացած էր. ղեկն այնպիսի բռնութեամբ մը կոտրեցաւ որ նաւը

խրածի պէս սաստիկ ցնցեցաւ: Ասկէ քիչ մ'ետքն
ահագին ալիք մը նաւուն վրայ զարնելով՝ անոր
մէջի ամէն դռներն ու մուտքերը բացաւ, եւ ա-
մէն կողմ հեղեղեց: Ամենքնիս ալ առհասարակ
կորսուած էինք եթէ գիշերը վրայ հասնելէն յա-
ռաջ զմեզ չուանով խարսխին կալմածին կապած
չըլլայինք. աս զգուշութեան պարտական ենք մեր
կենաց աղատութիւնը: Սակայն ալիքին հարուածը
զմեզ գրեթէ ճմլած եւ բոլորովին թմրեցուցած
էր: Երբ որ նորէն միտքս վրաս եկաւ եւ թմրու-
թիւնս անցաւ, ընկերներուս ձայն տուի: Միայն
Ազոստ պատասխան տուաւ “Մեր բանը լմնցած
է. Աստուած ողորմի մեր խեղճ հոգւոյն,, : Քա-
նի մը բոպէ ետքը միւսներն ալ սկսան խօսիլ,
եւ զմեզ քաջալերեցին ըսելով թէ դեռ աղա-
տութեան յոյս կայ. նաւը չիկրնար բոլորովին ըն-
կրդիլ, վասն զի մէջը շատ պարապ կարասներ
կան, եւ թէ մրրիկն ի հարկէ անգամ մը պիտ'որ
դադրի:

Ես խօսքերէն քաջալերուած՝ զիս կապող
չուանն աւելի եւս քաշեցի. ընկերներս ալ նոյնն
ըրին: Գիշերը թանձրամած մթութիւն մ'ունէր.
որոտման եւ ծովուն ալեաց ահագին ձայնը չի-
կրնար խօսքով բացատրուիլ: Նաւը ջրին երեսին
հետ հաւասարած էր. աւելի ճիշդ խօսելու համար
ջրէն եւ փրփրադէզ ալիքներէն պաշարուած էինք,
որոնց մէկ մասը մեր վրայէն կ'անցնէին: Գլուխ-
նիս աւելի ջրին տակ քան թէ անկէ դուրս կը
գտնուէին: Թէպէտ եւ իրարու շատ մօտ էինք,
սակայն ոչ զիրար եւ ոչ ալ նաւուն մէկ պզտիկ
մասը կրնայինք տեսնել, որն որ մեզի հետ դժո-
խական կաքաւ մը կը կաքաւէր: Ատեն ատեն ի-
րարու ձայն կու տայինք որպէս զի զիրար մխի-
թարենք ու քիչ մը քաջալերութիւն առնունք:
Ամենէն աւելի Ազոստ մեզի հոգ կը պատճառէր,
որն որ սաստիկ տկարացած էր եւ իր վերաւորած

Թեև ուր չէր կրնար ինքզինքը հաստատուն կապել, իսկ մենք իրեն եւ ոչ փոքր օգնութիւն մը կարող էինք ընել: Քարեբախտութեամբ իր գրտնուած տեղը խարիսխը քաշելու կազմածին շատ մօտ ըլլալով, անով ալեաց հարուածին դէմ կը պաշտպանուէր, ապա թէ ոչ ստուգիւ կորսուած էր: Ուրիշ պարագայ մ'ալ մեզի օգնութեան հասաւ. բեռերուն մէկ կողմ մը գլորելով՝ նաւն ալ նոյն կողմը ծռած էր, եւ որովհետեւ ալիքներն հակառակ ուղղութեամբ կու գային, անով իրենց բռնութենէն քիչ մը կը պաշտպանուէինք: Ամենքնիս ալ երեսի վրայ պառկած էինք եւ միայն կռնակնիս անդադար հեղեղներ կը թափուէին:

Աս փիճակի մէջ մնացինք մինչեւ որ առտուան լոյսը ծագեցաւ եւ կարող եղանք մեր բոլորտիքն եղած ահագին աւերածները յայտնի տեսնել: Նաւը կատարեալ կմախք դարձած էր եւ ամէն բոպէ կրնար քայքայիլ. մորիկը վերջին աստիճանի սաստկացաւ եւ տեղէ մ'ազատութեան յոյս չէր երեւար: Քանի մը ժամէ վեր բերններնէս եւ ոչ բառ մը հանած էինք, եւ զարհուրանքով ու դողալով կը սպասէինք որ զմեզ կապող չուանները տեղի պիտ'որ տան կամ ահագին ալիք մը նաւը քանի մը բոպէ ջրին տակ պիտ'որ ծածկէ եւ այնպէս զմեզ պիտ'որ խղդէ: Քայց աստուածային տեսչութիւնն աս ամէն վտանգէն զմեզ պահեց. կէսօրուան մօտ թանձր ամպերուն մէջէն արեգական բարերար ճառագայթներն սկսան երեւալ, եւ նոյն ժամանակը դիտեցինք որ մորկին սաստկութիւնը կը սկսի նուազիլ:

Ազոստ ալ որ առաջին իրիկունէ վեր անմըռունչ կեցած էր խօսելու սկսաւ, եւ իր քովը պառկող Բեդերսին հարցուց թէ դեռ ազատութեան կարելիութիւն մը կայ: Նաւաւարն անմիջապէս պատասխան չտուաւ, աս պատճառաւ սկըսանք վախնալ որ չըլլայ թէ խղդուած ըլլայ. բայց

ժամանակ մ'ետքը տկար ձայնով մը սկսաւ խօսիլ եւ ծանոյց թէ սաստիկ ցաւ կը զգայ. չուանն իր ստամոքսը կը ճնշէ, իրեն օգնութեան պէտք է հասնիլ ապա թէ ոչ ալ չիկրնար ցաւին դիմանալ եւ անշուշտ կը մեռնի: Թէպէտ եւ աս բանս մեզի մեծ տրտմութիւն ու կարեկցութիւն պատճառեց, սակայն քանի որ ծովը յուզման մէջ էր ամենեւին չէինք կրնար իրեն օգնութիւն մ'ընել. ուստի զինքը քաջալերեցինք որ արիութեամբ ցաւերուն համբերէ եւ խոստացանք որ փոքր կարելիութիւն մ'ալ տեսածնուս պէս իրեն կ'օգնենք: Մեզի պատասխան տուաւ թէ քիչ մ'ետքն իր բանը կը լմննայ եւ օգնութիւնն անօգուտ կ'ըլլայ. քիչ մը ժամանակ ալ իր հեծութիւնը շարունակեց եւ ետքը բոլորովին լռեց, որմէ հետեւցուցինք թէ հոգին փչած է:

Վիշերուան սկիզբը ծովը հանդարտելու սկսաւ եւ ալիքները նաւուն աւելի քիչ կը զարնուէին. նաեւ հովին սաստկութիւնն ալ մեղմացաւ: Քանի մը ժամէ վեր ընկերներուս բերնէն եւ ոչ բառ մը լսած էի: Աւգոստին ձայն տուի, ինքն ալ անմիջապէս պատասխան տուաւ, բայց այնպիսի տկար ձայնով մ'որ ըսածը չհասկըցայ: Բէզերս եւ Բարքեր ամենեւին պատասխան չտուին: Ասկէ քիչ մ'ետքը վրաս տեսակ մը թմրութիւն եկաւ եւ երեւակայութեանս առջեւ զանազան գեղեցիկ տեսիլներ ներկայացան. երբ որ աս վիճակէն արթնցայ, արեւը բարձրանալու սկսած էր. հազիւ մեծ աշխատութեամբ ու ճգամբ ինձի մօտ եղող առարկաները կրնայի յիշել, նաեւ քիչ մը ժամանակ ալ ինձի այնպէս կ'երեւար որ նաւուն մթերանոցին մէջ իմ արկեղս քովը կը գտնուիմ, եւ աս երեւակայութեան ժամանակ Բարքերին մարմինն իմ շուռս կը կարծէի:

Արբ որ վերջապէս թմրութենէս բոլորովին արթնցայ, տեսայ որ մրրիկը շատ նուազած եւ

մեղմ ու զով հովի մը դարձած էր. ծովին յուզմունքը գրեթէ խաղաղած կ'երեւար: Չախ թեւս չուանին կապէն դուրս ելած եւ վրայի միսը կեղեքած էր. աջ թեւս ընդարմացածի պէս եւ ձեռքս չուանին ճնշումէն ուռած էր: Մարմնոյս պլլուած չուանն ալ ինձի սաստիկ ցաւ կը պատճառէր: Բեղերս դեռ կենդանի էր. իր մէջքը փաթթուած չուանն այնչափ քաշուած էր որ գրեթէ անոր մարմինն երկու կտրած էր. երբ որ քիչ մը շարժեցայ, ձեռքովն ինձի իրենն այնչափ ցաւ պատճառող չուանը ցուցուց: Աւգոստ ամենեւին կենդանութեան նշան մը չէր, ցուցըներ նաւուն քակուած տախտակներուն մէկ կտորն իրեն չարաչար վէրք մը տուած էր: Նաեւ Բարքեր բերնէն քանի մը խօսք հանեց. ինձմէ խընդրեց որ բոլոր զօրութիւնս մէկտեղ ժողովեմ եւ զինքն իր գտնուած վիճակէն ազատեմ. գուցէ ան ատեն ըսաւ կարելի է կեանքերնիս ազատել, ուր որ այսպէս անգործ կենալով ստուգիւ պիտ'որ կորսուինք:

Օ ինքը քաջալերեցի որ համբերէ ու խոստացայ ամէն ճիգն ի գործ դնել եւ իրենն օգնել: Գրպանիս մէջ զմեղինս փնտռելով՝ եւ երկայն աշխատութենէ ետքը բանալով՝ ձախ ձեռքովս աջ թեւիս եւ մարմնոյս ուրիշ կողմերը կապուած չուանները կտրեցի որոնք իմ շարժմանս արգելք կ'ըլլային: Բայց երբ որ փորձեցի ոտք ելլել, տեսայ որ ոտուրներս ինձի իրենց ծառայութիւնը կը զլանան եւ կանգուն կենալը կարելի չէ. նաեւ աջ թեւս ալ մեռածի պէս էր: Բարքեր ինձի ըսաւ որ քիչ մը ժամանակ ալ պառկած կենամ, որով ստուգիւ արեան շրջանը թմրած անդամներուս մէջ նորէն կը սկսի: Իրօք ալ այնպէս եղաւ, եւ գլորելով կարող եղայ Բարքերին քովն երթալ եւ իր կապերը կտրել, որով ինքն ալ սկսաւ իր անդամները գործածել: Շուտ մ'աճապարեցինք

Բեդերսին ալ նոյն ծառայութիւնն ընելու. չուանին մէկ կապն իր սրնոցին վերի կողմն՝ հագած երկու շապիկներն եւ մարմնոյն կաշին կտրած ու մնին մէջ մտած էր. չուանը կտրելնուս պէս, արիւնը կամարաձեւ վերքէն դուրս սկսաւ ցափել: Աս ահամայ երակահատութիւնն իրեն շատ օգտակար եղաւ. Բեդերս անմիջապէս խօսելու սկսաւ եւ մեծ թեթեւութիւն կը զգար. նաեւ իր շարժումները մերինէն աւելի ազատ էին:

Ազոստ դեռ իր անկենդան վիճակին մէջ էր. կը կարծէինք որ իրօք մեռած է, բայց աղէկ քննելով տեսանք որ իրմէ թափուած արեան պատճառաւ մարած էր. վասն զի իր վերքերուն կապերը քակուած էին: Զինքը նաւուն մէկ չոր կողմը դրինք եւ իր գրեթէ սառած մարմինը շփեցինք որչափ որ մեր նուաղած զօրութիւնը կը ներէր. կէս ժամ ետքն աչուրները բացաւ, բայց հազիւ երկրորդ առտուն բոլորովին խելքը վրան եկաւ: Գիշերուան սկիզբը դարձեալ թուխ ամպեր երկինքը պատեցին, եւ խոր մթութիւն մը տիրեց, սակայն ծովը բաւական հանդարտ մնաց որով մենք նորէն սկսանք յուսալ: Թէպէտ եւ հոյն արեւմտեան հիւսիսէն կը շնչէր, ի վերայ այսր ամենայնի օդը շատ պաղ չէր: Ազոստը նորէն չուանով մը կապելու ստիպուեցանք որպէս զի չըլլայ թէ իր տկարութեամբ ծովուն մէջ գլորի: Ասկէ զատ իր զգեստներն, ինչպէս նաեւ մերինները կարելի եղածին չափ չորցուցինք որն որ թէ իրեն եւ թէ մեզի մեծ հանգստութիւն մը պատճառեց:

Արեւը նորէն ծագած ժամանակը ծովը բաւական հանգիստ եւ նաւուն վրան կատարեալ չորցած էր եւ կրնայինք անոր ամէն կողմը պաշտիլ. աս ժամանակս սաստիկ քաղցն ու ծարաւն սկսան զմեզ տանջել: Երեք օրէ վեր ոչ կերակուր եւ ոչ ջուր բերաննիս դրած էինք. ուստի հարկ էր որ ամէն կերպով հնարք մը գտնէինք ջրով

լեցուն խցին եւ անոր մօտ գտնուած մառանին մէջէն ուտելու բան մը հանելու: Աս վախճանաւ երկայն դաւաղաններով, չուաններով եւ դամբարով տեսակ մը ցանց շինեցինք եւ խցին մէջ երկընցընելով՝ ամէն կողմ պտրտեցինք. սակայն դժբախտութեամբ ժամերով եղած փորձերն հետեւութիւն մը չունեցան եւ միայն քանի մը վերմակ կարող եղանք որսալ:

Վրեժէ առ փորձին յաջողութենէն յուսահատած էինք, բայց Բեդերս առաջարկեց որ իր մէջքը չուան մը կապենք եւ զինքը խցին մէջ իջեցընենք, որպէս զի հոն ուտելու բան փնտռէ: Աս գործքս շատ դժուարութիւններ ունէր, որովհետեւ լուղորդը 15—20 ոտնաչափ տեղւոյ մը մէջ՝ որն որ նաեւ զանազան բաներով աւելի եւս նեղացած էր, զանազան կողմեր պէտք էր դառնալ եւ մառանը մօտենալ եւ անկէ նորէն ետ դառնալ: Ամէն բան պատրաստուելէն ետքը Բեդերս խցին սանդուխէն վար իջաւ մինչեւ որ ջուրը բերանն հասաւ, անկէ ետքը գլուխը ջրին մէջ խոթելով դէպ ի աջ դարձաւ եւ փորձեց մառանին մօտենալ: Առաջին փորձը չյաջողեցաւ, եւ չուանին շարժումն՝ որոշուած նշանը տուաւ որ զինքը վեր քաշենք: Շուտ մը նոյնն ըրինք, բայց մեր անդգուշութեամբ զինքը սանդխին զարնելով քանի մը տեղէն փնտսեցինք: Հետը բան մը չէր բերած եւ ըրած ճիգովն՝ այնչափ յոգնած էր որ երկրորդ փորձ մ'ընելէն յառաջ ստիպուեցաւ երկայն ատեն հանգչիլ:

Աս երկրորդ փորձն աւելի եւս դժբախտ էր: Այնչափ երկայն ատեն առանց նշան տալու ջրին տակ մնաց որ սկսանք կասկածիլ, եւ ալ չկրնալով սպասել զինքը վեր քաշեցինք: Խեղճը գրեթէ մեռած էր. շատ անգամ նշան տուած էր որ զինքը քաշենք, սակայն չուանը սանդխին քովի փայտին վրայ պլլուելով՝ անոր շարժումը չէինք

կրցած իմանալ: Ուստի որոշեցինք որ երրորդ փորձ մ'ընելէն յառաջ նոյն փայտը տեղէն հանենք, զորն որ միաբան աշխատելով՝ եւ սանդխին վրայ մինչեւ վզերնիս ջրի մէջ կեցած՝ մեծ դժուարութեամբ ի գործ դրինք: Բեզերս մեզի ծանոյց որ առանց ոտուրներուն ծանր բան մը կապելու լացին մէջ գործ մը չիկրնար գործել, որովհետեւ ջուրը զինքը միշտ դէպ ի վեր կը մղէ: Երկայնատեն փնտռելէն ետքն երկաթի կտոր մը գտանք որն որ փտտած փայտին մէջէն դիւրաւ կրցաւ դուրս հանուիլ. Բեզերս զանիկայ ոտուրներուն կապեց եւ ասով կարող եղաւ մինչեւ մահանին դուռն հասնիլ:

Արնայ մտածուիլ թէ ինչ աստիճանի յուսահատութիւն ունեցաւ, երբ որ դուռը գոց դաւաւ եւ իր ըրած բոլոր ճիգերը, թէպէտ եւ րոպէ մ'անոր առջեւը մնաց եւ բանալու աշխատեցաւ, պարապ եղան: Աւգոստ եւ ես չկրցանք լալերնիս բռնել երբ որ աս յոյսերնիս ալ կորսուած տեսանք. սակայն զմեզ նորէն ժողվեցինք, մեր տկարութեան յաղթեցինք, եռանդեամբ աղօթք ըրինք եւ մեր ողորմելի վիճակէն ազատելու հնարք մը սկսանք մտածել:

Ինը տարի անդադար ինձի արտաքոյ կարգի պատահարներ պատահեցան, սակայն երբեք մէկ դէպք մը զիս այնպէս մեծ ուրախութենէ սաստիկ զարհուրանաց մէջ չձգեց ինչպէս աս միջոցիս պատահած դէպքը: Նաւուն վրայ պառկած՝ մահանին դուռը բանալու հնարք մը կը մտածէինք, երբ որ յանկարծ դիտեցի որ Աւգոստ մեռելի գոյն մ'առաւ եւ իր շրթունքն անսովոր կերպով մը դողալու սկսան: Սաստիկ այլայլեցայ եւ սկսայ իրեն հետ խօսիլ, բայց պատասխան մը չառի. կարծեցի որ վրան հիւանդութիւն մ'եկած է, սակայն տեսայ որ իր փայլուն աչուրներն իմ կըռնակս գտնուած առարկայի մ'ուղղուած էին: Ե-

տեւս դարձայ եւ ուրախութենէս սկսայ խայտալ: Մեծ եւ հազիւ երկու ծովական մղոն մեզմէ հեռու նաւ մ'առագաստները բացած դէպ ի մեզի կը մօտենար: Աւեր վեր ցատքեցի, բաղուկներս դէպ ի նոյն նաւն երկընցուցի եւ անկէ ետքը քարացածի պէս կեցայ առանց բերնէս վանկ մը հանելու: Բեդերս այծի ցատքելու նման կաքաւ մը սկսաւ կաքաւել եւ անասնական ձայնի նման աղաղակ մ'արձակեց. ասոր հակառակ Բարբեր տղու մը պէս կու լար եւ կը հեկեկէր:

Նաւը սեւ ներկուած եւ ոսկեգոյն գծերով զարդարուած էր. իր ձեւէն կ'երեւար որ Հոլանտացի վաճառականի նաւ մըն է: Ինքն ալ ան ահագին մրրկէն՝ որն որ մեր նաւն այնպէս ջախջախած եւ զմեզ ան ողորմելի վիճակին մէջ ձգած էր, շատ վնաս կրած կ'երեւար. կայմերէն մէկը կոտրած էր, եւ ղեկին կողմը տախտակները քայքայած էին: Շատ քիչ առագաստ բացած էր, անոր համար փչած տկար հովը զնկքը շատ կամաց յառաջ կը մղէր, որն որ մեր անհամբերութիւնը մինչեւ խելագարելու աստիճանը սաստկացուց: Մեր արտաքոյ կարգի պլայլուծեան մէջ ալ յայտնի կը տեսնէինք որ հոլանտացի նաւը շատ գէշ կը ղեկավարուէր. երբեմն աջ կը դառնար երբեմն ձախ, այնպէս որ շատ անգամ ստիպուեցանք կարծել թէ զմեզ տեսած չեն եւ ուրիշ ուղղութիւն մը պիտ'որ բռնեն: Որչափ որ զօրութիւննիս կը բաւէր կը պոռայինք, որուն վրայ կ'երեւար թէ անծանօթ նաւը նորէն իր ցռուկը մեզի դարձընել կ'ուզէ: Աս ընթացքին՝ միայն ղեկավարը գինով ենթադրելով կըցանք մեկնութիւն տալ:

Նաւը մեզի քառորդ մղոնի չափ մօտենալէն ետքն սկսանք անոր մէջ մարդիկ տեսնել, որոնց զգեստները կը ցուցնէին որ Հոլանտացի են. երկու հոգի նաւուն ծայրն առագաստներու կոյտի

մը վրայ նստած էին. երրորդ մ'որն որ կ'երեւար
 թէ մեծ մտադրութեամբ զմեզ կը դիտէ, առա-
 ջին կայմին քովը կեցած էր: Ասիկայ մեծահա-
 սակ զօրաւոր եւ թխագոյն մարդ մըն էր. այն-
 պէս կը կարծէինք որ իր զուարթ ձեւերովը կ'ու-
 զէր մեզի ըսել որ համբերենք. սակայն իր վար-
 մունքը մեզի շատ զարմանալի եկաւ, եւ գլխաւորա-
 բար իր անդադար ծիծաղն՝ որով իր երկու կարգ
 ճերմակ ակռաները կ'երեւային: Երբ որ նաւը
 մեզի աւելի եւս մօտեցաւ, տեսանք որ իր գլխի
 կարմիր խոյրը ծով ինկաւ, բայց ինքն ամենեւին
 հոգ չըրաւ եւ իր ծիծաղն ու ձեւերը շարունակեց:

Կամաց կամաց բայց յառաջունէ աւելի հաս-
 տատուն ընթացքով նաւը մեզի կը մօտենար.
 սրտերնուս բաբախումն անհամբեր ակնկալու-
 թեամբ մ'աւելի եւս սաստկանալու սկսած էր,
 երբ որ ան զարմանալի նաւէն դէպ ի մեզ շնչող
 հովը մեզի անտանելի ժահահոտութիւն մը բե-
 րաւ: Ես եւ ընկերներս ստիպուեցանք գլուխնիս
 ետեւ դարձնել որպէս զի չխղդուինք. ամենք-
 նիս ալ մարմորի գոյն դարձած էինք: Աւերջապէս
 օտարական նաւը մեր նաւին գլխի կողման առ-
 ջեւն հասաւ եւ աչքերնուս առջեւն ահագին ու
 զարհուրելի տեսիլ մը բացաւ, զորն որ ամենեւին
 պիտ'որ չմոռնամ թէ եւ Պաթուսաղային տարիքն
 հասնիմ: Քսանուհինգ մինչեւ երեսուն արանց եւ
 կանանց արդէն փտտելու սկսած դիեր նաւուն
 վրայ ասդին անդին պառկած էին: Եւ ոչ մէկ
 ողջ անձ մ'աս դժբախտ նաւափայտին վրայ կը
 դանուէր. սակայն մեր մինչեւ ցկատաղութիւն
 հասած յուսահատութեան մէջ՝ նաեւ աս մեռել-
 ները մեզի օգնութեան կանչելու սկսանք, անոնց
 աղաչեցինք, զանոնք երդմեցուցինք որ մեզի ողոր-
 մին, մեզի սովեալ, ծարաւած եւ խեղճերնին
 կորսնցընելու վիճակի մէջ ինկած դժբախտներու
 օգնութեան հասնին:

Երբ որ առաջին զարհուրանաց աղաղակն ար-
ձակեցինք, նաւուն մէջէն ձայն մ'եկաւ, որն որ
կատարեալ մարդու ձայնի կը նմանէր, այնպէս որ
նաեւ վարժ ահանջ մը կրնար խաբուիլ: Օտար
նաւուն միւս կողմը դառնալովն աս ձայնին պատ-
ճառը սարսափելի կերպով մ'իմացանք: Մեծա-
հասակ ու զօրաւոր մարդն՝ որն որ կայմին մօտ
կեցած էր, անգագար գլուխն ասդին անդին կը
շարժէր, բայց այնպիսի գիւրքի մը մէջ էր որ իր
երեսը չէինք կրնար տեսնել: Թեւերը կըթնած
փայտին վրայ տարածուած ու ձեռուրները վար
կախուած էին. ծնկուրները պրկուած չուանի մը
վրայ կը յենուին: Իր կռնակին վրայ ուր շապկին
մէկ մասը պատուած էր, արտաքոյ կարգի մեծ ո-
րոր մը կեցած էր եւ իր մագիլներովն ու կտցովը
մեռելին միսը կը փրցընէր ու կը կլէր. իր ձիւ-
նագոյն փետուրներն արիւնով ներկուած էին:
Մեր պոռալու ձայնէն վախնալով՝ թռչունը քիչ
մը ժամանակ սուր նայուածքով մը մեզի նայե-
ցաւ, ետքը թեւերը բացած ծանր թռիչով գէպ
ի վեր բարձրացաւ, որովհետեւ այնպէս կշտապինդ-
կերած էր որ չէր կրնար շուտով շարժիլ, եւ ան
գարշելի կերակրոյն մէկ կտորը բերանը բռնած՝
քիչ մ'առան գլուխներնուս վրայ կը թռչթռչէր:
Վերջապէս բերնի միսը վար Բարբերին ոտուրնե-
րուն առջեւը ձգեց, եւ գրիչս յառաջ չերթար
իմ նոյն միջոցին զգացած զաղըալի ախորժակս
նկարագրելու: Երբ որ քայլ մը գէպ ի նոյն ա-
րիւնոտած տեղը մօտեցայ, աչքս Ագոստին աչքին
պատահեցաւ՝ որն որ այնպիսի ազդու յանդիմա-
նիչ նայուածքով մ'ինծի կը նայէր որ շուտ մը
խելքս գլուխս եկաւ, երեսս մէկդի դարձուցած
նոյն գէշի կտորը բռնեցի եւ ծով նետեցի:

Մեռելն իր վրան նստող թռչնոյն շարժումէն
ասդին անդին կը շարժէր, եւ աս պատճառաւ մենք
զանիկայ կենդանի կը կարծէինք. երբ որ որորն

իր վրայէն ելաւ, կոնակի վրայ գետինն ինկաւ եւ ան ատեն կարող եղանք իր երեսը տեսնել: Ասկէ սարսափելի պատկեր մ'երբեք տեսած չեմ: Աչքին խողովները պարապ էին, շրթունքը չկային, ակունները բոլորովին բաց էին, եւ իրենց բացութիւնը մեղի կարծել տուած էր որ նոյն մարդը կը ծիծաղի:

Վաւր կամաց կամաց մեր առջեւէն անցաւ եւ հեռացաւ մեր վերջին յոյսն ալ իր հետը տանելով: Եթէ ան աստիճանի յուսահատած չըլլայինք, կրնայինք զանիկայ (զնաւը) մեր մօտն եղած ատեն գործիքով մը բռնել: Բայց անոր մէջ մեր կենաց պահպանութեան միջոց մը փնտռելու խորհուրդն ան ատեն մտքերնիս եկաւ, երբ որ հազիւ իր մէկ մասը կ'երեւար: Մեր մտաց դատումն ան աստիճանի տկարացած էր, սկսանք նոյն ժամանակ խորհիլ թէ գուցէ լողալով կրնանք անոր հասնիլ: Նոյն ժամանակէն վեր աս նաւին վրայ տեղեկութիւն մ'առնելու շատ ջանք բրի, բայց պարապ տեղ: Շատ դիւրաւ կրնայինք իր անունը կարգալ, եթէ մեր սարսափին մէջ մտքերնիս եկած ըլլար: Շատ հաւանական է որ նաւուն մէջի դըժբախտները կամ դեղին տենդէ բռնուելով՝ եւ կամ թունաւոր կերակուր մ'ուտելով ամէնքն ալ առհասարակ մեռած ըլլան:

() րուան մնացած մասը տխուր թմրութեան մը մէջ անցուցինք, եւ երբ որ գիշերուան մութն հեռացող նաւը մեղի բոլորովին անտեսանելի ըրաւ, ան ատեն մեր ողբալի վիճակը նորէն սկսանք ճանշնալ. միանգամայն քաղցին ու ծարաւին սաստկութիւնն աւելի եւս կը զգայինք: Ի վերայ այս ամենայնի մինչեւ առտու ամենեւին փորձի մը ձեռք չէինք կրնար զարնել, ուստի մեր նեղութիւնն առ ժամանակ մի քնով մոռնալ ուղեցինք՝ որն որ մեր յոգնածութիւնը վրանիս բերած էր: Երկրորդ առտուն ծովը կատարեալ հանդարտ եւ հայելոյ

պէս շիտակ եւ օգը տաք ու հաճոյական էր։
Դժբախտ նաւն ալ չէր երեւար։

Բեգերս դարձեալ ջրալից խցին մէջ մտաւ,
եւ երբ որ յոգնած՝ դուրս ելաւ, իրմէ ետքը
Բարբեր նոյն փորձն ըրաւ, բայց երկուքին ըրած
ճիգն ալ մատանին գոցուած դուռը բանալու օ-
գուտ մը չըրաւ։ Որովհետեւ Ազգոստին թեւը դեռ
փրաւոր եւ կապուած ըլլալով՝ իրմէ յոյս մը
չէինք կրնար ունենալ, կարգն ինձի եկաւ փորձ
մ'ընելու։ Բարբեր խուցը մտած ատենը հետն եր-
կաթի կտոր մ'առած բայց զանիկայ խցին մէջ
ձգած էր. երբ որ ես նոյն երկաթը խցին տակը
կը փնտռէի, ձեռքս կլոր բան մը պատահեցաւ,
զորն որ բռնեցի եւ շուտով զիս վեր քաշել տուի։
Աս որսն աղէկ գոցուած գինւոյ շիշ մըն էր, ո-
րուն գիւտին համար երկնից շնորհակալ եղանք.
անմիջապէս սնկափայտը հանեցի եւ ամենքնիս ալ
մէյմէկ պուտ նոյն ըմպելիքէն խմեցինք, որն որ մեղի
մեծ զովութիւն ու հանգիստ պատճառեց։ Ետքը
շշին բերանը նորէն գոցեցինք եւ ապահով տեղ
մը պահեցինք։

Մատանին դուռը բանալու համար ըրած եր-
կրորդ փորձս ալ առաջինին պէս անյարմար եղաւ.
երբ որ անկէ ետ դարձայ, մեծ տրտմութեամբ
տեսայ որ ընկերներուս վրայ իրենց խմած գինին
տեսակ մը խենթութիւն բերեր է, ուսկից ես
անտարակոյս երկրորդ անգամ ջրին մէջ մտնե-
լովս աղատած էի։ Անդադար իրարու անյարմար
խօսքեր կը խօսէին. Բեգերս ինձի բիւրաւոր հար-
ցումներ կ'ընէր. Ազգոստ ինձմէ սանտր մը կ'ու-
ղէր որ ցամաք ելլենէն յառաջ մազերը շտկէ.
Բարբեր աս ախտէն աւելի տկար բռնուած էր։
Երրորդ անգամ մ'ալ խուցն իջայ եւ քանի մը
մանրերկրորդ ետքը ձեռքս կաշիէ պզտիկ արկղով
մը դուրս եկայ։ Շուտ մը զանիկայ բացինք յու-
սալով որ մէջն ուտելու բան մը կը գտնենք, սա-

կայն տրտմութեամբ տեսանք որ միայն զգեստեղէն եւ քանի մ'ածելի կը բովանդակէր: Դարձեալ զիս խցին մէջ կախել տուի եւ ետ դարձած ատենս ապակւոյ կոտորուելու ձայն մը լսեցի. իմ դժբախտութեամբս ընկերներս գինւոյն մնացորդը խմած՝ եւ շիշը գետինը զարնելով կտոր կտոր ըրած էին:

Երբ որ իրենց վատութիւնն եւ անձնասիրութիւնն երեսնին զարկի, Աւգոստ սկսաւ լալ. միւս երկուքը կը ծիծաղէին եւ բանն իբրեւ կատակ մը կ'ուզէին ցուցնել. բայց կը յուսամ որ բոլոր կենացս մէջ անգամ մ'ալ այսպիսի ծիծաղ չեմ տեսներ. իրենց դէմքը բոլորովին մաշած եւ զարհուրելի տեսք մ'առած էին: Գինին զիրենք բոլորովին զգլխած եւ իրենց վրայ մեծ պլայլուութիւն մը պատճառած էր, այնպէս որ ըրածնին չէին գիտեր: Մեծ աշխատութեամբ հաղիւ կրցայ զիրենք համոզել որ պառկին. հաղիւ թէ գլուխնին գետինը դրին խորունկ քուն մտան:

Ես նաւուն վրայ մինակ մնացածի պէս էի, եւ անդադար մտքիս առջեւը տխուր խորհուրդներ ու գաղափարներ կու գային. մէյմը կը մտածէի որ անօթիութիւնը կամաց կամաց զմեզ տանջելով՝ մեր կեանքը պիտ'որ յափշտակէ. երբեմն կը խորհէի որ մրրիկ մը մեր քայքայած նաւը կրնայ բոլորովին խորտակել եւ զմեզ ծովուն անդունդներուն մէջ թաղել: Քաղցին սաստկութիւնը վերջին աստիճանն հասած էր, եւ ալ դիմանալը կարելի չէր. դանակովս կաշիէ արկղէն կտոր մը կտրեցի եւ փորձեցի զանիկայ ուտել. սակայն սաստիկ ճիգ ընելով ալ չկրցայ կլել: Ի վերայ այսր ամենայնի ինձի այնպէս կ'երեւար թէ կաշւոյն կտորը պարզ ծամելս ալ անօթիութիւնս քիչ մը մեղմացուց:

Իրիկուան դէմ ընկերներս հետզհետէ արթնցան: Իրենց չափէն աւելի խմած գինին զիրենք

տխուր վիճակի մը մէջ դրած էր: Տենդէ բըռ-
նուածի պէս բոլոր մարմնով կը դողային եւ ինձ-
մէ ջուր կ'ուզէին: Ես բախտաւոր գտնուեցայ որ
ան գինիէն չխմեցի: Բայց իրենց վիճակն ինձի մեծ
հոգ պատճառեց վասն զի եւ ոչ մէկը կարող էր
իմ ազատութեան համար ընելու փորձերուս օգ-
նական ըլլալ: Դեռ նաւուն մառանէն ուտելու
բան մը հանելու յոյսս բոլորովին կտրած չէի.
բայց ասոր ձեռք զարնելու համար հարկ էր որ
ընկերներէս մէկն ինձի կապուած չուանին ծայրը
բռնէր ու զիս վեր քաշեր, եւ աս բանիս անոնցմէ
եւ ոչ մէկը կարող էր: Միայն Բարբեր միւսնե-
րէն քիչ մ'աւելի զգաստ կ'երեւար, անոր համար
ամէն կերպով ջանացի որ զինքը բոլորովին իր
թմրութենէն արթնցընեմ: Մտածելով որ պաղ
բաղնիք մը կրնայ իրեն օգուտ ընել, մէջքը չուան
մը կապեցի, զինքը մինչեւ խցին ծակը տարի եւ
հրելով ջրին մէջ նետեցի, եւ շուտ մը նորէն
վեր քաշեցի. իրօք ալ աս դեղն աղէկ յաջողե-
ցաւ. Բարբեր գրեթէ նորէն կենդանացաւ եւ
ինձի օգնեց որ նոյն դեղը նաեւ Բեդերսին եւ
Աւգոստի ալ ընեմ: Նոյն գիշերը մառանէն ուտե-
լու բան մը հանելու համար ըրած անհամար ան-
յաջող փորձերնուս պարագաները պատմելը զանց
կ'առնում:

Յուլիսի 16ին առտուն ծագեցաւ, եւ անպատ-
մելի հոգւոյ ու մարմնոյ վշտերու մէջ օգնութեան
յուսով աչքերնիս հորիզոնը դարձուցինք: Վեց
օրէ վեր շիշ մը գինիէն զատ ուրիշ կերակուր
կամ ըմպելի բերաննիս դրած չէինք: Աւելի եր-
կայն դիմանալը կարելի չէր: Բեդերս եւ Աւգոստ
ան աստիճանի նիհարացած էին որ գրեթէ չէին
ճանչցուէր: Բարբեր ալ միւսներուն պէս նիհա-
րացած էր, սակայն իր վշտերը մեծ համբերու-
թեամբ կը տանէր եւ նաեւ զմեզ քաջալերելու
կ'աշխատէր: Իսկ ես թէպէտ եւ երկայն ատեն

նաւուն մթերանոցը փակուած մնալով տկարացած էի եւ նոյն իսկ մարմնոյս բնական կաշմածը տկար էր, սակայն միւսներէն աւելի աղէկ վիճակի մէջ կը գտնուէի: Այսօրը Բարբեր ծանոյց որ երկիր կը տեսնէ, եւ կ'ուզէր ծով նետուիլ ու լողալով նոյն կարծած երկիրն երթալ. հազիւ կրցայ զինքն աս բանէս ետ կեցընել: Բեդերս եւ Աւգոստ իր խօսքին ամենեւին միտ չդրին: Ես շուտով իմացայ որ իր տեսածն ոչինչ էր: Ժամանակ ժամանակ կաշի ծամելը կը փորձէի եւ քիչ մը զօրութիւն կը ստանայի: Աւգոստ եւ Բեդերս իրենց տկարութեան պատճառաւ աս բանս ալ չէին կրնար ընել:

Այսպէսով օրն անցաւ եւ իրիկունը մօտեցաւ երբ որ յանկարծ մեր ձախ կողմը նաւու մ'առագաստ տեսայ: Թէպէտ եւ մեղմէ 12—15 ծովի մղոն հեռու էր, ի վերայ այսր ամենայնի ինձի կերեւար որ դէպ ի մեր կողմը կու գայ. ընկերներէս եւ ոչ մէկը դեռ աս նաւը տեսած էր. երբ որ աւելի եւս մեզի մօտեցաւ, ալ չկրցայ համբերել եւ զանիկայ իրենց ցուցուցի: Ուրախութենէ գրեթէ յիմարեցան. մէյմը կու լային, մէյմը կը ծիծաղէին, երբեմն դիւահարի պէս նաւուն վրայ կը տապալէին. իրենց օրինակն իմ վրաս ալ ազդեց եւ սկսայ ես ալ նոյն խենթութիւններն ընել: Սակայն աս կարճատեւ ուրախութեան շուտով՝ վերջին աստիճանի յուսահատութիւն մը յաջորդեց. նաւն ուրիշ ուղղութիւն մը բռնելով՝ սկսաւ մեղմէ հեռանալ եւ քիչ մ'ետքն աներեւոյթ եղաւ:

Հազիւ երկայն ժամանակ անցնելէն ետքը կարող եղայ աս նոր հարուածն ընկերներուս ծանուցանել, ամէնն ալ աչքերնին վրաս տնկեցին, եւ սկսան ակռանին կրճել, եւ վերջապէս ինձի ըսին թէ ուրիշ անգամ մ'այսպիսի կատակ մը չընեմ: Բայց Աւգոստ իմ ըսածներուս ամենեւին չէր

հաւատար, այլ միշտ կը պնդէր թէ նաւը մեղի կը մօտենայ, եւ ծովուն վրայ լողացող տնկերը ցուցնելով՝ կ'ըսէր թէ ասոնք նաւէն մեղի խրկուած մակոյկներն են: Հարկ եղաւ բռնութեամբ զինքն արգելուլ որ ծով չնետուի:

Բարբերին բռնած ընթացքը բոլորովին ասկէ տարբեր էր: Նաւը մեր աչքերէն բոլորովին աներեւոյթ ըլլալէն ետքն, երեսն ինձի դարձուց, որուն վրայ այնպիսի երեւոյթ մը տեսայ որ զիս սարսափով լեցուց: Գեռ բերանը չբացած՝ իր գարշելի առաջարկութիւնը գուշակած էի: Մեծ հանդարտութեամբ ու լակոնական խօսքերով ինձի առաջարկեց թէ հարկ է որ մէջերնէս մէկը ղոհ ըլլայ, որպէս զի միւսներուն կեանքը պահպանուի: Արդէն աս վերջին կարօտութեան դէպքին վրայ ժամանակէ մը վեր մտածելու սկսած էի, եւ միտքս դրած էի որ դժնդակ մահն յանձն առնում քան թէ աս կերպով կեանքս երկնցընել փորձեմ: Աղիւքներս կրծող անտանելի քաղցը կարող չէր աս որոշումս փոխել: Բարբերին առաջարկութիւնը Բեդերս եւ Ագոստ չլսեցին, ուստի զինքը մէկ կողմը կանչեցի եւ ամենայն եղանակաւ ջանացի ու զինքն երդմնեցուցի որ աս զարհուրելի խորհրդէն ետ կենայ, եւ զանիկայ միւս ընկերներուն չըսէ: Խօսքերս հանդարտութեամբ մտիկ ըրաւ եւ ամենեւին դէմ չխօսեցաւ, որուն վրայ սկսայ յուսալ որ իր առաջարկութեանէն ետ կեցած է. բայց յանկարծ բերանը բացաւ եւ սկսաւ ինձի ըսել: «Գիտեմ որ բոլոր ըսածներդ ստոյգ են, եւ թէ իմ առաջարկութիւնս շատ գարշելի գործք մըն է. սակայն ալ քաղցին չեմ կրնար դիմանալ: Ինչ հարկ կայ որ ամենքնիս ալ մեռնինք եթէ մէկերնուս մեռնելովը միւսները կրնան ազատիլ. ուստի ամենեւին մ'աշխատիր որ զիս խորհրդէս ետ կեցնես, որոշումս հաստատուն է, եւ անոր գործադրութիւնն ու-

շացընելուս պատճառը՝ վերջին անգամ տեսած նաւերնիս էր, ուսկից օգնութիւն մը կրնայինք յուսալ, :

Ըն ատեն իրեն աղաչեցի որ իր խորհրդին կատարումն ուրիշ օրուան մը ձգէ, գուցէ, ըսի, նաւ մը մեզի օգնութեան կու գայ, որուն պատասխան տուաւ թէ արդէն կարելի եղածին չափ սպասեցի, եւ ալ առանց կերակուր մ'ուտելու չեմ կրնար ապրիլ. քիչ մ'ետքը նաեւ աս դարմանն ալ գէթ ինձի համար անօգուտ կ'ըլլայ: Երբ որ տեսայ թէ մեղմ խօսիլն իր վրայ ազդեցութիւն մը չըներ, ուրիշ փորձի մը ձեռք զարկի. իրեն ծանուցի թէ ես նաւուն մէջ իրմէ եւ միւս երկու ընկերներէս ալ աւելի զօրաւոր եմ, ուստի թէ որ իր վայրենական խորհրդին վրայ յամառած կենալու ըլլայ, զինքը կը բռնեմ ու ծով կը նետեմ: Իր պատասխանն ան եղաւ որ զիս մէջքէս բռնեց, մեծ դանակ մը հանեց եւ ուղեց կուրծքս խոթել, բայց իր տկարութիւնը թող չտուաւ: Աս գործքը զիս շատ զայրացուց. շուտ մը զինքը մղեցի մինչեւ նաւուն եզերքը տարի, միտքս հաստատուն դնելով որ զինքը ծով նետեմ, եւ իրօք ալ կը նետէի եթէ Բեդերս վրայ չհասներ:

Իարքեր մեր կռուոյն պատճառը Բեդերսին իմացուց: Ասոր ազդեցութիւնն իմ կարծածէս շատ աւելի զարհուրելի եղաւ: Ա'երեւայ թէ Աւգոստ եւ Բեդերս արդէն յառաջագոյն նոյն խորհուրդն ունեցած էին, անոր համար անմիջապէս Բարբերին հետ միաբանեցան եւ ստիպեցին որ շուտով ի գործ դրուի: Ես կը յուսայի թէ գոնէ անոնցմէ մէկն ինձի հետ կ'ըլլայ եւ այնպէս կարող կ'ըլլանք միւսներուն դէմ դնել. սակայն աս յոյսս պարապի ելլելով՝ հարկ էր որ իմ անձիս ապահովութիւնը մտածէի. վասն զի եթէ քիչ մ'ալ դէմ դնէի, երեքը մէկտեղ ինձի դէմ կ'ել-

լէին եւ գուցէ ես աս աղէտալի հանդիսին առաջին զոհը կ'ըլլայի: Ուստի ծանուցի որ ես ալ իրենց հետ կը միաբանիմ, միայն ժամ մը ժամանակ ուզեցի: Մինչեւ նոյն ժամանակն, ըսի, մէգը կը փարատի. եթէ նաւ մը չերեւայ, որոշումնիս ի գործ կը դնենք: Ժամն անցաւ եւ անոր հետ մէգն ալ. հորիզոնին վրայ ամենեւին նաւ չէր երեւար եւ հարկ էր զարհուրելի վիճակաձգութիւնը սկսիլ:

Եւ ըսին որ չորս իրարմէ երկայն փայտի կտորներ գտնեմ, զանոնք մաքուր տաշեմ ու ձեռքիս մէջ բռնեմ. ով որ ամենէն կարճը քաշէր, միւսներուն կերակուր պիտ'որ ըլլար: Այնչափ պլայլած էի որ հազիւ կարող եղայ պզտիկ փայտի կտոր մը փրցընել եւ չորս կտոր տաշել. մատուրներս իրենց ծառայութիւնը կը զլանային. ծրնկուրներս իրարու կը զարնուէին ու միտքս աս զարհուրելի խաղէն ազատելու հնարք մը կը մտածէր: Մէյ մը կը խորհէի ծնկի վրայ ինկած ընկերներուս աղաչել որ զիս աս վիճակահանութենէն դուրս հանեն. մէյ մը կը մտածէի որ անոնց մէկուն վրայ յարձակիմ զանիկայ զարնեմ՝ սպաննեմ եւ այնպէս վիճակահանութիւնն արգելում: Սակայն Բարբերին ձայնը զիս աս խորհուրդներն յառաջ տանելէն արգելեց եւ ստիպեց որ ընելիքս շուտով ընեմ: Ալ յապաղելը կարելի չէր. սիրտս այնպէս զօրաւոր կը զարնէր որ կը կարծէի թէ կուրծքս պիտ'որ ճաթեցընէ. տաշած չորս կտոր փայտերս ափիս մէջ բռնած ընկերներուս մօտեցայ եւ Բեդերսին ըսի որ քաշէ: Առաջին աղատողն ինքն եղաւ. իր քաշած փայտն ամենէն կարճը չէր, որով իմ վտանգս աստիճան մ'աւելցաւ:

Սրա մնացած բոլոր զօրութիւնս մէկտեղ բերելով ձեռքս Ագոստին երկնցուցի: Ան ալ փայտ մը քաշեց եւ նոյնպէս աղատեցաւ: Մահը միշտ

ինձի աւելի եւս մօտ կու գար: Նոյն միջոցին գահանային կատաղութիւն մ'ունեցայ. Բարբերին դէմ սաստիկ եւ դեւային ատելութիւն մը սկսայ զգալ: Բայց աս զգացումն ալ շուտով անցաւ, եւ արտաքոյ կարգի զարհուրանքով՝ ու գոց աչուրներով՝ անոր ալ իր փայտը քաշել տուի: Նոյն կարճ ժամանակն ինձի դար մ'եկաւ եւ աչուրներս բանալու չհամարձակեցայ: Երկայն ժամանակ չկրցայ իմանալ որ արգեօք բախտն իմ կողմն էր թէ ինձի հակառակ, ու չէի համարձակէր դեռ ձեռքիս մէջ մնացած կտորին նայելով՝ ան անորոշութեան վերջ տալ: Վերջապէս Բեդերս ձեռքս բռնեց. ինձի ճիգ մ'ընելով՝ աչուրներս բացի եւ դէպ ի Բարբեր ուղղած մէկ նայուածքս ինձի իմացուց որ անիկայ կորսուած էր եւ ես ազատած էի: Խորունկ շունչ մ'առի եւ մարած գետինն ինկայ:

Երբ որ նորէն արթնցայ, անիկայ՝ որն որ աս եղբրերգութիւնն առաջարկած եւ ըստ իմիք իր անձին սպանողն եղած էր, հոգին փչելու վրայ էր. առանց ընդդիմութեան թող տուած էր որ Բեդերս զինքն իր դանակովը գետինը պառկեցընէ. իր հոգեվարքը շատ կարճ տեւեց: Մեր ասկէ ետքն ըրած զարհուրելի կոչունքին պարագաները պատմելը զանց կ'առնում, եւ միայն այսչափս ըսելով կը շատանամ որ մէջերնիս միաբանեցանք ուղորմելոյն գլուխը, ձեռուրներն, ոտուրներն եւ աղիքը ծով նետել. մնացած մասը մեզի չորսօր, այսինքն Յուլիսի 17էն մինչեւ 20ը բաւեց, որուն յիշատակն երբեք մտքէս պիտ'որ չելլէ: Ամսոյս 19ին կէս ժամ սաստիկ անձրեւեց. շուտ մ'առագաստի կտոր մը բանալով՝ ջուրը մէջը ժողվեցինք ու խմեցինք, որն որ մեզի նոր յոյս եւ մեծ զօրութիւն տուաւ:

Ընդհանրապէս 21ին մեր գարշելի կերակուրն սպառած էր. օդը հանդարտ եւ գեղեցիկ մնաց: Երկրորդ

օրն երբ որ իրարու կրթնած նստած էինք եւ մեր դժբախտ վիճակը կը մտածէինք, յանկարծ միտքս նոր խորհուրդ մ'ինկաւ, որն որ զիս նորէն քաջալերեց եւ մեծ յոյս մը տուաւ: Յիշեցի որ մեր կայմը կոտորելէն ու ծով նետելէն ետքը Բեդերս իր մեծ տապարն ինձի տուած էր որ ապահով տեղ մը պահեմ, եւ ես զանիկայ նաւուն ցոկին կողմի խցին մէջ անկողնի մը վրայ դրած էի. մտածեցի որ աս տապարին օգնութեամբը կրնանք մառանին վրայի կողման տախտակները կոտորել եւ այնպէս անոր մէջէն ուտելիքները դուրս հանել: Աս խորհուրդն ընկերներուս ալ հաղորդեցի որոնք ուրախութեան տկար աղաղակ մ'արձակեցին: Շուտ մը ջրալից խցին մէջ մտայ եւ ձեռքս եկած առաջին բանը նոյն տապարն էր: Անմիջապէս ես եւ Բեդերս, որովհետեւ Աւգոստին թեւը դեռ վիրաւոր էր, փոփոխակի գործելու սկսանք. սակայն մեր տկարութիւնն ստիպեց որ նստելով աշխատինք եւ երկու կամ երեք ըրպէն մէյ մը հանգիստ ընենք. ի վերայ այսր ամենայնի բոլոր գիշերը լուսնոյ լուսովն աշխատեցանք եւ առտուանց գործքերնիս գլուխ հանած էինք:

Բեդերս ուղեց որ նախ ինքը մառանն իջնայ. հարկաւոր պատրաստութիւնները տեսնելէն ետքըն, ան ջրով լեցուած տեղն ընկղմեցաւ եւ ձեռքը սափորով մը դուրս եկաւ որն որ ձիթապտղով լեցուած էր: Շուտ մը մէջերնիս բաժնեցինք ու մեծ ախորժակով կերանք. անկէ ետքը Բեդերս նորէն վար իջաւ. աս անգամ աւելի բախտաւոր էր, վասն զի մեծ խոզի ապուխտ մ'եւ շիշ մը Մատէիրայի գինի դուրս բերաւ: Ասկէ միայն մէյմէկ պուտ խմեցինք, վասն զի անժուժկալութեան վտանգները չարաչար փորձերով իմացած էինք: Ապխտին մեծ մասն աւրուած էր եւ միայն ոսկրին քովի մներն անապական մնացած էին. ուստի աւրուած կողմերը կտրեցինք նետե-

ցինք, իսկ մնացածն երեք մաս բաժնեցինք. Բեդերս եւ Աւգոստ սաստիկ անօթիութեան չկրնալով դիմանալ, իրենց մասերն ամբողջ կերան, բայց ես աւելի խնայութեամբ ուզեցի ուտել:

Աէսօրն ես եւ Բեդերս փոփոխակի մառան իջանք եւ երեք ձիթապտղով լեցուն ամաններ, ուրիշ ապուխտ մը, մեծ շիշ մը գինի, եւ մեծ կրիայ մը դուրս հանեցինք: Աս վերջինը Բեռնարդ նաւապետը ճամբայ ելլելու ատեն պարգեւ ընդունած էր եւ 30 լիտր կը կշռէր, որն որ մառանէն դուրս հանելու ատեննիս շատ ընդդիմութիւն ըրաւ եւ հաղիւ մեր երկուքին զօրութիւնը մէկտեղ բերելով կարող եղանք դուրս քաշել: Որոշեցինք որ աս անասունը կարելի եղածին չափ երկայն ժամանակ ողջ պահենք, անոր համար կրնանակի վրայ պառկեցուցինք եւ չուանով մը կապեցինք: Քանի մ'օրէ վեր օդը շատ տաք էր, որով կարող եղանք մեր զգեստներն ու վերմակները չորցընել, եւ Յուլիսի 23ին գիշերը շատ հանգիստ անցուցինք, որն որ յառաջուան վիճակներնուս համեմատութեամբ դրախտի կեանք մը կրնար ըսուիլ:

Նրկորդ առտուն նոր զօրութիւն մ'առած արթնցանք. թէպէտ եւ դեռ վտանգի մէջ էինք, եւ հաղիւ կերակուրնիս երկու շաբաթուան կը բաւէր, թէպէտ նաւերնիս երթալով աւելի եւս կը քայքայէր եւ ալեաց ու հովերուն խաղալիկ մ'եղած էր, ի վերայ այս ամենայնի յառաջուան վիճակնիս մտածելով՝ զմեզ մեծ երջանկութեան մէջ կը կարծէինք: Սաստիկ տարափ մը տեղալով կարող եղանք նորէն քիչ մը ջուր ժողվել եւ սափորներուն մէկը լեցընել: Աէսօրուան մօտ հովն սկսաւ սաստկանալ, եւ արեւը մտնալէն ետքն այնչափ զօրացաւ որ ստիպուեցանք նոյն գիշերը կապուած պառկիլ, որպէս զի նաւուն վրայ զարնող ահագին ալիքներն զմեզ ծով չտանին: Բարեբախտութեամբ ջուրը բաւական տաք էր, որով

միայն թացութենէ կը նեղուէին, բայց ցուրտ չէինք զգար:

Յուլիսի 25ին մորիկը դադրեցաւ, սակայն ալիքները մեր երկու ձիթապտղոյ սափորներն եւ ապուխտը ծով նետած էին, թէպէտ եւ զանոնք աղէկ կապած էինք: Ծովը դեռ յուզման մէջ ըլլալով՝ չէինք կրնար իջնալու գործողութիւնն յառաջ տանիլ, ուստի մնացած քանի մը ձիթապտղով եւ ջրախառն գինւով ստիպուեցանք շատանալ: Նաւն երթալով դէպ ի մէկ կողմը կը պառկէր որով հարկ կ'ըլլար որ միշտ կապուած մնանք: Ահսօրն արեւն ըստ ամենայնի գլուխներն ուս վրայ էր, ուսկից հետեւցուցինք թէ հիւսիսային հովերն զմեզ մինչեւ հասարակած տարած են: Խրիկուան դէմ նաւուն բոլորովը շանաձկերու բազմութիւն մը սկսաւ երեւալ, որոնցմէ մէկն ալեաց հետ մէկտեղ վեր բարձրանալով՝ պոչովը նաւին զարկաւ, բայց բարեբախտութեամբ վնաս մը չկրեցինք: Հետեւեալ երեք օրերն այսինքն ամսոյն 26ը, 27ն եւ 28 շատ տխուր օրեր էին. ծովին հանդարտութեան ատենը նորէն մառան իջնալով՝ տեսանք որ անոր եւ նաւուն մթերանոցին մէջ եղած տախտակամածքը քակուած եւ բոլոր կերակրեղէնը ջրին մէջ թափուած էր, որն որ զմեզ դարձեալ յուսահատութեան մէջ ձգեց: Տաք օր մը նորէն զգեստնիս չորցուցինք եւ ծովուն մէջ լուացուեցանք որով ծարաւնիս շատ մեղմացաւ. սակայն լուացուելու ատեն մեծ զգուշութիւն պէտք էինք ընել, որովհետեւ շանաձկերը միշտ մեզի մօտ կու գային: Նաւերնիս այնչափ ծռած էր որ կրնար ամէն բոլորովին դառնալ. աս պատճառաւ կարելի եղած պատրաստութիւնները տեսանք եւ ջրի ամաննիս ու կրիան նաւուն եզերքը կապեցինք:

Մասոյն 29ին Աւգոստին վիրաւոր թեւը սաստիկ տաքնալու սկսաւ, ինքը ծարաւէն արտաքոյ

կարգի կը տանջուէր եւ այնչափ տկար էր որ տեղէն չէր կրնար շարժիլ. իր վերքը ձիթապտղին քացախովը շփեցինք, բայց աս դեղն իրեն շատ նուազ օգուտ բաւ: Արած ցաւն անտանելի էր. մեզի կ'ըսէր թէ ժամ մը յառաջ մեռնելու կը բաղձայ եւ կ'աղաչէր որ իր տանջանքներուն վերջ տանք: Արդէն վերջին ձիթապտուղնիս կերած էինք եւ քաղցն սկսած էր զմեզ տանջել, ուստի որոշեցինք որ կրիան մորթենք. սակայն յուսացուածին չափ միտ չգտանք: Աս նոր պաշարը բարակ շերտեր կտրեցինք եւ ձիթապտղոյ սափորին մէջ դնելով՝ անոր քացախը վրան լեցուցինք որ հոտելէն պահպանուի. ասիկայ կրնար մեզի 15 օր բաւել: Ջրերնիս բոլորովին հոտած էր եւ չէր կրնար խմուիլ. ծովու մէջ լուացուելէն ալ պէտք էինք ետ կենալ, վասն զի նաւին մօտ շանաձկերը կը վխտային: Հիւանդին փիճակն երթալով գէշցաւ. թեւը մինչեւ կրնակն ածխոյ պէս սեւցած էր. ոտուքները սառոյցի կտոր դարձած էին: Աերջապէս Օգոստոսի առաջին օրը սաստիկ տանջուելով հոգին փչեց: Իր մահը մեր վրայ տխուր ազդեցութիւն մ'ըրաւ. երկայն ատեն մեռելին քով անմոռնչ կեցանք, բայց իրիկուան դէմ երբ որ հոտելու սկսաւ, ծով նետեցինք. անմիջապէս եօթը կամ ութ շանաձկեր երեւան ելան եւ իրենց ահագին ակռաներովն իրենց նետուած կերը լափեցին: Խմած գինինիս մեր չոր կոկորդը կրակի պէս կ'այրէր. շանաձկերն երթալով աւելի եւս մեզի կը մօտենային եւ մեր տուած տապարի հարուածներով ալ չէին հեռանար: Նաւն արդէն այնչափ ծռած էր որ ալ նստելու չէինք համարձակիր. կը վախնայինք որ բոլորովին դառնալով զմեզ իր տակը կ'առնու:

Աերջապէս զարհուրելի բոպէն հասաւ. նաւն սկսաւ բոլորովին դառնալ. բայց իսկզբան այնպէս կամաց կը դառնար որ անոր եզերքն հաստա-

տուած չուաններով կրնայինք զմեզ վեր բռնել. սակայն քիչ մ'ետքը շարժումը սաստկացաւ եւ զմեզ իր տակն առնելով՝ ջրին մէջ քանի մը կանգուն խորունկ ընկղմեց: Իր շարժման սաստկութենէն իմ մարմնոյս կապուած չուանը փրթաւ. իմ զօրութիւնս այնչափ նուազած էր որ ամենեւին կարող չեղայ ազատութեան փորձ մ'ընել. սակայն ծովուն շարժումը զիս շուտ մը վեր հանեց: Երբ որ նորէն շուռ առի եւ աչուրներս բացի ինքզինքս գրեթէ 50 կանգուն նաւէն հեռու գտայ, որն որ ալեաց մէջ կը ծփար: Ծովին երեսը սաստիկ յուզման մէջ եւ ճերմակ փրփրով պատած էր. Բեդերսն ամենեւին չկրցայ տեսնել, ասոր հակառակ իմ մօտերս նաւէն դուրս ելած կարասներ եւ ուրիշ բաներ կը լողային:

Անձ զարհուրանօք շանաձկերուն կը նայէի, որոնք երկայն ժամանակէ վեր մեզի ընկեր եղած էին: Զանոնք կարելի եղածին չափ ինձմէ հեռու բռնելու համար ձեռուրներովս ու ոտուրներովս ջրին կը զարնէի որ փրփրայ: Անտարակոյս իմ կենացս ազատութիւնն աս պարզ միջոցին պարտական եմ, որովհետեւ նաւը դառնալէն քիչ մը յառաջ աս գաղաններէն ահագին բազմութիւն մ'անոր մօտերը կը գտնուէր, ուստի հարկ էր որ իմ քովս ալ նոյն ժամանակն անոնցմէ քանի մը հատ գտնուէին: Ամաց կամաց կարող եղայ նաւուն քովը հասնիլ, բայց այնպէս յոգնած էի որ եթէ Բեդերս օգնութեան չհասնէր, կարող չէի անոր վրայ ելլել: Ինքը նաւը դառնալէն անմիջապէս ետքն անոր ետեւի կողմն ելած էր, եւ հոն հասնելուս պէս ինձի չուան մը նետեց որով կարող եղայ վեր ելլել:

Հաղիւ թէ քիչ մը հոգի առինք, մեր զգուշութեամբ կապած պաշարը քննեցինք եւ զարհուրանքով տեսանք որ ծով ինկած էր, որն որ զմեզ բոլորովին յուսահատութեան մէջ ձգեց:

Մեր բարոյական զօրութիւնը բոլորովին սպառած էր. ժամերով պզտիկ տղու մը պէս կու լացինք կարծելով թէ քիչ մ'ետքն անօթիութենէ պիտ' որ մեռնինք, թէպէտ եւ քիչ մտադրութիւն մը բաւական էր մեզի աս վախին անհիմն ըլլալը ցուցնելու: Նաւուն տակն այնչափ առատ ձկան աւանջ կապած էր որ մեզի ամիսներով կրնար առողջարար կերակուր մը մատակարարել: Քիչ մ'ետքն աչուրնիս բացուեցաւ եւ իմացանք որ կերակրոյ կողմանէ հոգ ընելու բան չունինք, սակայն ջրի պակասութիւնն սկսանք զգալ. չէ թէ միայն բոլոր խմելիքնիս իրենց ամանովը ծով ինկած էին, այլ նաեւ վերմակներն եւ առագաստներն, ուստի եւ ոչ սաստիկ անձրեւի մը ատեն կարելի էր քիչ մը ջրի պաշար ժողվել: Ասոր օգնելու համար թէպէտ եւ երկինքը ջինջ ու պայծառ էր, շապիկնիս հանեցինք ու տարածեցինք որ բարերար անձրեւ մը սկսելուն պէս անոնց մէջ քիչ մը ջուր կարող ըլլանք ժողվել:

() Գոստոսին 5էն մինչեւ 7 մեղմ հով մը նաւերնիս ծովի խոտերու մէջ մղեց՝ որոնք ջրին երեսէն վեր բարձրացած էին. հոս տապարով տասնումէկ խեցգետին սպաննեցինք՝ եւ անոնց մէկն քանի մ'անգամ աղէկ եւ համով կերակուր մը պատրաստեցինք: Նոյն գիշերն ալ կէս մ'արթուն կէս մը մրափելով անցընելէն ետեւ առտուանց դեռ հազիւ լուսանալու սկսած՝ աչուրնիս հորիզոնը դարձուցինք եւ յանկարծ նաւ մը նշմարեցինք՝ որն որ առագաստները պարզած դէպ ի մեր կողմն յառաջ կու գար: Աս ցանկալի երեւոյթն զմեզ ուրախութեամբ լեցուց. ամէն կերպով սկսանք ջանալ որ նաւուն մէջիներն զմեզ տեսնեն. շապիկնիս բոլոր զօրութեամբ կը շարժէինք, վեր վեր կը ցատքէինք, եւ մեր տկարութեան ներածին չափ կը պոռայինք, թէպէտ եւ նաւը դեռ մեզմէ գէթ 15 մղոն հեռու էր: Ժամ

մ'ետքը սկսանք նաւուն վրայ յայտնի մարդիկ տեսնել եւ անոնց ըրած կարգէ դուրս շարժումէն իմացանք որ զմեզ տեսած են, որով ամէն վախերնիս փարատեցաւ: Քիչ մ'ետքը զմեզ Լիվորբուլի ճշմարտեման նաւին սենեակին մէջ գտանք, այնպիսի զգածմանց մէջ՝ որ բացատրելը կարելի չէ:

Ճշմարտեման նաւը Լիվորբուլի գեղեցիկ եւ արագ ընթաց վաճառականի նաւերէն մէկն էր, 12 թնդանոթ ունէր եւ վայրենի ժողովրդոց հետ առուտուր ընելու ամէն հարկաւոր վաճառքով լեցուած էր: Իր նաւաստիքը 45 հոգի էին, ամէնն ալ քաջ մարդիկ. նոյնպէս Լիվի նաւապետն ազնուական մարդ մըն էր եւ շատ տարիներէ վեր հարաւային ծովերուն եւ Խաղաղական ովկիանոսին մէջ վաճառականութեան կը զբաղէր: Յուլիսի 10ին Լիվորբուլէն ճամբայ ելելով՝ 29ին Գաբովերտի կղզին պաշար առած եւ անկէ անընդհատ նաւարկած էր մինչեւ որ զմեզ Ս. Ռոքոսի հըրուանդանին մօտերը գտաւ, ասով իմացանք որ մեր քայքայած նաւը 25 աստիճան հիւսիսէն դէպի հարաւ յառաջ գացեր է: Նաւապետը զմեզ մեծ մարդասիրութեամբ հոգաց. 15 օրուան մէջ կրած վշտերնուս պատճառաւ ստացած հիւանդութիւննիս եւ տկարութիւննիս բոլորովին բժշկուեցաւ եւ անցածները մեզի գրեթէ տխուր երազի մը պէս կու գային:

Քանի մը շաբաթ շարունակ ճամբորդութիւննիս առանց երեւելի դէպք մը պատահելու յառաջ տարինք, երբեմն կիտորսի նաւերու կը պատահէինք եւ շատ անգամ նաեւ մեծամեծ կէտեր կը տեսնէինք: Սեպտեմբերի 16ին Բարեյուսոյ հրուանդանին մօտերն առաջին անգամ սաստիկ մրրկէ մը բռնուեցանք որն որ զմեզ գրեթէ անընթաց մէջ թաղեց: Աս առթիւս մէջ յայտնի տեսանք որ նաւը շատ թեթեւ շինուած էր եւ խորութիւնը քիչ էր որով չէր կրնար այսպիսի

մըրկի մ'երկայն ատեն դիմանալ: Ի վերայ այսր ամենայնի աս անգամ քիչ փնասով մը կարող եղանք պրծիլ: Հոկտեմբերի 18ին Գերկուեզինսի կղզին հասանք որն որ նաեւ Տառապանաց կղզի կ'անուանուի եւ Բրիսդմաս Հարպուր նաւահան գիստը խարխիս նետեցինք. աս կղզին Բարեյուսոյ հրուանդանին հարաւային կողմն անկէ 800 ծովական մղոն հեռու կը գտնուի:

Աս կղզին եւ նաեւ իր բոլորտիքն եղած կղզիներուն բազմութիւնը բուսոց կողմանէ շատ աղքատ է, եւ միայն քարքեկ խոտն առատութեամբ զանոնք կը պատէ: Սակայն ամէն տեսակ ծովի թռչուններ անոնց վրայ կը վիստան. նաեւ հոս ծովու հորթ ալ շատ առատ կը գտնուի եւ աս պատճառաւ երկայն ժամանակ աս կղզեաց քով կեցանք: Անասունները շատ խրտչոտ էին եւ միշտ իրենց մէջէն պահապան մը կը դնէին որ մեր մօտենալն իմացընէ. ի վերայ այսր ամենայնի 400էն աւելի հորթ զարկինք եւ անոնց մորթերն առնելէն ետեւ Նոյեմբերի 12ին Բրիսդմաս Հարպուրի նաւահանգստէն ճամբայ ելանք:

Աիւի նաւապետը կ'ուզէր Աւրորա կղզիները գտնել եւ կամ Գադակոնիայի արեւմտեան եզերքը նաւարկել, բայց ետքը միտքը փոխելով՝ որոշեց որ որչափ որ կարելի է դէպ ի հարաւային բեւեռ մօտենայ: Գեկտեմբերին վերջերը Նոյն ուղղութեամբ սկսանք յառաջ երթալ եւ մինչեւ 63⁰ աստիճան լայնութեան հասանք առանց սառուցի պատահելու. միայն հեռուէն սառուցի կըղզիներ կը տեսնէինք: Արեւմտեան հովը ցուրտ անձրեւ եւ ձիւն բերաւ: Նոր տարւոյն սկիզբն առաջին անգամ ամէն կողմանէ սառոյցն զմեզ պատեց եւ ողորմելի վիճակի մէջ ինկանք: Սաստիկ հով մը սառոյցներն այնպիսի զօրութեամբ ղեկին կը զարնէր որ ամէն բոպէ անոր խորտակելուն կը սպասէինք. իրիկուան դէմ գարձեալ

բաց ծովն ելանք: Հեռուէն հորիզոնին վրայ կարգաւ իրարու ետեւ շարուած ահագին սառուցի լեռներ կ'երեւային. ծովուն մէջ անհամար փայտի կտորներ կը լողային որոնց վրայ գունագեղ ծովային թռչուններու բազմութիւն մը դարած էր:

Յունուարի 13ին մեր յառաջ երթալը դժուարացաւ, որովհետեւ առջեւնիս մեծ սառուցի կղզի մ'երաւ, որով ստիպուեցանք նաւն արեւմտեան կողմն ուղղել, յուսալով որ հոն արձակ ճամբայ մը կրնանք գտնել: Թէպէտ եւ ուղածնիս չգտանք, բայց երկու օր ետքը կղզւոյն ծայրն հասանք եւ նորէն բաց ծովն ելանք որուն մէջ դէպ ի հարաւ վազող հոսանքներ կային. միանգամայն օդն ալ աւելի մեղմացաւ: Հոս նաւարկած ատեննիս նաւաւարները սառուցի մը կտորին վրայ մեծ անասուն մը տեսան որն որ հանգիստ պառկած էր, եւ որովհետեւ ծովը կատարեալ հանդարտ էր, երկու մակոյկ վար իջեցուցինք որոնց մէկուն մէջ ես եւ Բեդերս ալ մտանք եւ անասնոյն մօտնալով՝ իմացանք որ ծովական արջ մըն էր: Քանի մը հրացաններէն արձակուած գնդակներն իրենց նպատակին հասան, բայց անասունը մեծ վնաս մը չկրեց, այլ ահագին բերանը բացած մեր մակուկին վրայ վազեց եւ թաթովը նաւաւարներէն մէկը բռնեց: Անտարակոյս խեղճ մարդը կը կորսուէր, եթէ Բեդերս իրեն օգնութեան չհասներ. ասիկայ շուտ մը գազանին կռնակը ցատքեց եւ իր դանակն անոր վիզը խոթելով արջը շնջասպառ սկսաւ ծովուն մէջ ընկղմիլ. բայց Բեդերս զանիկայ չուանով մը կապեց եւ մինչեւ նաւ բերաւ:

Հազիւ թէ նաւուն վրայ ելած էինք նաւաւարք սկսան «Երկիր, Երկիր», պոռալ. զով հիւսիսային հով մը զմեզ դէպ ի եզերքը կը տանէր: Սակայն ծովէն վեր բարձրացած երկիրը ցամաք երկիր չէր, այլ պզտիկ անապատ կղզի մըն էր՝ զորն որ նաւապետն իր ընկերին անուամբը Պեն-

նեղի կղզի անուանեց: Գէպ ի հարաւ այնչափ յառաջ գացած էինք որ մինչեւ նոյն ժամանակն ուրիշ նաւ մը չէր գացած. ծովը դեռ սառուցէ ազատ էր, օդը պայծառ եւ բաւական մեղմ էր եւ աւելի յառաջ երթալու միայն երկու բան արգելք կ'ըլլար այսինքն փայտի պակասութիւնն եւ լնդագարութիւնն որուն նշանը քանի մը նաւաստիներուն վրայ երեւալու սկսած էր: Աս բաներս նաւապետն ետ դառնալու կը ստիպէին. սակայն ես համոզուած էի որ եթէ ճամբանիս քիչ մ'ալ գէպ ի հարաւ շարունակելու ըլլանք մեծ ցամաք երկիր մը պիտ'որ գտնենք, ուստի նաւապետին աղաչեցի որ գոնէ քանի մ'օր ալ գէպ ի հարաւ նաւարկենք: Անիկայ աս աղաչանքին սիրով զիջաւ, եւ թէպէտ իր զիջման ունեցած տխուր հետեւութիւնը ինձի դառն ցաւ ու տրտմութիւն պատճառեց, ի վերայ այսր ամենայնի միւս կողմանէ շատ ուրախ եմ որ մեծ գիւտի մը գործիք եղայ եւ գիտութիւնը նշանաւոր գաղտնիքի մը մտադիր ըրի:

() Դը հոմն եւ ջրին հոսանքը մեր ճամբան յառաջ տանելու շատ յաջող էին, որով կարող եղանք մինչեւ հարաւային լայնութեան 83երորդ աստիճանն յառաջանալ. նոյն ժամանակը կայմին վրայ կեցող դէտը ծանոյց որ երկիր կը տեսնէ: Տեսածը կղզի մըն էր որն որ ուրիշ շատ կղզիներու հետ ընդարձակ կղզեաց խումբ մը կը կազմէր: Եզերքը շատ բարձր էր եւ ներսի կողմերը մեծամեծ անտառներ կը ծածկէին որն որ մեղի մեծ ուրախութիւն պատճառեց: Ծովին մեջի ժայռերուն ու խութերուն պատճառաւ ստիպուեցանք կղզիէն ժամ մը հեռու երկաթ նետել. երկու մեծ մակոյկները պատրաստուելու վրայ էին որ ցամաք մօտենալու ապահով անցք մը գտնեն, երբ որ գիմացէն զինեալ վայրենիներով լեցուն չորս նաւակներ տեսանք՝ որոնք գէպ ի մեզ յա-

ուաջ կու գային: Երբ որ ձայն լսուելու չափ մեղի մօտեցան, նաւապետը ճերմակ թաշկինակով մ'իրենց նշան ըրաւ, որուն վրայ թի քաշելը թող տուին եւ խառնաձայն խօսակցութիւն մը սկսան ընել՝ որն որ կէս ժամ տեւեց: Չորս նաւակներն 50 կանգուն երկայն եւ 5 կանգուն լայն էին եւ մէջերնին 100էն աւելի մարդիկ կային. վայրենիները հասարակ Եւրոպացւոց մեծութեամբ էին բայց զօրաւոր կազմուած, խիտ մազեր եւ մութ սեւ մորթ մ'ունէին: Զգեստնին անծանօթ անասնոյ մը մորթէն շինուած էր, որուն երկայն մետաքսանման մազերը գէպ ի ներս դարձուած էին. զգեստն իրենց բոլոր մարմինը կը գոցէր եւ միայն երեսնին ձեռուրնին ու ոտուրնին արձակ կը թողուր: Զէնքերնին ծանր ու սեւ փայտէ գաւազան մըն էր, բայց նիզակներ ալ ունէին, որոնց ծայրը սուր քարեր անցուած էին. նաւակներուն մէջ սագի ձուի մեծութեամբ քարեր կը տեսնուէին:

Իրենց երկայն խօսակցութիւնը լմըննալէն ետքը, մեծերնին՝ որն որ, ինչպէս ետքն իմացանք, Գու-Վիդ կ'անուանուէր, մեղի նշան ըրաւ որ իրեն մօտենանք. սակայն մենք իրենց բազմութեան պատճառաւ ապահով չհամարեցանք անոր ուղածը կատարել: Գու-Վիդ մեր խորհուրդն իմացաւ եւ միայն իր նաւակովն յառաջ եկաւ, միւս երեքին հրամայելով որ տեղերնին կենան:

Իրեն հետ մեր նաւն եկանք, եւ զարմանքէն ու զգացած ուրախութենէն ինքզինքը բոլորովին կորսնցուց. մէյմը ծափ կը զարնէր, մէյմը ձեռուրներն ազդրներու ու կուրծքին կը զարներ ու բառաչելու նման ծիծաղ մը կ'արձակէր: Իր ընկերներն ալ այնպիսի կերպով մը նոյն բաները կ'ընէին որ ամենքնիս ալ ապշեցանք ու զարհուրեցանք: Զգուշութեան համար վայրենիները փոփոխակի եւ ամէն անգամին միայն քսանական հոգի նաւը խոթեցինք, ուր աքիսի պէս ամէն

անկիւնները կը մտնէին, ամէն բան կը շօշափէին եւ արտաքոյ կարգի համարձակութիւն մը կը ցուցնէին: Յայտնի կը տեսնուէր որ յառաջագոյն երբեք ճերմակ մարդ տեսած չէին, եւ մեր գոյնն իրենց տհաճութիւն մը կը պատճառէր: Մեր նաւը կենդանի կը կարծէին, անոր համար կը վախնային որ անոր մէկ տեղը չցաւցընեն, շատ զգուշութեամբ գետինը կը կոխէին եւ նիզակներն ուն ծայրը վեր կը բռնէին: Երբ որ մեր խոհակերը փայտ ճեղքելու ժամանակը տապարին ծայրը նաւուն տախտակամածին զարկաւ, մեծ ցաւ ցուցուցին, տապարին զարկած տեղը ձեռքով շփեցին ու քանի մ'անգամ ծովի ջրով լուացին:

Նաւին խցերուն ու սրահին մէջ գտնուած կահկարասիքը զիրենք բոլորովին ապշեցուց: Մեր զէնքերն ու թնդանօթները մասնաւոր յարգութեամբ մը կը դիտէին եւ զանոնք կուռք կը կարծէին, եւ երբ որ ըստ պատահման իրենց դէմքն հայելոյ մը մէջ տեսան, այնչափ վախցան ու զարհուրեցան որ սաստիկ աղաղակ մ'արձակելով երեսի վրայ գետին նետուեցան եւ ամենեւին յանձն չառին երկրորդ անգամ մ'ալ ան ահագին առարկային նայիլ:

Ուրիշ վայրենի ազգաց բոլորովին հակառակ, ասոնց վրայ ամենեւին գողութեան միտում չէինք տեսնել. ասկէ զատ իրենց վարմունքը շատ ընտանի եւ բարեկամական էր: Երբ որ մեծ գոռութեամբ իրենց հասկըցուցինք թէ կ'ուզենք իրենց հետ վաճառաւորութիւն ընել, մեզի ծանուցին որ իրենց կղզւոյն վրայ առատ կրիայ կը գտնուի, որն որ զմեզ շատ զարմացուց, որովհետեւ նոյն լայնութեան աստիճանին վրայ կրիայ գտնուիլն արտաքոյ կարգի բան մըն էր:

Եւ բանս ալ իկի նաւապետին՝ կղզւոյն ներսի կողմերն երթալու մէկ պատճառն եղաւ, կը յուսար որ հոն շատ շահաբեր գիւտեր կըր-

նայ ընել: Ես՝ որ միայն գէպ ի հարաւ յառաջ
երթալու կը բաղձայի, աս կղզւոյն վրայ ուշանա-
լուն շատ գէմ գրի. նաւապետին ըսի թէ հիմայ
օդն աղէկ է, եւ չենք գիտեր թէ որչափ ժա-
մանակ գեռ պսպէս պիտ'որ շարունակէ. հոմն ու
ջրին հոսանքը մեզի նպաստաւոր են ու ծովը սա-
ռուցէ ազատ. հիմա մեր ճամբորդութիւնը շարու-
նակենք եւ ետքն ի դարձին երբ որ սառույցը մեր
ճամբան կը գոցէ, կրնանք երկայն ատեն աս կղզւոյն
առջեւը մնալ եւ անոր ներսի կողմերը քննել:
Երկայն խօսակցութենէ ետքը նաւապետն իմ ա-
ռաջարկութեանս հաւանեցաւ եւ որոշեց միայն
շաբաթ մը կղզւոյն քովը մնալ եւ նոյն ժամա-
նակը Դու-Վիդին առաջնորդութեամբն անոր
ներսի կողմերը պտըտելու երթալ: Տասը վայրե-
նիք իբրեւ պատանդ նաւուն մէջ մնացին, եւ նա-
ւապետն, ես եւ ուրիշ 12 հոգի՝ ամէնքն ալ ա-
ղէկ զինեալ՝ առաջին արշաւանքն ընելու համար
ճամբայ ելանք: Նաւազապետին հրաման տուինք
որ մեր հեռաւորութեան ժամանակ վայրենիներ-
էն ոչ ոք նաւուն մէջ առնու, եւ եթէ 12 ժա-
մէն ետ չգառնանք, մակոյկներէն մէկը զինեալ
մարդիկներով լեցընէ, մէջը թնդանօթ մ'ալ դնէ
եւ մեզի խրկէ:

Աս երկրին մէջ՝ զորն որ ստուգիւ մեզմէ յա-
ռաջ երբեք ճերմակ մարդու ոտք կոխած չէր,
ամէն մէկ քայլն առած ատեննիս կը համոզուէինք
որ երկրիս միւս մասերէն բոլորովին տարբեր տեղ
մը կը գտնուինք: Ծառերն ոչ տաք երկիրներու
ոչ ցուրտ դաւառներու եւ ոչ ալ բարեխառն կող-
մերու ծառերուն նմանութիւն ունէին. ժայռե-
րուն ձեւն ու զանգուածը բոլորովին տարբեր էր,
նոյն իսկ ջուրն ուրիշ երկիրներու ջրին պնչափ
աննման էր որ զանիկայ խմելու ընդդիմութիւն
մ'ունեցանք: Թէպէտ եւ մեր մօտէն անցնող հե-
ղեղատին ջուրը սաստիկ արագութեամբ կը սա-

Հէր կ'երթար, սակայն ամենեւին ան վճիտ կերպարանքն ու թափանցկութիւնը չունէր, այլ աւելի արաբացի խէժի լուծուածքի կը նմանէր, եւ զանազան գոյներով կը փայլէր: Աս երեւոյթն իմ աս կղզւոյն վրայ տեսած զարմանալիքներուն շղթայի առաջին օղակը կը կաղմէ:

Երեք ժամ շարունակ քալելով՝ Գու-Վիդին գեղը հասանք. ճամբան շատ անհարթ եւ անհանգիստ էր. ցեղապետին սպասաւորներն՝ որոնք իսկզբան միայն նաւակներուն մէջ գտնուող անձինքն էին, երթալով ասդիէն անդիէն եկող նոր վայրենիներով կ'աւելնային: Աս բանս յառաջագոյն կարգադրուած կ'երեւար, անոր համար ալ մեզի շատ կասկած պատճառեց: Ետ դառնալու ժամանակն անցած էր, ուստի տեսանք որ մեր ապահովութեան համար ուրիշ միջոց չկայ բաց եթէ վայրենեանց վրայ կատարեալ վստահութիւն ցուցնել: Ի վերայ այսր ամենայնի տեղացւոց վրայ մեծ մտադրութիւն մը սկսանք ընել եւ ամենեւին իրարմէ չբաժնուեցանք:

Չորի մը մէջ շինուած գեղ մը հասնելով՝ որուն բնակարանները կէս մը ճիւղերէ եւ մորթէ շինուած, կէս մ'ալ ձորին ժայռերուն մէջ փորուած էին, ամէն բանէ յառաջ մեր մտադրութիւնը գրաւեցին մեզի բոլորովին անծանօթ ընտանի անասուններն: Ասոնց ամենէն մեծերն իրենց պատճի նման ցուկովը մեր ընտանի խողը քիչ մը կը յիշեցընէին, բայց թաւ պոչ եւ երկայն ու բարակ՝ այծեամի նման ոտուրներ ունէին եւ շատ գոռարաւ կը քալէին: Նաեւ շատ ընտանի հաւեղէն ալ տեսանք, որոնց մէջ զանազան ընտանեցած ծովական թռչուններ ալ կը գտնուէին: Կղզւոյն բնակչաց գլխաւոր կերակուրն աս անասուններէն զատ առատ ձուկ ու կրիայ էր. հոն նաեւ մեծամեծ օձեր կը գտնուէին բայց թու-նաւոր չէին:

Դողովորդեան անհամար բազմութիւն մը սաստիկ աղաղակներով մեր դիմացն ելաւ, որոնք առհասարակ մերկ էին. մորթէ զգեստը միայն անմարդիկն հագած էին, որոնց նաւակներուն մէջ աւաջին անգամ ծանօթութիւն ունեցանք. նաեւ միայն ասոնք զէնք կը կրէին. կանայքն առհասարակ մեծահասակ, վայելուչ կազմաճքով եւ դէր էին. միայն իրենց, ինչպէս նաեւ արանց շրթունքը շատ հաստ եւ ուռած էին, այնպէս որ նաեւ ծիծաղած ժամանակին ակռանին չէին երեւար: Արանց մէջ մորթազգեստներն աւելի պատիւ եւ ուրիշներուն վրայ իշխանութիւն մ'ունէին, հասարակ ժողովուրդը մեծարանօք իրենց կը մօտենար եւ միշտ իրենց Վաճճոս պատուանունը կու տար: Նաեւ միայն աս վամբուները մորթով շինուած տնակներու մէջ կը բնակէին:

Դու-Վիդին տնակը գեղին մէջտեղն էր, միւս տնակներէն աւելի ընդարձակութիւն ունէր եւ անոնցմէ աղէկ շինուած էր: Յարկը չորս մեծամեծ սեւ մորթեր կը ծածկէին, որոնք փայտէ սեպերով իրարու հետ միացած էին. գետինը չոր տերեւ տարածուած էր, որն որ դորդի տեղ կը ծառայէր: Մեծ հանդիսութեամբ աս տնակին մէջ տարուեցանք, ուր այնչափ վայրենիք մտան, որչափ որ տեղը կրնար տանիլ: Դու-Վիդ տերեւներուն վրայ նստաւ եւ մեղի ալ նշան ըրաւ որ նոյնն ընենք: Իրեն կամբը կատարեցինք, բայց նոյն ժամանակը մեր դիրքը չէ թէ միայն անհանդիստ այլ նաեւ շատ վտանգաւոր էր: Մենք միայն տասուերկու հոգի էինք եւ 40էն աւելի վայրենիք մեր բոլորովը նստած՝ զմեզ այնպէս պաշարած էին որ հարկ եղած ատեն հազիւ կարող էինք ոտք ելլել, բայց ստուգիւ մեր զէնքերը չէինք կրնար բանեցընել: Տնակէն դուրս վայրենեաց բազմութիւնը կը վճիւտար. անտարակոյս կղզւոյն բոլոր բնակիչքը հոն ժողովուած էին, եւ Դու-Վիդ շարունակ հրաման

կու տար որ մեզմէ հեռու կենան. ասով միայն կրցանք ոտնակոխ ըլլալէն ազատիլ: Մենք զինքը միշտ մէջերնիս կը բռնէինք եւ որոշած էինք որ թշնամական շարժումը մը տեսնելնուս պէս զինքը զարնենք սպաննենք:

Բայց մեր կասկածն ամենեւին հիմ մը չունէր. մեզի դէմ եւ ոչ փոքր թշնամական ցոյց մ'եղաւ. միայն մեզի մօտ կատարուած զազրալի կոչունք մը զմեզ շատ խռովեց ու դանեցուց. վասն զի կղզեցիք մեծ ախորժակով նոր մորթուած ա՛նասնոյ մը փորոտիքը կլլեցին եւ զմեզ ալ հրաւիրեցին որ նոյն կոչունքին մասնակից ըլլանք: Հագիւ մեծ դժուարութեամբ աս դարչելի կերակրէն կարող եղանք հրաժարիլ: Ասկէ ետքը կղզեցիք մեզի հետ կղզւոյն եղերքը նաւակութիւն մ'ըրին ու խոստացան մեր նաւն առատ հաւեղէն ու կրիսց բերել:

Այրենիներն իրենց խօսքը բռնեցին, եւ իրենց բերած թարմ պաշարն, ինչպէս նաեւ կղզւոյն վրայ բուսած առատ թրթնջուկն ու դդալուկը մեր հիւանդ նաւաստիներուն եւ մանաւանդ լընդագարութիւն ունեցողներուն շատ օգուտ ըրին եւ զանոնք բոլորովին առողջացուցին: Ասկէ ետքը նաւն առատ պաշարով լեցուցինք եւ ճամբայ ելլելու պատրաստուեցանք. միանգամայն Դու-Վիգին հետ մասնաւոր դաշինք մը դրինք: Որովհետեւ մեր կղզւոյն եղերքը նաւարկած ատենը, տեսակ մը ոստրէի սաստիկ առատութիւն տեսած էինք՝ որն որ ճենաստան ու Հնդկաստան ազնիւ կերակրոց կարգն է եւ շատ սուղ կը ծախուի, նաւապետն ուղեց իր մարդիկներէն երեք հոգի կղզւոյն վրայ թողուլ որ աս ոստրէներէն որսան եւ կարասներու մէջ աղեն, իսկ մենք նոյն միջոցին մեր ճամբան յառաջ պիտ'որ տանէինք: Դու-Վիգ հոն մնացողներուն ապրուստը պիտ'որ հոգար եւ ասոր դիմաց մեզմէ ասպակիէ ուլունք, մկրատ, դանակ,

տապար եւ ուրիշ ասոնց նման բաներ պիտ'որ
ընդունէր. ցեղապետն աս առաջարկութիւնը սի-
րով յանձն առաւ :

Ս'եր թող տալու մարդիկներուն բնակութեան
եւ անոնց ընելու գործողութեան համար շէնք մը
պատրաստել ուղեւով՝ ծովուն մօտ տեղ մ'ըն-
տրեցինք ուր առատ ջուր եւ փայտ կը գտնուէր
եւ շուտ մը գործքի ձեռք զարկինք : Քիչ ժամա-
նակուան մէջ ահագին ծառերու բազմութիւն մը
կտրուեցաւ ու շէնքն սկսաւ բարձրանալ, որուն
վրայ վայրենիներն ապշեցան : Ամսոյն վերջերն ար-
դէն մեր գործքը դուրս հանած էինք եւ կրնայինք
ճամբայ ելլել, եթէ Գու-Վիդ զմեզ չստիպէր
որ մէկ անգամ մ'ալ, ինչպէս որ խոստացած էինք,
իր գեղին այցելութիւն ընենք եւ հրաժարական
ողջոյնը տանք : Իր խնդիրը մերժել չուզեցինք,
մանաւանդ որ իրեն մինչեւ նոյն ժամանակը մեզի
ցուցուցած մարդասիրութիւնն ու բարեկամու-
թիւնը կը պահանջէր որ աս վերջին կամքն ալ
կատարենք. տեղացւոց վրայ կասկած ունենա-
լու ամենեւին պատճառ մը չունէինք, որովհետեւ
մեզմէ երբեք բան մը գողցած չէին, թէպէտ եւ
մեր տուած պարգեւներն արտաքոյ կարգի ուրա-
խութեամբ մ'ընդունելին կը ցուցնէր որ մեր
ունեցած բաներն իրենց առջեւ մեծ յարգ ու-
նէր : Ի վերայ այս ամենայնի աս սիրոյ ցոյցերն
եւ ընտանութիւնը մեզի դէմ լարուած դարանն
մըն էր զօրն որ վայրենիք զմեզ բոլորովին ոչըն-
չացնելու համար պատրաստած էին, եւ շատ շուտ
իմացանք որ աս կղզեցիներն՝ որոնց վրայ այնպէս
աղէկ դաղափար ունեցած էինք, ամենաբարբարոս
եւ արիւնարբու ցեղ մըն էին :

Փետրուարին առաջին օրը մեր այցելութիւնն
ընելու համար ճամբայ ելանք : Թէպէտ եւ, ինչ-
պէս շատ անգամ ըսի, ամենեւին կասկածելու ա-
ռիթ չունէինք, ի վերայ այս ամենայնի ամեն

զգուշութեան միջոցներն ի գործ դրինք: Աւելցոգի մեր նաւուն մէջ մնացին եւ հրաման ընդունեցան բոլոր մեր հեռաւորութեան ժամանակը ծածկին վրայ մնալ եւ վայրենիներուն ամենեւին նաւուն մօտենալու թող չտալ: Թնդանօթները կրկին լեցուեցան: Որովհետեւ նաւերնիս ցամաքէն գրեթէ մէկ մղոն հեռու խարխախ նետած էր, ամէն եկած նաւակ կրնար տեսնուիլ եւ հարկ եղած առեն թնդանօթով զարնուիլ:

Յամաք ելլողներն 32 հոգի էին ամէնն ալ հրացաններով, ատրճանակներով, դաշոյններով եւ մեծամեծ դանակներով զինած: Վայրենիներու 100 հոգւոյ չափ բազմութիւն մը ծովեզերքն զմեզ գիմաւորեց: Երբ որ իրենց անդէն ըլլալուն վրայ մեր զարմանքն յայտնեցինք եւ Դու-Վիդին, որուն լեզուն քիչ մը հասկընալու սկսած էինք, ասոր պատճառն հարցուցինք, մեզի պատասխան տուաւ թէ Եղբարց մէջ զէնքի հարկաւորութիւն չկայ: Իր խօսքն իրական համարեցանք եւ ճամբանիս յառաջ տարինք:

Յեղապետն զմեզ նեղ ձորի մը մէջ խոթեց որն որ օձաձեւ դարձուածներ ունէր, եւ այնչափ նեղ էր որ մեծ դժուարութեամբ հազիւ կրնայինք յառաջ երթալ: Ա՛րեււար թէ աս տեղս յառաջագոյն հեղեղատի մը փոսն էր. երկու կողմի 70—80 ոտնաչափ բարձր ժայռերը պատի պէս շիտակ գետնէն վեր կը բարձրանային, եւ տեղ տեղ իրարու այնչափ մօտ էին որ օրուան լոյսն հազիւ ներս կրնար մտնել: Աւերջապէս տեղն ուրոգայթ լարելու մէկհատիկ յարմար տեղ մըն էր. ասոր համար անոր մէջ ոտք կոխելնուս պէս զէնքերնիս պատրաստ բռնելու սկսանք:

Ի վերայ այսր ամենայնի մեծ անհոգութիւն մ'ի գործ դրինք, որուն վրայ նաեւ հիմայ քանի որ միտքս կու գայ չեմ կրնար բաւական զարմանալ: Զմեզ բոլորովին վայրենեաց կամացը թող տուած

էինք, որոնք ճամբուն բոլոր երկայնութիւնը բռնած եւ մեր քովերէն եւ առջեւէն ազատ յառաջ կ'երթային: Անմտութեամբ մեր զօրութեանը վրայ փտահացած էինք, մեր հրազեններուն զօրութիւնը փայրենեաց համար վարհուրելի կը համարէինք, եւ գլխաւորաբար կողեցիներն անդէն տեսնելնիս եւ իրենց մեզի ցուցուցած բարեկամութիւնը մեզի շատ փտահաւթիւն կու տար: Ասով եղաւ որ 5—6 փայրենիներու թող տուինք իբրեւ առաջնորդ մեր առջեւէն երթալու եւ առջեւնիս ելած արգելքները վերցընելու: Իսկ մենք իրարու քովէն ամփոփ կ'երթայինք եւ որոշած էինք որ ամենեւին իրարմէ չբաժնուինք: Այսրենեաց գլխաւոր բաղմութիւնն աղէկ կարգով ու հանդարտութեամբ մեր ետեւէն կու գար:

Տիրք Բեդերս, Ուիլսըն Ալլեն անուամբ մէկն եւ ես միւս ընկերներնուս աջ կողմէն կ'երթայինք եւ ժայռերուն զարմանալի դիրքը կը դիտէինք՝ որոնք կէս մը պատի պէս շիտակ կեցած կէս մ'ալ վերէն վար կախուած էին: Ժայռերուն մէջ բացուած ճեղքուած մը մեր մտադրութիւնը դրաւեց, ասոր բերանն այնչափ լայն էր որ մարդ մը կրնար անցնիլ, եւ 20 ոտք հորիզոնական ուղղութեամբ խորունկ կ'երթար, անկէ ետքը դէպ ի ձախ կը դառնար. իր բարձրութիւնը 60—70 ոտնաչափ էր: Ճեղքին մուտքէն քիչ մը հեռու տեսակ մը կաղինի թփեր բուսած էին, որոնց վրայ առատ պտուղներ կը կախուէին: Բաղձանքիս չկրնալով յաղթել, 5—6 կաղին փրցուցի եւ շուտ մը նորէն ետ դարձայ, բայց տեսայ որ Բեդերս եւ Ալլեն ալ իմ ետեւէս եկած էին: Իրենց աղաչեցի որ ետ դառնան, խոստանալով իմ փրցուցած կաղիններէս իրենց ալ տալ: Հաղիւ թէ իմ աղաչանքս ի գործ դնելու կը պատրաստուէին, այնպիսի ահագին ցնցում մը զգացի որ կարծեցի թէ երկրին հիմունքը խախտեցան եւ նորէն իր առաջին անկերպարան վիճակը պիտ'որ դառնայ:

Երբ որ քիչ մը խելքս վրաս եկաւ, զգացի որ խղզուելու վտանգի մէջ եմ. ամէն կողմ թանձրամած մութ կը տիրէր, բայց յայտնի կը զգայի որ հողերն անդադար վար կը թափուէին եւ զիս ողջ ողջ թաղելու կը սպառնային: Ուր որ կոխեցի գետինն ոտքիս տակ տեղի տուաւ, եւ հազիւ մեծ աշխատութեամբ կարող եղայ հաստատուն տեղ մը գտնել: Երբ որ աս բանս յաջողեցաւ, քիչ մը ժամանակ անշարժ կեցայ եւ ուղեցի իմանալ թէ ինչ պատահած է եւ թէ գտնուած տեղս ո՛ւր է: Նոյն միջոցին ականջս խորունկ ձայն մ'եկաւ, եւ անկէ անմիջապէս ետքը Բեդերսին կէս խղզուած ձայնը լսեցի՝ որն որ ինձի կ'աղաչէր թէ երկնից սիրոյն համար իրենն օգնութեան հասնիմ: Մեծ ճգամբ եւ աշխատութեամբ կարող եղայ իրեն քովն հասնիլ. մարմնոյն կէսը կակուղ հողի մէջ թաղուած էր, եւ պարապ տեղ իր վրայ գտնուած զանգուածէն ազատելու ճիգ կ'ընէր: Բոլոր զօրութեամբս աշխատելով՝ վերջապէս զինքն ան վտանգաւոր դիրքէն ազատեցի:

Կարծեցինք որ մեր ճամբուն երկու կողմը գրտնուող ժայռերը փլած եւ մեր ելքն ի մշանջնաւորս գոցած են: Ողջ ողջ թաղուած ըլլալու խորհուրդն զմեզ յուսահատութեամբ լեցուց, որուն երկայն ատեն կարող չեղանք յաղթել: Բայց Բեդերս շուտով սթափելով՝ ինձի ըսաւ թէ իրեն հետ մէկտեղ ելք մը փնտռեմ, կը յուսամ որ ըսաւ կրնանք դուրս ելլելու ճեղք մը գտնել: Իր յոյսը պարապի չելաւ. հազիւ թէ գէպ ի մէկ կողմը քանի մը քայլ յառաջ գացինք, բարակ լուսոյ ճառագայթ մը նշմարեցի, որն որ ինձի միտնաբերութիւն տուաւ թէ գէթ օդոյ պահսութենէն չենք կորսուիր:

Նորէն սիրտ առինք եւ իրար քաջալերեցինք՝ ըսելով թէ դեռ ամէն բան յաջող փնձակի մէջ մտնելու կարելիութիւն կայ: Թափուած հողե-

րուն եւ քարերուն վրայէն սողալով աւելի լուսաւոր տեղ մը հասանք եւ իմացանք որ մեր ճամբուն ան տեղն է ուր որ դէպ ի աջ դառնալով անկիւն մը կը կաղմէր. երբ որ աս անկիւնը դարձանք մեծ ուրախութեամբ ժայռերուն վերի կողմն ընդարձակ ճեղքուած մը տեսանք: Եթէ կարող ըլլայինք ան ճեղքուածին հասնիլ, ազատութիւննիս գտած էինք:

Եւ միջոցիս յիշեցի որ նոյն տեղը մտած ատեննիս երեք հոգի էինք, եւ մեր երրորդ ընկերն Ալլեն մինչեւ նոյն ժամանակը դեռ չէր երեւար. շուտ մը նորէն ետ դարձանք որ զինքը փնտռենք: Կակուղ հողի մէջ դրեթէ լողալով՝ անպատմելի դժուարութեամբ կարող եղանք յառաջ երթալ, եւ երկայն փնտռելէն ետքը Բեդերս ինձի ըսաւ. թէ մեր ընկերին մէկ ոտքը բռնեցի, բայց մարմնոյն միւս մասերն ամբողջ հողի մէջ թաղուած են ու կարելի չէ զանիկայ դուրս հանել: Բեդերս իրաւունք ունէր, մեր խեղճ ընկերն արդէն մեռած պիտ'որ ըլլար: Խոր տրամութեամբ լեցուած՝ անոր մարմինն իր բախտին թող տուինք եւ նորէն ճեղքուածին դարձանք:

Մեր ժայռերուն վրայէն մագլցելով վեր ելլելու համար ըրած ամէն փորձը պարապի ելաւ, որովհետեւ անոնք առհասարակ սահուն աճառաքարէ կաղմուած էին՝ որոնց վրայ ոտքերնիս կը սահէր: Աւերջապէս մտքերնիս ինկաւ որ մեր քովն եղած մեծ դանակներով կրնանք ան կակուղ քարերուն մէջ ոտնատեղիներ փորել եւ այնպէս վեր ելլել. ասով կարող եղանք ան վտանգաւոր տեղէն ազատիլ եւ այնպիսի տեղ մը հասանք՝ ուսկից կապոյտ երկնից մէկ մասը կրնայինք տեսնել: Կրած զարհուրանքնիս եւ ըրած ճիգերնիս մեր զօրութիւնը սպառած էր եւ այնչափ տկարացած էինք որ չէինք կրնար ոտքի վրայ կենալ կամ բերաննիս շարժել ու խօսք մը խօսիլ: Բե-

դերս կը կարծէր որ ատրճանակնիս՝ որոնք միայն քովերնիս մնացած էին, վասն զի հրացանները հողին մէջ թաղուած մնացին, պէտք ենք արձակել որպէս զի ընկերնիս մեր վիճակն իմանան: Վերջին դէպքերը ցուցուցին որ ատրճանակ պարպելը զորն որ ըստ պատահման չըրինք, մեզի շատ փնասակար պիտ'որ ըլլար. բայց արդէն կռահելու սկսած էինք թէ մեր կենաց դէմ ամօթալի դարան մը գործուած է, անոր համար որոշեցինք ամենեւին մեր ուր ըլլալը վայրենիներուն չիմացընել:

Կամ մը հանդէսէն ետքն աւելի յառաջ գացինք եւ սկսանք զարհուրելի աղմուկ եւ աղաղակ մը լսել: Ընթացքնիս շուտցընելով՝ այնպիսի տեղ մը հասանք. ուսկից թէպէտ եւ ծառերու մէջ ծածկուած՝ ամէն կողմ համարձակ կրնայինք տեսնել. հոս շուտ մ'իմացանք ան ահագին ցնցման պատճառն՝ որն որ զմեզ ան խեղճութեան մէջ ձգած էր: Կեցած տեղերնէս ան նեղ անցքն՝ ուսկից մեր ընկերներուն հետ անցած էինք, ամբողջ կը տեսնէինք: Վայրենիք անոր մէջերը տեղ մը կակուղ քարերուն տակը փորած՝ ցիցերով հաստատած, ու ցիցերն իրարու հետ որթի ճիւղերով կապած էին, այնպէս որ 12 զօրաւոր անձինք զանոնք միաբան քաշելով կրնային բոլոր անոնց վրայ կեցած քարերն ու հողերը վար թափել եւ հոն գտնուող մարդիկն անոնց տակ թաղել: Անտարակոյս մեր խեղճ ընկերներն աս դժբախտութեան պատահած պիտ'որ ըլլային. միայն մենք մեզի պատրաստուած գերեզմանէն պրծած էինք եւ բոլոր կղզւոյն վրայ մեզմէ զատ ճերմակ մարդ մնացած չէր:

Սակայն մեր վիճակն ալ շատ խեղճ էր, վասն զի կամ վայրենիներն զմեզ անողորմ մահուամբ մը պիտ'որ սպանանէին, եւ կամ անոնց գերի պիտ'որ ըլլայինք: Երկայն ատեն անտառին ու ժայ-

ուերուն մէջ պահուրտած մնալ կարելի չէր. քաղցն ու ցուրտն ի հարկէ զմեզ պիտ'որ ստիպէին ան անշէն տեղը թող տալու: Ամբողջ կղզին վայրենիներով լեցուած կ'երեւար. կը տեսնէինք որ մօտաւոր կղզիներէն անհամար բազմութիւն մը լաստերով մեր կղզին կու գային, անշուշտ մեր նաւուն կողոպուտներուն մասնակից ըլլալու համար: Աս նաւը դեռ իր խարիսխ նետած տեղը հանդարտ կեցած էր. կ'երեւար թէ մէջը գտնուողներն իրենց սպառնացող վտանգին վրայ եւ ոչ փոքր կասկած մ'ունէին: Ինչպէս յօժարութեամբ անոնց քովէն երթալ կ'ուզէինք որ կամ փախչելու եւ կամ իրենք զիրենք պաշտպանելու ատեննին իրենց օգնական ըլլանք. ի վերայ այսր ամենայնի կարող չէինք առանց զմեզ մահուան յայտնի վտանգի մէջ ձգելու՝ նշանով մ'իրենց վտանգաւոր վիճակն իմացընել: Թէպէտ եւ ատրճանակ մ'արձակելը բաւական էր իրենց իմացընելու թէ դժբախտութիւն մը պատահած է, բայց անով չէին կրնար իմանալ որ միայն շուտով երկաթը վերցընելով ու ճամբայ ելլելով կրնան իրենց կեանքն ազատել, եւ թէ ալ հոն սպասելու պարտականութիւն չունին, վասն զի իրենց ընկերներն ապրելէն դադրած են: Մեր նշանը նաեւ թշնամւոյն դէմ պատրաստուելու ալ չէր կրնար ծառայել, բայց մեզի մեծ վնաս կրնար հասցընել, աս պատճառաւ ատրճանակ արձակելէն ետ կեցանք:

Օովեղներքը գտնուող նաւակներէն մէկը բըռնութեամբ գրաւելու եւ անով մեր նաւն երթալու խորհուրդն իբրեւ անգործագրելի մէկդի թող տուինք, որովհետեւ վայրենիք ամէն կողմ կը վիստային եւ բոլոր անցքերը բռնած էին, եւ որոշեցինք որ տեղերնիս հանդարտ կեցած՝ հանդիսատես ըլլանք ան պատերազմին՝ որն որ քիչ ժամանակէն պիտ'որ սկսէր: Վասն զի հազիւ կէս ժամ անցած էր երբ որ 60—70 վայրենիներով

լեցուն նաւակներ ու լաստեր ծովածոցին հարա-
ւային ծայրն երեւնալու սկսան: Աւազակները մի-
այն կարճ ցպերով ու քարերով զինած էին:
Քիչ մ'ետքն ուրիշ նոյնչափ բազմութեամբ մաս
մ'ալ ծովածոցին միւս կողմանէ սկսաւ գալ, բո-
ւաւէի մը մէջ նաւերնիս անհամար վայրենիներէ
պաշարուեցաւ որոնք ամենայն կերպով անոր տի-
րել կ'ուզէին:

Լմենեւին տարակոյս չկար որ վայրենամիտ աւա-
զակաց ուղածը պիտ'որ յաջողէր. նաւուն մէջ
մնացած վեց նաւավարները թէ թնդանօթները
գործածելու եւ թէ նաւը պաշտպանելու բաւա-
կան չէին, եւ չէին կրնար այսպիսի անհաւասար
պատերազմ մը յաջողութեամբ գլուխ հանել:
Սակայն անոնք առանց ասոր միտ դնելու սկսան
պատրաստուիլ որ դէմ դնեն, վասն զի տեսանք
որ թնդանօթներուն բերանն իրենց մօտեցող
նաւակներուն դարձուցին, երբ որ լաստերը դեռ
քառորդուան մը ճամբայ ետ մնացած էին: Գրծ-
բախտութեամբ՝ արձակուած թնդանօթն ամենեւին
ազդեցութիւն մը չունեցաւ. մեր բարեկամներն
իրեն պլայլուութեան մէջ թնդանօթներուն բերանը
շատ վեր ուղղած էին. գնդակները թշնամեաց
գլխոյն վրայէն անցան գացին, եւ ոչ մէկ մարդ
մը զարնուեցաւ ոչ ալ նաւակներէն մէկը վնա-
սեցաւ: Միայն ելած թնդիւնը քիչ մ'ազդեցու-
թիւն ըրաւ. սեւ անօրէններն այնպէս զարհուրե-
ցան որ քիչ մը ժամանակ գտնուած տեղերնին
կանկ առին կեցան, եւ կ'երեւար թէ իրենց խոր-
հրդէն ետ կենալու կը մօտածէին: Գուցէ ի-
րօք ալ նոյնը կ'ընէին եթէ մեր նաւուն պաշտ-
պանողները նոյն միջոցին իրենց դէմ հրացանի
կրակ մը տեղալու սկսէին:

Սակայն իրենք ասիկայ չըրին, այլ նաւուն միւս
կողմն անցան որպէս զի մօտեցող լաստերուն ար-
ժանաւոր ընդունելութիւն մ'ընեն. աս շարժումը

զարհուրած վայրենեաց ժամանակ տուաւ իրենց զարհուրանքէն սթափելու եւ տեսնելու թէ ամենեւին մնաս մը կրած չեն: Շատ ահագին եւ ապականիչ եղան երկրորդ կողմանէ արձակուած թնդանօթները. 7—8 լաստեր թնդանօթի գընդակներէն ծակծկեցան, 30—40 վայրենիք նոյն տեղը մեռան եւ 100էն աւելի չարաչար վիրաւորեցան ու ծով թափեցան. միւս լաստերուն վրայ մնացողները խելքերնին կորսնցուցին եւ անմիջապէս կծիկը դրին, առանց միտ դնելու իրենց վիրաւոր ընկերներուն աղաղակին՝ որոնք ծովուն երեսը ծածկած էին եւ իրենցմէ օգնութիւն կը խնդրէին: Բայց վայրենեաց կրած կոտորածը մեր ընկերներուն օգուտ մը չըրաւ. նաւակներուն մէջ գտնուողներն արդէն միւս կողմանէ նաւուն քովը հասած եւ անոնցմէ մէկ մասը վեր ելած էին. գազանամիտ սուերը վեց նաւավարներն անմիջապէս գետինը զարկին եւ կտոր կտոր ըրին: Լաստերուն մէջ գտնուողներն իրենց ընկերներուն յաջողութիւնը տեսնելով՝ նորէն ետ դարձան որպէս զի աւարէն իրենց ալ մաս հանեն: Հինգ րոպէի մէջ մեր նաւն ապականութեան եւ անկարգութեան ասպարէզ մը դարձաւ. նաւուն ծածկը կտոր կտոր եղաւ, առագաստները, չուանները, շղթաներն եւ ուրիշ շարժական բաները կողոպտուեցան, եւ քաշելով՝ հրելով ու մղելով՝ նաւը ծովեզերքին մօտ տարուեցաւ ուր աւազին մէջ խրեցաւ մնաց: Նոյն ժամանակը նաեւ Դուվիգ հոն եկաւ. պատերազմին բոլոր ժամանակն աս ցեղապետը բլրի մը վրայ կեցած՝ եղածները կը դիտէր. երբ որ իրենները յաղթութիւնը կատարեալ ստացան ան ժամանակ համարձակեցաւ ինքն ալ իր սեւ պաշտօնեաներովը կռուոյն ասպարէզը մօտենալ իր աւարամասն առնելու համար: Ըն ատեն մենք ալ համարձակութիւն առինք մեր թաքուստը թող տալու եւ ծովածոցին մօտ

եղող բլուրը լրտեսելու. հոն աղբիւր մը գտանք ու մեր ծարաւն անցուցինք. ետքը կաղնով աղէկ կշտացանք եւ աս պտղէն առատ պաշար մը ժողվելով նորէն առաջին տեղերնիս կը դառնայինք երբ որ յանկարծ թփերուն մէջէն գէր արագիլ մը ծանր թռիչով վեր բարձրանալու սկսաւ: Բեգերս աճապարեց թռչնոյն վրէն բռնեց ու դանակով սպաննեց: Աս գիւտը մեզի մեծ ուրախութիւն պատճառեց, վասն զի անկէ ետքը գէթ մէկ շաբաթ քաղց կրելու հոգէն կրնայինք ազատ ըլլալ:

Նորէն ժայռին ճեղքուածքը գացինք, ծառի ճիւղերով եւ խոտերով անոր մոտքը դոցեցինք որպէս զի մեր թաքուստը չիմացուի, եւ ետքն սկսանք դիտել թէ ինչպէս վայրենիները նաւուն հարուստ աւարներովը լեցուած՝ գունդ գունդ կղզւոյն ներսի կողմը կ'երթային, բայց անոնց մեծագոյն մասը բոլորովին մերկ մնացած նաւը կրակի տալու զբաղած էին: Քիչ ժամանակուան մէջ սկսաւ ծառածեւ ծուխ ու բոց մը մինչեւ կայմին ծայրը բարձրանալ եւ ամէն կողմ տարածուիլ: Բայց վայրենիք բոցապատ նաւէն հեռանալու փոյթ չէին ըներ, այլ դեռ մնացած երկաթեղէնն ու պղնձեղէնը տախտակներուն մէջէն քակելու զբաղած էին, ու 10,000 կղզեցիներէն աւելի նաւուն եւ անոր քովը կեցող նաւակներուն ու լաստերուն մէջ եւ ծովեզերքը կը գտնուէին: Մեծ անկրնկալութեամբ զարհուրելի դէպքի մը կը սպասէինք որն որ իրօք ալ քիչ մ'ետքը պատահեցաւ: Իսկզբան սաստիկ ցնցում մը զգացինք, բայց դեռ պայթում մը չեղաւ. վայրենիք սարսափեցան եւ քիչ մը ժամանակ իրենց աւարառութենէն եւ աղաղակէն դադրեցան, բայց հազիւ թէ նորէն իրենց գործքը կ'ուզէին սկսիլ, յանկարծ ահագին որոտման ձայն մը հնչեց որն որ քանի մ'անգամ ետեւէ ետեւ կրկնուեցաւ եւ ամէն

կողմ հուր ու բոց տարածեց: Օդը փայտի, մետաղի եւ մարդու անդամներու կտորներով լեցուեցաւ, որոնցմէ քանի մը կտոր մինչեւ մեր կեցած բլրին վրայ հասան. ոտքերնուս տակ դրանուած գետինն երկրաշարժի մը պէս կը դողար եւ ժայռերն ան ահագին վառօդին պայթման արձագանգը քանի մ'անգամ կրկնեցին:

Այրենիք իրենց ամօթալի մատնութեան արժանաւոր պատիժը բաւականապէս ընդունեցան. հազար հոգիէն աւելի նոյն տեղը մեռան. վիրաւորներուն թիւն ասկէ շատ աւելի էր. ծովածոցն ու ծովեզերքը մեռելներով ծածկուած էր: Ախրաւորները հոգացող ամենեւին չկար, որոնք անօգնական մնացած չարաչար տանջուելով հետզհետէ հոգինին կը փչէին. ոչ դք իրենց օգնելու փոյթ կը տանէր. ով որ ոտքը կրնար գործածել՝ ոռնալով եւ պոռալով ամենայն զօրութեամբ կը փախչէր, առանց ետեւը նայելու:

Ասկէ ետքը մեր բլրին վրայ անցուցած 6—7 օրերուն մէջ երեւելի դէպք մը չպատահեցաւ. սպաննած թռչուննիս եւ ժողված կաղիննիս կ'ուտէինք, բայց աս վերջինը մեզի սաստիկ գլխացաւ մը կը պատճառէր: Աերջապէս վերջին կարօտութիւնն զմեզ ստիպեց բլրէն դաշտն իջնալու, թէպէտ եւ վայրենեաց ձեռքն իյնալու վախի մէջ էինք: Բլրէն վար իջնալու փորձն արտաքոյ կարգի դժուարին գործողութիւններէն մէկն էր, որն որ բոլոր կենացս ընթացքին մէջ ինձի պատահեցաւ. ամէն կողմ կամ պատի պէս շիտակ ժայռեր էին եւ կամ խորունկ անդունդներ. արդէն յուսահատութիւնը վրանիս տիրած էր եւ սկսած էինք յայտնի զգալ որ քաղաքը քիչ ժամանակէն մեր կեանքը պիտ'որ յափշտակէ, երբ որ յանկարծ մտքերնիս ինկաւ որ դարձեալ կակուղ ժայռերուն մէջ ծակեր փորելով կրնանք ան վտանգաւոր վիճակէն պրծիլ: Աս բանս գլուխ

Հանելու համար մեր թաշկինակներէն ու շապիկներէն երկայն չուան մը շինեցինք. Բեդերս զարմանալի արիութեամբ մը յառաջ անցաւ, եւ շատ անգամ մէկ ձեռքովը դուրս ցցուած ժայռի կտոր կամ պղտիկ թուփ մը բռնած՝ միւսովը ծակերը կը փորէր եւ մէջը փայտի կտորներ կը խոթէր որոնք մեղի սանդխոյ տեղ պիտ'որ ծառայէին: Ի վերայ այսր ամենայնի ես երբ որ ան անյատակ անդունդին առջեւն եկայ, բոլոր մարմնով սկսայ դողալ. բայց վերջապէս մեծ դժուարութեամբ անոր յատակն իջայ ու մարած Բեդերսին բազուկներուն մէջ ինկայ:

Վորէն սթափելէս ետքն ամէն վախ եւ անձկութիւն բոլորովին ինձմէ հեռացած էին եւ այնչափ առոյգցած էի որ կրնայի ամէն վտանգներուն անվհեր դէմ ելլել: Մեր վար իջած տեղը շատ հեռու չէր ան կրճէն որն որ մեր ընկերներուն գերեզման եղած էր: Վարիճներ, օձեր, մողէսներ եւ ուրիշ բիւրաղգի սողուններ աս աւերի եւ ապականութեան տեղը կը վխտային: Աորսուած ընկերներնուս հոգւոյն կարճ աղօթք մ'ընելէն ետքն, որոշեցինք ծովեզերքն աճապարել ու հոն կրիայ որսալով՝ մեր քաղցն անցընել: Հազիւ թէ քանի մը հարիւր քայլ յառաջ գացած էինք, յանկարծ այրի մը մէջէն հինգ վայրենիք դուրս յարձակեցան եւ մեղի հասնելով՝ գաւազանի մը հարուածով զԲեդերս գետինը ձգեցին: Աւաղակաց հինգն ալ գետինը պառկողին վրայ ինկան որով ես ժամանակ ունեցայ ինքզինքս ժողվելու եւ ատրճանակներս գործածելու: Առանց ուշանալու՝ յարձակողաց վրայ հասայ եւ անոնցմէ երկուքը զարկի գետինը պառկեցուցի. երրորդ վայրենին՝ որն որ իր նիզակովն զԲեդերս զարնել կ'ուզէր, աս տեսնելով վեր ցատքեց: Նոյն ժամանակն ընկերս ալ կարող եղաւ ոտք ելլել եւ իր կաշմբուռն զօրութեամբը վայրենեաց մէկուն

ձեռքէն բիրն առնելով անոնց երեքին ալ գլխուն սկաւառակը ճեղքեց :

Եւ ամէն բան այնչափ շուտ կատարուեցան լմընցան որ մենք եղածներուն հաղիւ կը հաւատայինք, եւ ապշածի պէս մեռելներուն քովը կեցած անոնց կը նայէինք, մինչեւ որ հեռուէն ականջնիս հասած աղաղակ մը զմեզ մեր թմրութենէն արթնցուց եւ մեր վտանգի մէջ ըլլալը մեզի յիշեցուց : Կ'երեւայ թէ ինձմէ արձակուած ատրճանակներուն ձայնը վայրենեաց մտադրութիւնը մեր վրայ դարձուցած ըլլայ . չէինք կրնար զմեզ որոշել թէ արդեօք դէպ ի ծովածոց յառաջ երթանք թէ գտնուած տեղերնիս պահուրտինք : Աս միջոցիս իմ արձակած գնդակներէս զարնուած վայրենիներէն մէկը՝ զորն որ ես մեռած կը համարէի, ոտք ելաւ եւ կ'ուզէր փախչելով պրծիլ . սակայն զինքը բռնեցինք ու զարնելու մեռցնելու վրայ էինք, երբ որ յանկարծ Բեդերսին միտքը խորհուրդ մ'ինկաւ որ գուցէ կրնանք նոյն մարդը մեր օգտին գործածել, եթէ զինքն ստիպենք որ մեզի ընկերանայ : Ուստի զինքը հետերնիս առինք եւ նշաններով իրեն իմացուցինք որ եթէ փախչելու փոքր փորձ մ'ընելու ըլլայ անմիջապէս զինքը կը սպաննենք : Մահուան վախը զինքն ստիպեց որ մեզի հպատակի, եւ սկսաւ մեր քովէն յառաջ երթալ :

Արբ որ այնպիսի տեղ մը հասանք ուր ժայռերը կը լմըննային եւ ամէն կողմ արձակ դաշտ էր, սարսափով տեսանք որ վայրենեաց բազմութիւն մը կատաղութեամբ եւ ոռնալով մեր վրայ կը վազէ : Ուզեցինք նորէն ետ դառնալ ու պահուելու տեղ մը փնտռել, բայց նոյն միջոցին ծովեզերքն երկու մեծ նաւակներ տեսանք, որոնց մէկուն մէջ հարկաւոր եղած թիակներէն զատ նաեւ շատ կրիայներ ալ կը գտնուէին : Շուտ մը հոն վաղեցինք՝ զանիկայ ցամաքէն ծով մղեցինք ու բոլոր զօրութեամբ թի քաշելով բաց ծովն ելանք :

Դեռ ցամաքէն 50 կանգուն հեռացած չէինք երբ որ յանկարծ մտքերնիս ինկաւ որ վայրենիք երկրորդ նաւակը կրնան մեր ետեւէն հասնելու գործածել, եւ հարկ է որ ամէն վտանգ յանձն առնելով ետ դառնանք եւ զանիկայ ալ մեր ձեռքն անցընենք: Վայրենիք մեր միտքն իմացան եւ սկըսան աղաղակնին աւելի եւս սաստկացընել ու ընթացքնին կրկնապատիկ շուտացուցին որպէս զի մեզմէ յառաջ ծովեզերք հասնին: Իսկ զմեզ յուսահատութիւնն ու վտանգին սաստկութիւնն յորդորեց որ ճիգերնիս կրկնապատկենք, որով միայն մէկ վայրենի մը մեզմէ յառաջ նաւակին քովը հասաւ. սակայն իր աս գործքին համար չարաչար տուժեց. Բեդերս իր ատրճանակէն արձակած գնդակովն անոր գլուխը ծակեց ու մեռած գետինը ձգեց: Մենք նաւակը կարող չեղանք հետերնիս առնուլ վասն զի մէկ կողմն աւազին մէջ խրած էր, ասոր համար յատակը ծակծկեցինք եւ անգործածական բրինք. նոյն ժամանակն երկու վայրենիք մեր քովն հասան ու կ'ուղէին զմեզ նորէն բաց ծովն ելլելէն արգելուլ. սակայն մեր դանակներովը զիրենք դիակ դարձուցինք եւ ամենայն զօրութեամբ թի քաշելով ցամաքէն հեռացանք: Եւ որովհետեւ դերի բռնուած վայրենին ալ ստիպած էինք մեզի օգնելու, քիչ ժամանակէն վայրենեաց վախէն աղատեցանք:

Ի վերայ այսր ամենայնի վիճակնիս դեռ շատ խեղճ էր. ջախջախ նաւակով մ'ընդարձակ եւ անապատ ովկիանոսին վրայ կը գտնուէինք, եւ ուրիշ պաշար չունէինք բաց եթէ ըստ պատահման նաւակին մէջ գտնուած երեք կրիաներն: Ասկէ զատ պէտք էինք մտածել որ բււեռական երկայնատեւ ձմեռը մօտեցած էր. պէտք էր մեր բըռնելու ուղղութիւնը շուտով որոշել: Մեր ելած կղզւոյն քովերը 6—7 ուրիշ կղզիներ կը տեսնուէին որոնք իրարմէ 5—6 ժամ հեռու կ'ե-

րեւային, սակայն ամենեւին յօժարութիւն չունէինք ասոնցմէ մէկուն մօտենալու: Դէպ ի հիւսիս դառնալը խոհեմութիւն չէր, վասն զի տարւոյն նոյն ժամանակն ան կողմերն ի հարկէ ծովը սառուցով գոցուած էր, ուստի մեր կեանքն աղատելու ուրիշ միջոց չէր մնար՝ բայց եթէ դէպ ի հարաւ յառաջ երթալ եւ հոն մեր ապրուստը հոգալու կղզի մը գտնել:

Ամէն բանէ յառաջ մեր նաւակը քիչ մը նորոգելու ձեռք զարկինք. զգեստներնէս պատուած լաթի կտորներով անոր ճեղքուածները գոցեցինք, աւելորդ թիակներով անոր երկու կողմը բարձրացուցինք, որպէս զի ծովուն ջուրն՝ որն որ նոյն ժամանակը հայելւոյ պէս շիտակ էր, ալէկոծութեան ատեն ներս չմտնէ: Թիակներէն մէկն ալ կայմի պէս անկեցինք ու շապիկներնուս մնացած կտորներովն առագաստ մը շինելով՝ անոր վրայ բացինք: Այս ամենայն պատրաստութիւնները լմննալէն ետքը նաւակը դէպ ի հարաւ դարձուցինք. օդը շատ հաճոյական էր. մեղմ սղօխ մը հիւսիսէն դէպ ի հարաւ կը շնչէր, ծովուն վրայ ամենեւին սառոյց չէր նշմարուէր: Արիաներուն ամենէն մեծը մեղուցինք, որն որ մեղի ախորժական կերակուր մ'եղաւ. իր խեցին ալ անձրեւի ջուր ժողվելու ամանի տեղ ծառայեց, ուստի քաղցէն ու ծարաւէն տանջուելու վախ չունէինք: Այսպէսով 7—8 օր շարունակ յառաջ դացինք եւ այսչափ ժամանակուան մէջ դէպ ի հարաւ շատ յառաջ գացած պիտ'որ ըլլանք, վասն զի չէ թէ միայն հովն, այլ նաեւ ջրին հոսանքն զմեզ նոյն ուղղութեամբ յառաջ կը մղէր:

Մարտին առաջին օրը մեր դիմացն ելլող արտաքոյ կարգի եւ զարմանալի երեւոյթներէն հետեւցուցինք որ բոլորովին նոր եւ անծանօթ դաւառ մը մտած ենք: Հարաւային հորիզոնին վրայ նուրբ շոգի մը բարձրանալով պատ մը ձեւացուց,

որուն մէջէն ատեն ատեն լուսաւոր բոցեր կ'ելլէին, նոյն ժամանակը նաեւ ծովին ջուրն աւելի ջերմութիւն մ'առաւ եւ իր գոյնն այլայլութիւն մը կրեց: Մարտին երկուքին ծովուն կատարեալ հանդարտութիւնը թոյլ տուաւ որ մեր գերւոյն հետ երկայն խօսակցութիւն մ'ընենք, որուն լեզուն քիչ մը հասկընալու սկսած էինք: Իրմէ իմացանք որ նոյն կղզեաց խումբն ութ կղզիներէ կը բաղկանար որոնց ամենուն վրայ Չալեմոն կամ Բսալեմոն անուամբ թագաւոր մը կ'իշխէր, եւ թէ իր կղզւոյն բնակիչքը նաեակ չեն շիներ այլ միայն լաստ կը գործածեն, իսկ ան նաւակներն ըստ պատահման ուրիշ հեռաւոր կղզիէ մ'իրենց ձեռքն անցած է. իր անունը Գու-Գու եւ իր կղզւոյն անունը Չալալ է:

Նետեւեալ օրը ջրին տաքութիւնն աւելի եւս սաստկացաւ, միանգամայն իր թափանցկութիւնը կորսնցուց ու կաթի նման կերպարանք մ'առաւ: Մեր եղած տեղը ջուրը կատարեալ հանդարտ էր, բայց մեզմէ քիչ մը հեռու կատարեալ կ'եռար ու կը փրփրար: Օգին հանդարտութիւնը միշտ կը շարունակէր, ի վերայ այսր ամենայնի ծովուն հոսանքն զմեզ մեծ արագութեամբ դէպ ի հարաւ յառաջ կը տանէր: Գիտէինք որ բեւեռական ձմերուան ժամանակն հասած է, սակայն ամենեւին ցուրտ չէինք զգար, միայն զարմանալի թմրութիւն մը զմեզ գրաւեց՝ որուն պատճառը չկրցանք իմանալ:

Որիզոնին վրայ երեւցող շոգին սկսաւ աւելի եւս բարձրանալ. եռացող ջուրը մեզի աւելի մօտեցաւ ու շոգւոյն մէջէն ելլող բոցերն աւելի կենդանութիւն մ'առին: Բարակ գորշ մոխրի նրման փոշի մը մեր նաւակին եւ անոր քովերը ծովուն մէջ սկսաւ թափուիլ, որմէ ետքը ջրին եռալն ու բոցերուն սաստկութիւնը մեղմացաւ: Զարհուրած վայրենին երեսի վրայ նաւուն յա-

տակը նետուեցաւ եւ ամենեւին կարող չեղանք
ղինքն համոզել որ անկէ ելլէ: Մեր հարցումնե-
րուն ամենեւին պատասխան չէր տար, այլ միայն
երբեմն երբեմն հեծութեան ձայն մը կ'արձակէր:
Նաեւ Բեդերսին վրայ տխրութիւն մը տիրեց ու
բերնէն ամենեւին խօսք չէր հանէր: Ես աս բա-
ներուս շատ միտ չէի դներ, որովհետեւ իմ վրաս
ալ անիմանալի թուլութիւն մը տիրած էր:

Մարտի 21ին թանձր մութ մը մեր բոլորտիքը
պատեց: Մոխրի անձրեւը նաւերնուս մէջ սկսաւ
դիզուել, բայց ծովուն մէջ իյնալուն պէս կը լու-
ծուէր: Հսկայածեւ թռչուններ գունդագունդ մեր
գլխին վրայէն կ'անցնէին եւ դէպ ի հարաւ կ'եր-
թային: Աս միջոցիս նաւուն մէջ պառկող վայրե-
նին թեթեւ շարժում մ'ըրաւ, որն որ իր վերջին
շարժումն էր, քիչ մ'ետքը միտ դրինք եւ տե-
սանք որ ամենայն կենդանութիւն իրմէ հեռա-
ցած էր

Արթուր աս մօտերս յանկարծ վախճանելով
իր պատմութեան վերջին հատուածին ձեռագիրը
կորսուեցաւ: Պատմութիւնն հրատարակողը կը
խոստանայ որ եթէ նոյն ձեռագիրը գտնէ, անմի-
ջապէս հասարակութեան կը հաղորդէ: Նաեւ
Բեդերս դեռ ողջ եւ իլլինոա գաւառին մէջ հաս-
տատուած է, զորն որ հրատարակիչը փնտռել
պիտ'որ տայ: Անտարակոյս իր տալու տեղեկու-
թիւններն Արթուրին պատմութեան անկատար
մասը կը լրացրնեն:

